

๘๐ ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย

80 YEARS OF THAI CULTURAL HERITAGE PRESERVATION

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961100820

วันที่ 9 / 10 / 35

เลขทะเบียน 11236 ✓

เลขหมู่ DS 567 0/528

D33

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

๘๐ ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย

80 YEARS OF THAI CULTURAL HERITAGE PRESERVATION

อินนันทนาการจากกรมศิลปากร

สยามบรมราชกุมารีอาศิรวาท

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร

รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

สัททูลวิกิพีเดียฉบับที่ ๑๙

สรวมชีพข้าวบาทพระนาถปิยอร

จักรีสิรินธร

พิฑูร

ทรงคุณตามภีรภาพภิบาลนิกรกุล

เกริกเกียรติประพลพูน

พิมล

เพริศพร้อมพุทธิวิจักษ์วิจารณ์พนธ์

เป็รื่องปราชญ์ประสาทผล

ประสิทธิ์

ใต้เบื้องบาทบริหารประธานกิจพิพิธ

กอรเกื้อสฤษฏ์นิฉ

พระนาถ

ทรงสร้างเสริมมรดกนรากรณชาติ

สิบศิลป์ถวัลราชฎ์

ภีรมย์

อำนวยการสุขนักรพระอรคุณอุดม

ตุจดวงประทีปชม

ชวาล

ศรีศรีโสถถิสวัสดิ์พัฒนาสุภาาร

สองเมษมาสกาล

ภีวันทน

ทรงจำเริญชนมยุวัฒน์วุฒินันต์

เอกอิสริย์สรรพ

สวัสดิ์

ทวยราชฎ์น้อมศิระกัมประนมนขมนัส

เทิดคุณอดุลย์รัตน์

วิโรจน์

เพ็ญภาคทิพย์สุขุมาลัยวิชาญจิต

เปรมปรีติปราโมทย์

ประมุท

เจริญตรีรัตน์อภิบาลประธานวิภาวุทธิ

พระเพริศประเสริฐสุด

ประสงค์

เจริญขวัญสรรค์พระเกษมสฤษฏ์พิสิฐพงค์

“สมเด็จพระเทพ ฯ” ทรง

สรานุ เทอญ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า คณะข้าราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ประพันธ์)

สารของท่านปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ขอแสดงความยินดีต่อกรมศิลปากร เนื่องในโอกาสครบรอบ ๘๐ ปี วันสถาปนากรมศิลปากร ซึ่งตรงกับวันพุธที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔

เป็นความรู้สึกปีติชื่นชมอยู่เสมอต่อผลการดำเนินงานของกรมศิลปากร ในการทำนุบำรุง รักษา ส่งเสริม และเผยแพร่ทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า กรมศิลปากรจะดำรงความเป็นหน่วยงานหลักอันสำคัญยิ่ง หน่วยงานหนึ่ง ต่อหน้าที่พิทักษ์รักษาดูแลมรดกของศิลปวัฒนธรรมของชาติในสาขาต่างๆ ให้คงอยู่สถาพรสืบไป รวมทั้งพยายามเร่งระดมความคิดเพื่อสร้างความตระหนักให้เกิดในหมู่เยาวชนและประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศให้เห็นคุณค่า และเกิดความรัก ความหวงแหน และช่วยกันอนุรักษ์และสืบต่อมรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ประจำชาติสืบไป

ขออวยพรให้การดำเนินงานของกรมศิลปากรประสบผลสำเร็จ เป็นที่ชื่นชมของสาธารณชน ผู้ประจักษ์ในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมไทย น้อมนำให้คนไทยในชาติช่วยกันรักษาความเป็นชนชาติไทยให้คงอยู่ตลอดไป.

(นายสมชัย วุฑฒิปรีชา)
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

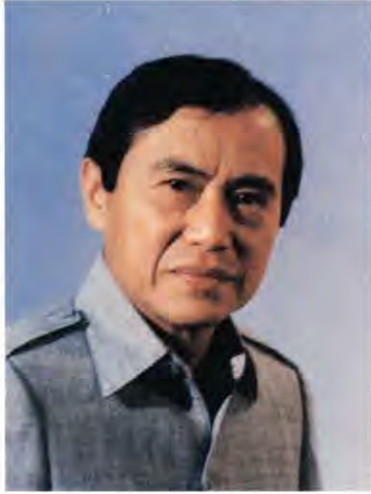
คำขวัญ

ไทยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองด้วยศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเวลายาวนานกว่า ๓๐๐ ปีแล้วบรรพชนของชาติทุกยุคทุกสมัย ได้สละชีวิตเลือดเนื้อเป็นชาติพลีปกป้องพิทักษ์รักษาพื้นแผ่นดินให้ดำรงมั่นคงสืบทอดความเป็นไทยมาจนถึงทุกวันนี้ ทั้งยังได้ อดสาหะ สร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมและวิทยาการหลากหลายซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ให้ตกทอดเป็นมรดกทรัพย์สินทาง ปัญญาที่หาความีได้ ศิลปวัฒนธรรมนั้น เป็นรากฐานเสริมสร้างพลังความสามัคคีซึ่งมีผลต่อความมั่นคงของชาติ เป็นปัจจัยสำคัญทำให้คนในชาติประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคมและประเทศชาติ สมควรที่ ชาวไทยทุกคนจะมีความภาคภูมิใจ และดำรงรักษาความเป็นไทยไว้ให้ยั่งยืนตลอดไป

กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ธำรงรักษา อนุรักษ์ สร้างสรรค์ และเผยแพร่งานมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนากรมศิลปากรขึ้นเมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔ จนถึงปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๓๔) เป็นเวลาถึง ๘๐ ปีแล้วนับได้ว่ามีอายุยืนยาวมาก ข้าราชการทุกคนในปัจจุบันควรน้อม สำนึกในพระคุณของบรรพบุรุษของกรมศิลปากร ที่ได้อดสาหะวางรากฐานและพัฒนาการงานทุกสาขาให้ก้าวหน้ารุ่งเรือง ควรรักษาภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสรับภาระหน้าที่บ้านเมืองในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ควรเจริญรอยตามบรรพบุรุษ มีความ อดสาหะ วิริยะใฝ่หาความรู้และสืบทอดผลงานของกรมศิลปากร ให้ยืนยงดำรงคุณค่าสืบไป เพื่อจะได้อำนวยประโยชน์แก่พี่น้อง ประชาชนชาวไทย และเพื่อให้เป็นเครื่องแสดงอารยธรรม ความเจริญของชาติบ้านเมือง ตกทอดเป็นมรดกของลูกหลาน ไทยตลอดกาลนาน

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ)

อธิบดีกรมศิลปากร

๘๐ ปี ของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มรดกของชาติไทย

งานศิลปวัฒนธรรม สมควรหยิบยกขึ้นเป็นเรื่องราวที่จำเป็นต้องอภิปราย กันอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระดับงาน และมีการเน้นเป็นพิเศษดังเช่นประเทศต่างๆ ทั่วโลกกระตือรือร้นในงานนี้เป็นการใหญ่ วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนา ประเทศหลายประเทศเห็นอันตรายอันอาจเกิดขึ้นในสังคม เพราะความก้าวหน้าในเรื่องอื่นๆ ที่มีอย่างไม่หยุดยั้ง หลายชาติยกเป็นงานระดับกระทรวง เพื่อรับภาระกิจนี้ ทำหน้าที่วางแผนและปฏิบัติว่าจะปรับปรุงการหลังไหลเข้ามาในทุกทิศทางของอารยธรรมต่างชาติได้ อย่างไร จะผดุงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชาติได้อย่างไร และจะขยายขอบเขตและบริการ ให้ประชาชน ชาวชน มีส่วนร่วมในวัฒนธรรมมากขึ้นได้หรือไม่ ซึ่งถ้าทำได้สำเร็จ จะหมายถึงคุณภาพของชีวิตที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง ปัจจุบัน วัฒนธรรม มิได้เป็นเรื่องของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเช่นแต่ก่อนๆ แล้ว ถึงกิจการวัฒนธรรมระหว่างชาติในชาติของทุกๆ คน

นอกจากนี้ บนหนทางของการเร่งพัฒนาประเทศอย่างเต็มกำลัง เรามักจะลืมถึงอดีตของปัญหาสำคัญ ปัญหาที่เจ็บปวด และยากแก่การแก้ไขที่ติดตามมา การพัฒนามีความสำเร็จในเรื่องหนึ่ง แต่ก็ล้มเหลวโดยสิ้นเชิงในอีกซีกหนึ่ง นักวิชาการหลายท่านจึงพรั่นเตือนเสมอที่ไม่ให้ล้ม และหาทางป้องกันแก้ไขเสีย ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในทุกประเทศทุกแห่งของสังคม การขยายกิจการทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมต่างๆ จะนำปัญหาทางสังคม ทางสิ่งแวดล้อม ทางทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนวิถีชีวิตอันเป็นวัฒนธรรมของชาตินั้นอย่างที่ไม่เคยพบมาก่อน เพื่อจัดปัญหาป้องกันเสียแต่เนิ่นๆ จากการใช้บทเรียนในอดีตให้มีความหมาย จึงมีการเร่งรัด ทุ่มเท และเน้นเรื่องชีวิตจิตใจมนุษย์ขึ้นหลายเท่าจากที่เป็นอยู่ในนโยบาย และโครงการปฏิบัติในแผนพัฒนาเหล่านั้น ซึ่งคาดคิดกันว่า จะเป็นภูมิคุ้มกันได้อย่างดีที่สุด หลายประเทศจึงขยายหน่วยงานที่สังคม และงบประมาณ ฯลฯ จากฐานที่มีอยู่เดิมขึ้นเป็น ๒ เท่า ๓ เท่า หรือมากกว่านั้นในงานวัฒนธรรม เพื่อต่อต้านปัญหาข้อบกพร่องนั้นๆ เสีย

อนาคตของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องราวที่ท้าทายยิ่งนักบนเส้นทางของความเจริญที่เกิดขึ้นทุกสิ่งทุกอย่างในโลกและประเทศของเรา

(นายสมคิด ไซติกวณิชช์)

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นายมงคล บุญวงศ์
รองอธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร ถนนหน้าพระธาตุ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 2223849

การทำงานทุกอย่างต้องมีปัญหา ปัญหาทุกปัญหาแก้ได้
ถ้าใช้วิธีที่ถูกต้อง

ไม่มีปัญหาใดในโลก ที่จะยิ่งใหญ่กว่าปัญหาคน

คนชั่วไม่มีดีมีที่ไหน คนดีไม่มีเสียหาไม่

คนทุกคนมีทั้งส่วนดีและส่วนเสียในตัวเอง

สำคัญอยู่ที่ว่า ใครจะมีโอกาสได้สำแดงความดีให้ปรากฏ
มากกว่ากัน หรืออีกนัยหนึ่ง ใครจะสามารถนำส่วนดีของ
ใครมาใช้ได้มากกว่ากันเท่านั้นเอง

(นายมงคล บุญวงศ์)
รองอธิบดีกรมศิลปากร

ศิลปวัฒนธรรมนั้น เป็นวิญญาณของสังคมทุกเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะสังคมนั้นจะเป็นสังคมล่าสัตว์ กสิกรรม หรืออุตสาหกรรม ย่อมจะต้องมีวิญญาณแสดงให้เห็นภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของสังคมนั้นๆ

หน้าที่และบทบาทของกรมศิลปากรมีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และสืบทอดวิญญาณแห่งสังคมไทย ทั้งที่เป็นมรดกในอดีต ที่จะต้องรักษาไว้เป็นหลักฐานรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมหรือการสืบทอดรักษาวินัยวัฒนธรรมร่วมสมัยในวันนี้

เป็นหน้าที่ของพวกเราในกรมศิลปากรทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในหน่วยงานใดๆ ที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่และบทบาทให้คุ้มกับที่รัฐมอบหมาย และด้วยหัวใจที่รุ่มร้อนเป็นเปลวเพลิงเท่านั้น ที่จะทำให้เราสามารถอนุรักษ์และพัฒนาามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติเราไว้ได้

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'นิคม มุสิกคามะ'.

(นายนิคม มุสิกคามะ)
รองอธิบดีกรมศิลปากร

คำนำ

นับแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯสถาปนากรมศิลปากรขึ้นเมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๔ เป็นต้นมา จนถึงพุทธศักราช ๒๕๓๔ นี้ เป็นเวลาถึง ๘๐ ปีแล้ว กรมศิลปากรได้รับหน้าที่ปฏิบัติภารกิจในด้านการผดุงรักษา ส่งเสริม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ในส่วนที่เกี่ยวกับวรรณกรรม ศิลปกรรม นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ การศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ โบราณคดี การจดหมายเหตุแห่งชาติ ตลอดจนการดูแล บูรณะ และอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อันเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ ทั้งในด้านรูปธรรม และนามธรรม ดังได้ปรากฏผลงานเป็นที่ประจักษ์ในทุกสาขาศิลปะ และวัฒนธรรมที่อยู่ในความรับผิดชอบ

กรมศิลปากรได้ดำเนินการมาตลอดระยะเวลา ๘๐ ปี นับจากวันที่ได้รับการสถาปนาสืบมาจนถึงปัจจุบัน ข้าราชการของกรมศิลปากรทุกยุคทุกสมัยต่างตระหนักดีว่า บรรพบุรุษของไทยนับแต่พระมหากษัตริราชเจ้า ลงมาถึงสามัญชนต่างได้ทรงพระวิริยะอุตสาหะและพากเพียรพยายาม สร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมไว้ให้เป็นสมบัติวัฒนธรรม เป็นที่เชิดหน้าชูตา เป็นเอกลักษณ์แสดงความเป็นไทย และเป็นเครื่องหมายแสดงอารยธรรมความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทย ดังนั้นทุกคนจึงมีปณิธานอันแรงกล้าที่จะสืบทอด ผดุงรักษา พันธุ์ผลงานอันล้ำค่าของบรรพบุรุษ ให้ดำรงคงอยู่ยั่งยืนนาน และเสริมสร้างให้รุ่งเรืองเฟื่องฟูขึ้นตลอดไป ดังได้เป็นที่ประจักษ์อยู่ทั่วกันแล้วว่า งานของกรมศิลปากรได้มีส่วนดำรงรักษาวัฒนธรรม และเป็นรากฐานแห่งความมั่นคง เห็นได้จากการที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงระบบงาน ทั้งในด้านส่วนราชการภายใน และสังกัดเป็นระยะๆ มาตลอด ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์ของบ้านเมือง ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาประเทศอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่งานของกรมศิลปากรต้องปรับเปลี่ยนให้กระจายออกอย่างกว้างขวาง ให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วพระราชอาณาจักร ภาระหน้าที่จึงต้องเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับ

ในปัจจุบัน กรมศิลปากรได้จัดแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๑๐ กอง แต่ละกองรับผิดชอบงานด้านต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะตัว ต่อเมื่อรวมกันเป็นกรมศิลปากรแล้วจะเห็นว่าครอบคลุมไปถึงศิลปวัฒนธรรมทุกด้านอย่างทั่วถึง และยังมีลักษณะที่เป็นไปทั้งในด้านการป้องกัน ปกป้องรักษา ส่งเสริมทำนุบำรุง และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ นับว่าเป็นภาระอย่างหนักและกว้างขวางมาก พร้อมกันนั้นก็ยังมีความสำคัญที่กรมศิลปากรต้องเร่งรัดดำเนินการ คือ การกระตุ้น และส่งเสริมให้ภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป ได้มีความรู้ ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมของชาติอย่างฝังแน่น รู้คุณค่า รัก และหวงแหน ในฐานะที่เป็นผู้รับมรดกอันล้ำค่าอย่างแท้จริง เพื่อจะได้ร่วมแรง ร่วมใจ และร่วมมือกันปกป้องรักษาไว้ให้คงอยู่คู่กับชาติตลอดไป

กรมศิลปากรจึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “๘๐ ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย” ในโอกาสครบรอบ ๘๐ ปีของการสถาปนากรมศิลปากร และหวังว่าหนังสือนี้คงจะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจตามสมควร

(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ)

อธิบดีกรมศิลปากร

FOREWORD

Since its founding by Rama VI eighty years ago on 27th March 1911, the Fine Arts Department has been responsible for preserving, supporting and promoting the arts and culture of the country. Thus the many endeavours of the Fine Arts Department have included the encouraging and fostering of literary works, the arts and crafts, the dance and the musical arts, as well as administering the national records office, and promoting archaeology and the preservation of ancient monuments and objects of antiquity, all of which form part of our national cultural heritage, both in its tangible and intangible forms. The results of these endeavours are apparent in every branch of art and culture under the department's responsibility.

In the work carried out by the Fine Arts Department during the eighty years since its foundation, there has been a strong sense of continuity. Throughout that time, in every generation, the staff of the Fine Arts department, has been aware that our ancestors, from the monarchs and those of royal descent to ordinary citizens, have contributed greatly and energetically in their persistence and commitment to create works of art which form part of our cultural heritage. Such works, characteristically Thai, have become showpieces, and symbolize the richness and scope of our civilization. Thus it is the strong desire of all that these priceless creations of our ancestors should be handed down, preserved as well as revised for future generations to enjoy. In the fulfilment of this desire, the work of the Fine Arts Department has provided a continuity and stability of purpose, even as the Department itself has been evolving and expanding to comply with the various administrative changes necessitated as the country continues in its process of development.

At present, the Fine Arts Department is composed of 10 separate divisions, each division having responsibility for its own particular field of expertise. However, as a unified whole, the Department covers the entire range, and is committed to protecting and preserving as well as fostering and promoting our national art and culture. At the same time, through its work the Department must continue its important task of stimulating and encouraging the state, the private sector and the general public to acquire an informed understanding of our deep rooted cultural traditions. We must appreciate and value our unique cultural heritage; we must cherish it and guard it jealously. therefore, we should combine our efforts, join our hearts and minds, to protect and preserve our arts and culture for all time.

With this in mind, on the special occasion of the 80th anniversary of the founding of the Fine Arts Department, this book, "80 years of thai cultural heritage preservation" has been published by the Fine Arts Department for all those interested in this noble endeavour.

(Khunying Kullasap Gesmankit)

Director-General
Fine Arts Department

ถ้อยแถลง

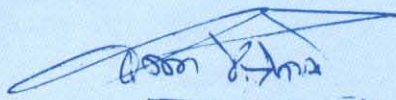
กรมศิลปากรได้รับการสถาปนามา ๘๐ ปีนี้ มิใช่หมายความว่า การอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมไทยเพิ่งจะเริ่มเมื่อ ๘๐ ปีที่ผ่านมาแล้วเท่านั้น

บรรพชนของเรานั้นมีความฉลาดลึกล้ำ นอกจากท่านได้สร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์แสดงความเป็นชาติไทยแล้ว ท่านยังมีสายตาอันยาวไกลและรอบคอบที่จะสงวนรักษา และอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ตลอดไป โดยการตรากฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และประกาศต่างๆ รวมทั้งขอความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่น เพื่อวางแนวทางในการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ พร้อมทั้งบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืน เมื่อจำเป็นจะต้องกระทำ เช่น กฎหมายตราสามดวง สมัยกรุงศรีอยุธยา หรือประกาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้น ปัจจุบันในโลกที่มีวิทยาการก้าวหน้าในทุกๆ ด้าน สิ่งที่จะต้องคิดและกระทำก็คือ จะนำความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติให้ได้อย่างจริงจังได้อย่างไร การระดมความคิดเห็นในการแก้ปัญหาและการได้รับความร่วมมือในการดำเนินการอย่างจริงจังทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนคงจะเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด

“๘๐ ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย” เป็นหนังสือที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อให้คนไทยรวมทั้งชาวต่างประเทศได้รู้จักและทำความเข้าใจกับงานด้านต่างๆ ของศิลปวัฒนธรรมไทยที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ และทะนุบำรุงรักษามาแต่อดีตกาล จนถึงระยะเวลาที่กรมศิลปากรได้เข้ามารับผิดชอบโดยตรงเมื่อ ๘๐ ปีที่แล้วว่า กรมศิลปากรได้ดำเนินงานในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยไปแล้วอย่างไรบ้าง ขณะนี้กำลังดำเนินการอะไรอยู่จนกระทั่งถึงทศวรรษหน้านี้ กรมศิลปากรจะมีแผนการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างไร เพื่อให้ทันกับความเจริญก้าวหน้าของโลก

หนังสือเล่มนี้จัดทำด้วยระยะเวลาที่จำกัด แม้จะได้วางแผนไว้แต่ต้นๆ แล้วก็ตาม หนังสือที่ตีนั้นต้องการทั้งเวลาและประสบการณ์ของบุคลากรในการจัดทำ แต่เมื่อลงมือปฏิบัติจริงๆ แล้ว วันเวลาก็ไม่มีมากพอเช่นเดียวกับงานอื่นๆ ที่พวกเราประสบกันอยู่ คณะทำงานต่างๆ มีภารกิจทั้งที่จำเป็นและเป็นกรณีพิเศษอยู่เกือบทุกคน การประชุมปรึกษาหารือรวมทั้งการเตรียมต้นฉบับ ฯลฯ จึงเป็นปัญหาอยู่พอสมควร

หนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้รักงานศิลปวัฒนธรรม ต่อผู้นำ ต่อนักบริการและผู้วางแผนและนโยบายงานศิลปวัฒนธรรมอยู่ไม่น้อย ขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำทั้งหมด ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

(นายสมคิด โสติกวณิชย์)

รองอธิบดีกรมศิลปากร

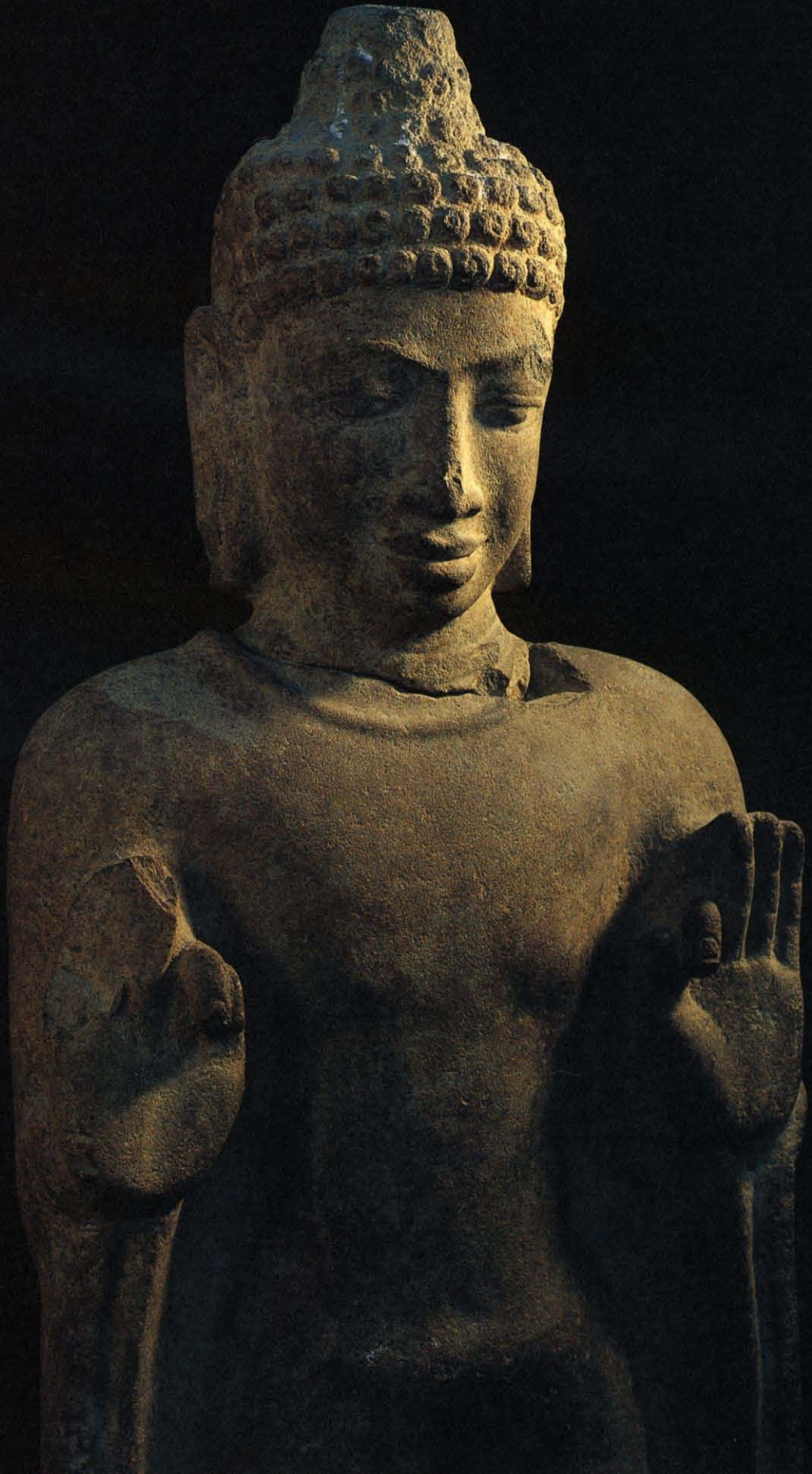
ประธานคณะทำงานจัดทำหนังสือในโอกาส ๘๐ ปี กรมศิลปากร

กรมศิลปากร
กรมศิลปากร
ได้ของมาเพื่อ
พจนานุกรม
อีก พจนานุกรม
อันแห่งชาติ
๒๕๑๓
กรมศิลปากร
๐

สารบัญ

ศิลปะกับศิลปากร -----	๑๕
ART AND FINE ARTS	
วิวัฒนาการหน่วยงานช่างศิลป์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ -----	๒๑
WORKS OF ARTISANS IN THAILAND DURING THE RATTANAKOSIN PERIOD	
การสถาปัตยกรรมแห่งชาติ -----	๓๓
NATIONAL ARCHITECTURE	
การสังคีตศิลป์ -----	๔๑
THE MUSICAL ARTS	
การศึกษา ส่งเสริม และเผยแพร่ทางด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และช่างศิลป์ -----	๔๕
THE STUDY, PROMOTION AND PROPAGATION OF WORK IN THE ART OF DANCING, MUSIC AND FINE ARTS	
การดำเนินงานด้านหอสมุดแห่งชาติ -----	๕๓
WORK CONDUCTED BY THE NATIONAL LIBRARY	
งานจดหมายเหตุกับศิลปวัฒนธรรมของชาติ -----	๖๕
RECORDS AND THE NATIONAL ARTS AND CULTURE	
ข้อบังคับงานวรรณคดีและประวัติศาสตร์ -----	๘๓
THE DUTIES IN LITERATURE AND HISTORY	
งานพิพิธภัณฑ์สถานกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม -----	๙๑
THE MUSEUM INSTITUTION AND THE PRESERVATION OF OUR ARTS AND CULTURE	
ภารกิจงานโบราณคดี -----	๑๐๖
THE RESPONSIBILITIES IN ARCHAEOLOGY	
๘๐ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร -----	๑๑๔
การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยในทศวรรษหน้า -----	๑๑๕
PLANS FOR THE PRESERVATION OF THAI CULTURAL HERITAGE DURING THE NEXT DECADE	

ศิลปะกับศิลปากร

ศิลปะ เป็นสิ่งที่มีควมคู่มากับความ เป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวกัน ที่มีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับความงาม ความงามที่มีอยู่แล้วในตัวเองตามธรรมชาติ และจากสิ่งที่มีมนุษย์รังสรรค์ขึ้นมา

ในสมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อมนุษย์เริ่มต้นสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นมาเพื่อแทนมือของตน อย่างที่เรียกว่าขวานหินที่แรกๆ ก็จะเป็นเครื่องมือหินที่กระเทาะให้มีคมอย่างหยาบๆ พอที่จะนำมาใช้งานหนักแทนมืออันบอบบางของมนุษย์ที่ไม่อาจจะทำงานอย่างนั้นได้ แต่ต่อมาอีกเกือบแสนปี มนุษย์ก็กระทำกับเครื่องมือหินของตนให้มีความประณีตโดยการนำหินมาขัดจนเรียบ มีรูปร่างที่เหมาะสมมือ สามารถใช้ประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ในโลกดึกดำบรรพ์นี้อีกเช่นกัน ที่มนุษย์เริ่มรู้สึกถึงความหมายของสัมผัสเสียงที่มีอยู่ตามธรรมชาติตั้งแต่เสียงที่เบาที่สุดของเปลือกหอยที่กระทบกันทำให้รู้ถึงแหล่งของอาหาร ไปจนถึงเสียงที่ดังที่สุดของฟ้าคำรามที่จะติดตามมาด้วยความอุดมสมบูรณ์ของธัญญาหารในช่วงฤดูฝน มนุษย์จึงคิดนำเปลือกหอยมาร้อยเป็นพวงที่ข้อมือเพื่อเกิดสัมผัสเสียงขึ้นในขณะล่าหาอาหาร หรือทำมโหรีที่ที่เสียงฟ้าร้องคำรามขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องลางนำไปสู่ความมีโชคในการมีอาหารอย่างพอเพียง

หรือการแสดงออกปฏิกิริยาแปลกๆ ของพอมดหมอผีที่อาจเห็นได้ในสังคมล้าหลังที่ยังพอหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน เพื่อติดต่อกับสิ่งที่อยู่นิอธรรมชาติ การกระโดดโลดเต้นล้อมรอบเหยื่อที่หามาได้ การแสดงอาการสิโรราบของมนุษย์ต่ออำนาจความรุนแรงของปรากฏการณ์ธรรมชาติ ก็ล้วนแต่เป็นกิริยาอาการของมนุษย์ที่แสดงออกมาในความต้องการต่อการใช้ชีวิตที่ดีขึ้นของมนุษย์ทั้งสิ้น

๑๓๑

เท่าที่กล่าวมาข้างต้น คือรากเหง้าของศิลปะที่มนุษย์ได้รังสรรค์ขึ้นมา ซึ่งเมื่อมนุษย์มีพัฒนาการทั้งในด้านกายภาคและสังคม สิ่งที่ถูกกล่าวข้างต้นก็ได้รับการพัฒนาควบคู่กันมาด้วย โดยการขัดเกลา การจัดระเบียบ ในรูปแบบการแสดงออก กลายเป็นแขนงทางศิลปกรรมที่เรียกกันในปัจจุบันว่างานประติมากรรม ดนตรี และนาฏศิลป์ ๑๓๑

ปัจจุบัน ยิ่งสังคมมนุษย์มีพัฒนาการมากขึ้นเท่าใด ความซับซ้อนก็มีมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับงานศิลปกรรม ซึ่งได้แตกแขนงออกไปมากขึ้น และมีการแสดงออกที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย

การแตกแขนงออกไปอย่างมากมายและความซับซ้อนในการแสดงออกที่เพิ่มมากขึ้นทางศิลปกรรม เป็นเหตุให้การนิยามความหมายของคำว่าศิลปกรรมไม่สามารถจะทำได้โดยสมบูรณ์ในปัจจุบัน แต่ถ้าหากจะพิจารณาย้อนหลังไป ดูรากเหง้าของศิลปกรรมดังที่กล่าวมาแล้ว ก็อาจทำความเข้าใจได้ว่า ศิลปกรรมนั้นประกอบด้วยสิ่งสำคัญสองประการคือ ความงามความพอใจในรูปแบบการแสดงออก กับวัตถุประสงค์เพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้นของมนุษย์

เมื่อเป็นเช่นนี้ ศิลปะจึงเป็นสิ่งที่แฝงคู่กันมากับความเป็นมนุษย์ และเมื่อสังคมมนุษย์ได้พัฒนารูปแบบการปกครองขึ้นเป็นรัฐ คนที่ทำงานทางศิลปะจึงเป็นทรัพยากรสำคัญที่รัฐจะสงวนหวงแหนไว้ เพื่อใช้งานตามหน้าที่ของรัฐนั้นๆ อันพึงจะมี

ศิลปะในสังคมไทยก็เช่นกัน ย่อมผ่านกระบวนการของการพัฒนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น ผู้ที่ทำงานทางศิลปะคนไทยเรียกว่า “ช่าง” เช่น ช่างเขียน ช่างแกะสลัก ช่างกลึง ช่างปั้น ช่างหล่อ ฯลฯ หรือแม้แต่ในเรื่องดนตรี นาฏศิลป์ ก็ใช้คำว่าช่างเพื่อเรียกคนเหล่านั้นเช่นกัน เช่น ช่างพ้อง ช่างขับ เป็นต้น

ช่างเหล่านี้ (ยกเว้นช่างพ้อง ช่างขับ) ในสมัยอยุธยาปรากฏว่าสังกัดอยู่ในหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ ดังปรากฏชื่อในทำเนียบศักดินาพลเรือนและทหารว่า “ช่างสิบหมู่” เพื่อทำหน้าที่ผลิตงานศิลปะในแขนงที่ตนเองเกี่ยวข้อง โดยมากจะเป็นงานที่รับใช้สถาบันชั้นสูงของสังคม คือ พระมหากษัตริย์และ ศาสนา

ในราชสำนักเองก็มีช่างทางด้านดนตรีและนาฏศิลป์ เพื่อทำหน้าที่ในพระราชกิจส่วนพระองค์ และพระราชพิธีต่างๆ ของรัฐ งานทางด้านตัวอักษรและหนังสือ ก็เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ที่ทรงโปรดให้มีการแต่งหนังสือต่างๆ การจดหมายเหตุพระราชพงศาวดาร การอ่านพระราชพงศาวดาร ถวายพระมหากษัตริย์ ๑๓๑

ชัมเรือนแก้ว ทองคำ

An ornate niche made of gold

อาจกล่าวได้ว่า งานทางศิลปะของไทยแต่เดิมนั้นผูกพันอยู่กับสถาบันชั้นสูงเพื่อรับใช้ในการกิจขององค์พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นภารกิจที่ข้องเกี่ยวกับทางด้านศาสนา แต่ถ้าหากจะพิจารณาว่า พระมหากษัตริย์นั้นก็คือสถาบันทางสังคมของไทย ภารกิจต่างๆ ที่ช่างทางศิลปะได้รับใช้ต่อพระมหากษัตริย์นั้น จึงล้วนแล้วแต่ส่งผลไปสู่มวลชนในสังคมนั้นโดยทางอ้อมเช่นกัน

สภาพการณ์ของงานช่างศิลปะของไทยยังคงอยู่กับสถาบันชั้นสูงในสังคมตลอดมา แม้เมื่อสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานีแล้วก็ตาม จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดฯ ให้รวบรวมช่างที่กระจัดกระจายอยู่ในสังกัดต่างๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่า “กรมช่างสิบหมู่” เป็นกรมช่างขึ้นโดยสังกัดกระทรวงโยธาธิการ

ในช่วงปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ได้ทรงโปรดให้จัดกลุ่มงานราชการใหม่ขึ้นอีกหลายหน่วยงาน เช่น งานทางด้านดนตรีและการละครเป็นกรมมหรสพขึ้นอยู่กับกระทรวงวัง งานเกี่ยวกับเอกสารหนังสือ ซึ่งได้แก่ หอพระมณเฑียรธรรม หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพุทธศาสนสังคหะ รวมเข้าเป็น หอพระสมุดสำหรับพระนคร เพื่อให้เป็นที่ “แสวงหาประโยชน์ต่างๆ อันพึงจะได้ในการอ่านหนังสือ”

นอกจากนี้ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นมาของชาติไทย และเพื่อกระตุ้นความเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงโปรดฯ ให้มีการรวบรวมโบราณศิลปะวัตถุตามต่างๆ จัดทำเป็นพิพิธภัณฑฯ และในที่สุดได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นกรมพิพิธภัณฑสถานในรัชสมัยนี้ ส่วนงานค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องราวสมัยโบราณของไทย ก็ทรงโปรดให้มีการจัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นในสมัยของพระองค์ด้วยเช่นกัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๕๔ ได้ทรงโปรดฯ ให้ตั้งกรมศิลปากรขึ้นมาใหม่ โดยโอนงานช่างจากกรมช่างสิบหมู่ กระทรวงโยธาธิการ และงานกรมพิพิธภัณฑฯ จากกระทรวงธรรมการมาอยู่ในสังกัด ชื่อกรมศิลปากรจึงเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยนี้ โดยสังกัดกับกระทรวงวังขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน

กรมศิลปากรได้ย้ายสังกัดเปลี่ยนแปลงไปบ้าง จนกระทั่งหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นในกระทรวงธรรมการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยได้รวมงานต่างๆ ที่กระจ่ายสังกัดกันอยู่ดังที่ได้มีการกล่าวถึงแล้วในตอนที่มีการจัดกลุ่มงานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเข้าไว้ด้วยกัน

กล่าวโดยสรุป งานต่างๆ ของกรมศิลปากรในปัจจุบันที่แบ่งการบริหารงานออกเป็น ๑๐ กองนั้น ล้วนมีที่มาจากงานที่ใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยมาแต่เดิมทั้งสิ้น งานบางอย่าง เช่น โบราณคดี หอสมุด หรือ

ภาชนะลายเขียนสี สมัยก่อนประวัติศาสตร์

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง จ.อุดรธานี

Painted pottery, Ban Chiang National Museum, Udonthani

พิพิธภัณฑ์สถาน ฯลฯ โดยสาขาทางวิชาการในปัจจุบันมิได้จัดอยู่ในประเภทงานทางศิลปะ แต่ในอดีตที่ผ่านมาก็ถูกมองว่าเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับงานทางศิลปกรรมทั้งสิ้น ดังนั้นจึงอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์อย่างใกล้ชิดเสมอมา

ดังได้กล่าวแล้วแต่ต้นว่า ศิลปกรรมนั้นเป็นสิ่งดีงามและเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้นของมนุษย์ จึงไม่ผิดเลยที่ผลงานทางศิลปกรรม รวมทั้งบุคลากรทางศิลปกรรมได้รับการหวงแหนโดยรัฐ และได้รับการคุ้มครองสนับสนุนจากสถาบันผู้นำในสังคมมาโดยตลอด มาบัดนี้สิ่งที่ดีงามเหล่านั้นบริหารงานโดยกรมศิลปากรซึ่งเป็นองค์กรของรัฐในระบอบประชาธิปไตย จึงเท่ากับว่า ได้มีการคืนสิ่งที่ดีที่สุดและมีประโยชน์ที่สุดให้แก่สังคม เพื่อใช้ประโยชน์โดยตรงต่อไป

วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๓๔ กรมศิลปากรมีอายุถึง ๘๐ ปีพอดี เป็น ๘๐ ปี ที่ชื่อศิลปากรได้รับการบัญญัติขึ้นมา แต่โดยเนื้อหาของงานที่รับผิดชอบ งานของกรมศิลปากรก็เป็นสิ่งที่คู่มากับวิถีชีวิตมนุษย์อย่างใกล้ชิดมาแต่ต้นอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าเมื่อสังคมมนุษย์ได้มีพัฒนาการต่อมา ศิลปกรรมบางประเภทถูกผนวกเข้ากับพิธีกรรมในระบบความเชื่อ ซึ่งเป็นกิจกรรมซึ่งดำเนินการโดยชนชั้นผู้นำในสังคม และในที่สุดงานศิลปกรรมเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นศิลปะของชนชั้นไป

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ คือเป็นเวลา ๕๘ ปีมาแล้ว กรมศิลปากรเป็นองค์กรของรัฐในระบอบใหม่ที่รับช่วงงานทางศิลปกรรมต่อมาจากชนชั้นผู้นำทางสังคม ลักษณะของ

งานศิลปกรรมที่รับมานี้จึงเป็นงานศิลปะที่ดูกันว่าเป็นงานชั้นสูง และเหมือนกับว่ามีช่องว่างคั่นอยู่ระหว่างงานทางศิลปะของกรมศิลปากรกับวิถีชีวิตแบบชาวบ้านของคนไทยโดยส่วนรวม ซึ่งก็ได้มีพัฒนาการไปอีกแนวทางหนึ่งอยู่ด้วยเหมือนกัน

แต่ดังที่กล่าวแล้วแต่ต้นว่า สิ่งที่กรมศิลปากรรับมานี้คือสิ่งที่ดีงามเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้นของปวงชน งานศิลปกรรมของกรมศิลปากรจึงเป็นมรดกที่มีคุณค่ายิ่งของชาติที่จำเป็นจะต้องอนุรักษ์ไว้ รวมทั้งการรวบรวมศิลปะแบบพื้นบ้านพื้นเมืองของชนในชาติไว้ด้วยกันด้วย เพื่อส่งเสริมให้ปวงชนได้รับรู้และตระหนักถึงความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตที่เคยเป็นมาแล้วในอดีตให้ได้

นอกจากงานศิลปกรรมแล้ว ภารกิจที่กรมศิลปากรรับช่วงมาจากสถาบันชั้นนำ ก็คือ งานเกี่ยวกับเอกสารลายลักษณ์อักษรของชาติ ซึ่งแต่เดิมมีลักษณะการจัดหาและบริการจำกัดวงเฉพาะในวงการศาสนาและชนชั้นผู้นำเท่านั้น มาบัดนี้ สิ่งเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีความจำเป็นยิ่งสำหรับสังคมสมัยใหม่ ซึ่งกรมศิลปากรจำเป็นที่จะต้องผลักดันภารกิจส่วนนี้ให้บรรลุถึงจุดในการสนองความต้องการของสังคมสมัยใหม่ให้ได้

และเช่นเดียวกันกับงานทางด้านโบราณคดีและการพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเพิ่งเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อแรกเริ่มนั้นก็ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเป็นเครื่องมือในการรวบรวมทางด้านจิตใจให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติ ต่อมาในขณะนี้ แม้จะมีการพัฒนาทางวิชาการที่ต้องทำให้งานดังกล่าวนี้ก้าวไปสู่ความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น แต่พันธกิจเหมือนดังที่ผ่านมาแล้วก็มักจะถูกนำมากล่าวอ้างถึง และเป็นหน้าที่ซึ่งกรมศิลปากรไม่อาจปฏิเสธได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ งานที่กรมศิลปากรต้องรับผิดชอบต่อมาจนครบ ๘๐ ปีนี้ จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่ควรคำนึง ทั้งโดยผู้ที่เป็นฝ่ายปฏิบัติ และผู้ที่จะเป็นฝ่ายรับประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง และเพื่อเป็นการรองรับกับภารกิจที่มีความสำคัญยิ่งนี้ ขณะนี้ กรมศิลปากรได้แบ่งหน่วยงานออกเป็น ๑๐ กอง ซึ่งรวมทั้งสำนักงานเลขานุการกรมด้วยนั้น ดังมีรายละเอียดที่จะกล่าวถึงในเรื่องต่อไป

โถ ฝายน้ำทอง

ART AND FINE ARTS

Art has been an intergral part of humanity because human beings are the only species of animals who can feel and reflect about the beauty of things. This beauty is both what is already present in nature and what humans have created. In the darkages of antiquity, man began to make instruments as substitute for their own hands. In the beginning, the products were being flaked into rough shapes so that they could be used in demanding tasks in place of the delicate hands of humans, which could not be used to perform such works. But about almost 100,000 years later man refined his stone tools by polishing them to a smooth surface and into shapes which could be more practical to handle for wider range of functions. At the same time man began to appreciate the meanings of the voices of nature, from the faintest sounds like shells coming into contact with each other, which pointed towards a source of food, to the loudest sounds like the thundering sky, followed by the abundance of crops during the rainy season. Human beings thought up the idea of stringing together shells, wearing them on their wrists which would give rise to noises whilst searching for food or made drums which could imitate the roar of a thunderous sky as means to lead them to good fortune in possessing sufficient quantities of food. The witchdoctors in backward communities, some of which remains today, made contacts with the supernatural by strange behaviour like jumping up and down around their victims and people kowtow to the violent powers of natural phenomena. These are forms of behaviour demonstrating the desire of man to improve his life. As mentioned previously, all these are the roots of human art and this has developed together with the physical development of man and his society. Through refinement and organization into manifested forms of art branches like sculpture, music and dance have resulted. There has been a branching out into a variety of arts and at the same time it causes greater complexity. Because of this complexity the word “Silpagam” (works of art) became more difficult to define. But if one is to look back to the roots of this “Silpagam”, one can appreciate that it constitutes of two important things; the beauty and the satisfaction resulting from its manifested forms and the aims of man to improve his life. When governments evolved to the level of running states those who created the works of art thus became inportant resources much treasured by the state and performing duties demanded of them. In Thailand artisans of various sorts are known as “Changs” and they may be drawers, carvers, lathemen, scluptors, casters, even musicians and dancers. During the Ayutthaya period the “changs” except for the dancers and singers were attached to the state and in recorded documents were known as the “artisans of ten groups”, whose duties were to produce works of art and to serve the king and the religion. In the royal courts musicians and dancers were present to help in royal functions and ceremonies. Thai art has always been associated with the higher class institutions even after the founding of the Chakri dynasty in Bangkok, although the artists have always served the upper echelons, indirectly, the commoners have benefited from their works too. During Rama V’s reign, musicians and actors were attached to the ministry of royal household and were there to provide entertainment and the Kings and royalty have kept close to the 10 divisions of Fine Arts Department as they were in the past and have patronized them. Because works of art are so beautiful and improve the life of those involved in their production, they are much treasured by the state and appreciated by society.

วิวัฒนาการหน่วยงานช่างศิลป์ของ ไทยสมัยรัตนโกสินทร์

คนไทยจำนวนมากมักจะจำได้เสมอว่า ประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้น บันทึกไว้ว่า กรุงศรีอยุธยาถูกข้าศึกโจมตีทำลายเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๑๐ และได้รับความเสียหายยับเยินอย่างยิ่งทำให้สิ่งก่อสร้างและงานศิลปกรรมต่างๆ เสียหายอย่างมาก ต่อมา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงกอบกู้บ้านเมืองได้สำเร็จ เมื่อบ้านเมืองสงบจากศัตรู หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นปฐมบรมกษัตริย์ราชจักรีวงศ์ ณ กรุงเทพมหานครอมรัตนโกสินทร์ ๆ แล้วยังได้ทำการทำนุบำรุงบ้านเมืองอย่างใหญ่โต ได้มีการก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง และสร้างสิ่งแวดล้อมต่างๆ เพื่อให้คล้ายใกล้เคียงกับพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ เพื่อให้ความรู้สึกของประชาชน ซึ่งเสียขวัญจากกรุงศรีอยุธยาได้อบอุ่นยิ่งขึ้น สถานที่ต่างๆ จึงมีชื่อคล้ายกับสถานที่เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ราชรถจำลอง
Miniature replica of royal chariot

ในการสร้างบ้านสร้างเมืองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระบรมมหาราชวัง วัดวาอารามเป็นอาทิ นั้น จำเป็นที่ต้องอาศัยช่างศิลปกรรมเป็นจำนวนมาก เพื่อดำเนินการก่อสร้างสิ่งต่างๆ ให้ปรากฏ ซึ่งสมัยนั้นมีช่างฝีมืออยู่หลายแขนงด้วยกัน หรือรวมเรียกว่า “ช่างสิบหมู่” คำว่า “ช่างสิบหมู่” นั้น ได้ปรากฏอยู่ในทำเนียบศักดิ์นาพลเรือนและทหาร เช่น ในกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า มีช่างอยู่ถึงสิบหมู่ด้วยกัน คือ

๑. ช่างเขียน
๒. ช่างแกะ

๓. ช่างกลึง
๔. ช่างปั้น
๕. ช่างหล่อ
๖. ช่างไม้
๗. ช่างปูน
๘. ช่างบุ
๙. ช่างรัก
๑๐. ช่างหุ่นและช่างกระดาษ

สรุปแล้วช่างหลวงมีช่างถึง ๑๐ อย่าง (สิบหมู่) ซึ่งหมายถึงงานหลักที่สำคัญตามความจำเป็นที่ต้องใช้เป็นส่วนใหญ่ในสมัยนั้น

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) จึงได้รวบรวมช่างที่กระจัดกระจายแล้วจัดตั้งเป็นกรมช่างชั้น สังกัดกระทรวงโยธาธิการ เพื่อสะดวกแก่ทางราชการในพระองค์ และมีการติดต่อประสานงานกันทุกๆ งานเรียกว่า “กรมช่างสิบหมู่” มีพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ทรงเป็นเจ้ากรมช่างสิบหมู่ ผู้ควบคุมบัญชาการในครั้งนั้น นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีพระบรมราโชบายจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดช่างขึ้นอีก แต่ได้สวรรคตเสียก่อน จึงยังมีทันได้สร้าง

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ กรมช่างสิบหมู่ไปขึ้นกับกรมศิลปากร (ที่รวมแห่งศิลปะ) ทรงดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดช่างขึ้นแห่งหนึ่งที่สโมสรสามัคยาจารย์สมาคมขึ้นกับกระทรวงธรรมการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดโรงเรียนดังกล่าว เพื่อเป็นสวัสดิมงคล ได้ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระองค์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า “โรงเรียนเพาะช่าง” ดังมี คำกราบบังคมทูลและพระราชดำรัสตอบดังต่อไปนี้

คำกราบบังคมทูล

ของ

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

ในการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลรายงาน การจัดการศึกษาฝ่ายหัตถกรรมและการที่ได้ก่อสร้างโรงเรียนนี้ขึ้น การศึกษาเมื่อจะว่าแต่โดยย่อก็มีประเภทเป็น ๒ คือ การศึกษาความรู้สามัญอันเป็นกลาง ซึ่งเป็นความรู้อันบุรุษสตรีทั้งหลายจะพึงมีสำหรับตัวทุกคน มีการสอนวิชาหนังสือ เลข และภูมิศาสตร์เป็นต้น ประเภท ๑ การศึกษาวิชาความรู้อันหนึ่งอันใดเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างสำหรับเป็นทางหาเลี้ยงชีพประเภท ๑ การศึกษาในประเภทต้นซึ่งเรียกความรู้อันเป็นกลางนั้น ได้เจริญขึ้นแล้วโดยลำดับ แต่ความรู้ซึ่งประชาชนได้เล่าเรียนแล้วเพียงเท่านั้น ก็เปรียบดังได้แต่เครื่องมือมาใช้สำหรับทำการงานเท่านั้นยังหาได้มีวิชาความรู้ที่จะใช้เครื่องมือนั้น ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้สำเร็จรูปขึ้นไม่ การศึกษาวิชาพิเศษเฉพาะอย่างจึงเป็นของต้องการอย่างยิ่ง ซึ่งจะต้องบำรุงให้เกิดมีขึ้น ได้แก่การฝึกหัดศิลปการหัตถกรรมเป็นต้น ความประสงค์อันนี้เป็นอันต้องด้วยกระแสพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีตัวอย่างคือ เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินมาประทับ ณ สโมสรสถานของสามัคยาจารย์สมาคม ได้ทอดพระเนตรฝีมือวาดเขียนของนักเรียน ซึ่งได้ฝึกหัดเขียนในเวลานั้นครั้งหนึ่ง ก็ทรงเอาเป็นพระราชธุระเป็นอันมาก ได้ทรงแนะนำถึงวิธีที่จะฝึกหัดการวาดเขียนโดยวิธีเก่าและวิธีใหม่ และทรงพระราชปรารภถึงการที่จะจัดให้มีโรงเรียนขึ้นเป็นหลักฐาน โดยตั้งพระราชหฤทัยที่จะพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ มาในสมัยรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ได้มีพระราชดำริและพระราชประสงค์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตัวอย่าง คือ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กระทรวงธรรมการ จัดตั้งการแสดงศิลปและหัตถกรรมของนักเรียนขึ้นเมื่อปีที่แล้วมาเป็นครั้งแรก ทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรางวัลแก่ผู้ที่ทำได้ดี และการนี้ได้เป็นที่นิยมยินดี

การทำหัวโขน

The making of Khon masks

ของพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาททั่วไปด้วยต่างมีพระทัยและมีใจยินดีที่จะอุดหนุน ได้ช่วยกันออกทรัพย์มาประทานได้แจกให้แก่ผู้ควรได้รับรางวัลจนครบถ้วน ผลแห่งความสำเร็จเพราะพระบรมราชูปถัมภ์และความนิยมของคนทั้งหลาย ในการอันนี้จึงเป็นเหตุให้กระทรวงธรรมการเชื่อมั่นว่า ถ้าได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดการหัตถกรรมให้เป็นหลักฐานยิ่งขึ้นก็จะเป็นประโยชน์แท้จริง แต่โรงเรียนช่างซึ่งได้มีอยู่ในเวลานั้นเป็นการทำชั่วคราวและไม่เป็นหลักฐานถาวร จึงได้ปรารภถึงเงินที่ข้าราชการในกระทรวงธรรมการ ได้เรียกรายกันไว้สำหรับที่จะก่อสร้างสิ่งถาวรวัดอันหนึ่ง ถวายให้เป็นทีระลึกแห่งพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปิยะมหาราช เป็นจำนวนเงินที่รวบรวมได้ ๑๕,๗๗๓ บาท ๗๔ สตางค์ เห็นพร้อมกันว่าควรที่จะใช้เงินรายนี้สร้างสถานที่ฝึกหัดการหัตถกรรม อันเป็นสิ่งที่ต้องพระราชหฤทัยนั้นขึ้นสำหรับเป็นที่ระลึกสนองพระเดชพระคุณตามที่ได้มุ่งหมายไว้ จึงได้จัดการก่อสร้างจนสำเร็จมา แต่เงินจำนวนนั้นหาพอไม่ ได้ใช้เงินผลประโยชน์ของกรมศึกษาธิการเพิ่มเติมลงเป็นจำนวนเงินอีก ๕,๒๑๖ บาท ๒๖ สตางค์ รวมทุนที่ได้ก่อสร้างเป็นเงิน ๒๕,๐๐๐ บาท ครั้นการก่อสร้างนี้สำเร็จแล้ว กระทรวงธรรมการได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานนามโรงเรียนนี้ว่า “โรงเรียนเพาะช่าง” ให้เป็นอนุสาวรีย์ที่ระลึกถึงพระเดชพระคุณ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอพระราชทานอุทิศส่วนกุศลอันนี้ ถวายแด่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยะมหาราชเจ้า และหวังด้วยเกล้าฯ ว่าวิชาช่างที่จะได้เพาะปลูกขึ้นในโรงเรียนนี้ คงจะแตกดอกออกผลงามให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนในบ้านเมืองโดยไม่รู้สิ้นสุด ประดุจนามโรงเรียนซึ่งได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานนั้น

ณ บัดนี้เป็นมงคลสมัยอันยิ่ง ซึ่งได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินมาประทับอยู่ ณ ที่นี้ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีข้าราชการบริพาร ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลอัญเชิญได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงเปิดนามโรงเรียนเพื่อเป็นความสวัสดิมงคล ให้วิชาช่างดำเนินไปสู่ผลสำเร็จเกิดประโยชน์งอกงามแผ่แพร่หลายขึ้นในพระราชอาณาจักรสมดังพระราชประสงค์ และขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์สืบต่อไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบ

ของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการเปิดโรงเรียนเพาะช่าง

ตามที่เจ้าพระยาพระเสด็จอ่านรายงานเรื่องสร้างโรงเรียนนี้ว่า ได้กระทำขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ ถวายในสมเด็จพระบรมชนกนาถของเรานั้น เราเชื่อว่าถ้ามีวิสัยทัศน์ที่กตติศัพทอันนี้จะทรงทราบถึงพระองค์ได้ แม้จะเสด็จอยู่ ณ สถานที่ใดก็ตาม คงจะยินดีและพอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก เพราะพระองค์ได้มีพระราชประสงค์อยู่นานแล้วที่จะทรงบำรุงศิลปวิชาการของไทยเราให้เจริญ ตัวเราเองก็ได้เคยฟังกระแสพระราชดำริอยู่เสมอ และเราเห็นพ้องด้วยกระแสพระราชดำรินั้น ตั้งแต่ต้นมา คือเราเห็นว่าศิลปวิชาช่างเป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่งซึ่งสำหรับแสดงให้ปรากฏว่าชาติได้ถึงซึ่งความเจริญเพียงใดแล้ว วิชาช่างและการฝีมือการช่างทั้งสองอย่างนี้ เป็นเครื่องแสดงความงามและความประณีตซึ่งจะมีได้เป็นได้แต่ในประเทศบ้านเมืองที่สงบราบคาบ และมีการปกครองเป็นอันดี โพรฟ้าประชาชนได้รับความสงบร่มเย็นเพื่อประกอบการอาชีพจะได้สะดวก จึงมีเวลาคิดและบำรุงความงามความประณีตให้เป็นที่น่าสรรเสริญ วัตถุที่ประณีตงามได้แก่การเขียน การปั้น และการก่อสร้างเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ต้องการเวลาตรึกตรองและเวลาทำนานๆ จึงจะสำเร็จได้ ถ้าบ้านเมืองใดต้องกังวลในการต่อสู้ป้องกันข้าศึกศัตรูภายนอกหรือต้องระส่ำระสายในการปราบปรามเหล่าร้ายภายในบ้านเมืองนั้นก็ไม้อาจทำการเหล่านี้ให้สำเร็จไปได้ เพราะฉะนั้นความเจริญในวิชาช่าง จึงเป็นเครื่องวัดความเจริญแห่งชาติ

ชาติไทยเราได้เคยถึงซึ่งความเจริญมานานแล้ว ดังปรากฏด้วยระเบียบแบบแผนและตำนานของเรา แต่บางสมัยในพงศาวดารของเราได้มีข้าศึกศัตรูมาเข้าทำลายวัตถุต่างๆ ของเราและทำความทรุดโทรมให้เป็นอันมาก ครั้นต่อมาเมื่อเราต้องดำเนินตามสมัยใหม่ วิชาช่างของเราก็จวนจะเสื่อมเสียหมด ไปหลงเพลินแต่จะเอาอย่างคนอื่นเขาถ่ายเดียว ผลในที่สุดก็คือกรุงแตก เดียวนี้เต็มไปด้วยสถานที่อันเป็นเครื่องรำคาญตาต่างๆ แท้จริงวิชาช่างเป็นวิชาพื้นเมือง จะคอยแต่เอาอย่างคนอื่นถ่ายเดียวไม่ได้ เพราะความงามของเขาไม่เหมาะแก่ตาเรา และฐานของเขากับของเราต่างกัน ที่ถูกนั้นเราควรจะแก้ไขพื้นวิชาของเราให้ดีขึ้นตามความรู้และวัตถุอันเกิดขึ้นใหม่ตามสมัย ในข้อนี้สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงพระปรารภอยู่มาก และเพื่อจะทรงบำรุงวิชาช่างของไทย

เราที่มีมาแล้วแต่โบราณให้ถาวรอยู่สืบไป จึงได้ทรงสร้างวัดเบญจมบพิตรขึ้นให้ปรากฏเป็นแบบอย่างไว้ เราเห็นชอบด้วยตามกระแสพระราชดำรินั้น และได้เคยปรารภกับเจ้าพระยาพระเสด็จ และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องด้วย การศึกษาที่จะใช้วิชาช่างไทยของเราตั้งขึ้นใหม่จากพื้นเดิมของเราแล้ว และขยายให้แตกกิ่งก้านสาขาออกงามยิ่งขึ้น เปรียบเหมือนเอาพันธุ์พืชของเราเองมาปลูกลงในพื้นแผ่นดินของเรา แล้วบำรุงให้เติบโตงอกงามดีกว่าที่จะไปเอาพันธุ์ไม้ต่างประเทศมาปลูกลงในพื้นแผ่นดินของเรานั้นไม่เหมาะสม

โดยความประสงค์เช่นนี้ เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จมาขอชื่อโรงเรียน เราได้ระลึกผูกพันอยู่ในความเปรียบเทียบกับต้นไม้ดังกล่าวนี้ เราจึงได้ให้ชื่อโรงเรียนนี้ว่า “โรงเรียนเพาะช่าง” ในเวลานี้ความรู้ของไทยเราได้ดำเนินไปมากแล้ว สมควรที่เราทั้งหลายจะใช้วิชาความรู้ที่จะได้มาจากต่างประเทศเพาะปลูกและบำรุงต้นไม้ของเรา คือศิลปวิชาช่างไทยให้เจริญต่อไปโดยควรแก่สมัย หนทางที่จะตกแต่งทะนุบำรุงต้นไม้ของเรานี้ ให้งอกงามผลิดอกออกผลสมฤกษ์กาลนั้นยังมีอีกเป็นอันมาก เมื่อเราได้ช่วยกันบำรุงให้ดีขึ้นแล้ว ก็จะได้เป็นศรีแก่พระนคร และเป็นทางหนึ่งซึ่งจะบำรุงน้ำใจคนไทยให้มีความร่าเริงในสิ่งที่จะทำความเบิกบาน และจงใจให้คิดในทางที่ดีที่ชอบ ประรณณาแต่ทางที่งาม ไม่อยากจะเห็นของชั่วหรือเสื่อมทรามต่างๆ ข้อนี้เป็นประโยชน์ใหญ่ของการช่างนอก นั้นก็จะได้เป็นอาชีพของคนไทยโดยควรแก่กาลเทศะ

เรามีความยินดีที่ได้เห็นโรงเรียนนี้สร้างขึ้นสำเร็จพอจะเปิดได้ และเต็มใจรับเชิญเป็นผู้เปิดในบัดนี้ ขอให้โรงเรียนเพาะช่างของไทย ซึ่งได้เริ่มทำการปลูกเพาะช่างขึ้นแล้วนี้งอกงามและแตกกิ่งก้านสาขาผลิดอกออกผล ทำความเจริญให้แก่ชาติบ้านเมืองเราตลอดไปในบัดนี้ และเมื่อหน้าเกิด

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นพระราชปณิธานที่สำคัญยิ่งในการที่จะปลูกฝังให้งานช่างมีความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองในแผ่นดินสยาม และจะเป็นผลกระทบทางอ้อมในการบำรุงน้ำใจคนไทยให้เบิกบานรื่นเริงและมีฐานะทางเศรษฐกิจดีแก่บ้านเมืองของเราโดยส่วนรวมอีกด้วย ดังบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจากบทเสภาเรื่อง พญาราชवंสสันกับสามัคคีเสวก ตอนที่ ๓ ซึ่งจะได้ยินเชิญมา ณ ที่นี้ดังต่อไปนี้

อันชาติใดไร้ศานตีสุขสงบ
ณ ชาตินั้นรชนไม่สนใจ
แต่ชาติใดรุ่งเรืองเมืองสงบ
ย่อมจ้านงศิลปะสง่างาม
อันชาติใดไร้ช่างชำนาญศิลป์
ใครๆ เห็นไม่เป็นที่จำเริญตา
ศิลปะกรรมนำใจให้สร้างโศก
จำเริญตาพาใจให้สบาย
แม้ผู้ใดไม่นิยมชมสิ่งงาม
เพราะขาดเครื่องระงับดับรำคาญ
เพราะการช่างนี้สำคัญอันพิเศษ
จึงยกย่องศิลปะกรรมนั้นทั่วไป
ใครดูถูกผู้ชำนาญในการช่าง
เหมือนคนป่าคนไพร่ไม่รุ่งเรือง
แต่กรุงไทยศรีวิไลทันเพื่อนบ้าน
ทั้งช่างปั้นช่างเขียนเพียรวิชา
ทั้งช่างรูปะพรรณสุวรรณกิจ
อีกช่างถมลายลักษณ์จำลอง
ควรไทยเราช่วยบำรุงวิชาช่าง
ช่วยบำรุงช่างไทยให้ถาวร
อันของชาติไพรัชช่างจัดสรร
เราต้องซื้อหลากๆ และมากมาย
แม้พวกเราชาวไทยตั้งใจช่วย
ช่างคงใฝ่ใจผูกผูกทำนอง
เราช่วยช่างเหมือนอย่างช่วยบ้านเมือง
สมเป็นเมืองใหญ่โตมโหฬาร

ต้องมีวรบรรณรอนหาพ่อนไม้
ในกิจศิลปะวิไลละวาดงาม
วางการบรรณรพอันสันหลาม
เพื่ออร่ามเรืองระยับประดับประดา
เหมือนนารินไร้โลมบรรโลมสง่า
เขาจะพากันเขยื้อให้อับอาย
ช่วยบันเทาทุกข์ในโลกให้เหือดหาย
อีกร่างกายก็จะพลอยสุขสราญ
เมื่อถึงยามเส้าอรุณาสงสาร
โอสเถิดจะสมานซึ่งดวงใจ
ทุกประเทศศานาทั้งน้อยใหญ่
ศรีวิไลวิลาศดีเป็นศรีเมือง
ความคิดขวางเฉไฉไม่เข้าเรื่อง
จะพูดด้วยนั้นก็เปลืองซึ่งวาจา
จึงมีช่างชำนาญวิเลา
อีกช่างสถาปนาถูกทำนอง
ช่างประดิษฐ์รัชดาสง่าผ่อง
อีกช่างของเชิงรัตนะประกร
เครื่องสำอองคแบบไทยสโมสร
อย่าให้หย่อนกว่าเขาเราจะอาย
เป็นหลายอย่างต่างพรรณเขามาขาย
ต้องใช้ทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายเป็นกำยกอง
เอออำนาจช่างไทยให้ทำของ
และทำของงามๆ ขึ้นตามกาล
ได้ประเทืองเทศไทยอันไพศาล
พอไม่อายเพื่อนบ้านจึงจะดี ฯ

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ กรมศิลปากรได้รวบรวมงาน หอพระสมุดวชิรญาณและหอพิพิธภัณฑสถานเข้าไว้ด้วยกัน ส่วนงานช่างแยกไปขึ้นกับกระทรวงวัง ตั้งเป็นกรมวังนอก ปฏิบัติงานช่างสิบหมู่เดิมทั้งหมดจนถึงรัชกาลที่ ๗ (เปลี่ยน การปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕)

หลังจากเปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยไปแล้ว กรมวังนอกถูกยุบ นำเอางานช่างจากกรมวังนอกมาขึ้นกับกรมศิลปากรดั้งเดิม ในระยะแรกที่กรมศิลปากรได้ช่างจากกรมวังนอก ทำให้กรมศิลปากรมีช่างฝีมือดีชำนาญงานทุกสาขาไว้ใช้สอยมากมาย งานช่างของกรมศิลปากรในช่วงนี้มีชื่อเสียงมาก กรมศิลปากรได้รวบรวมช่างไว้ในกองเดียวกัน เรียกว่า “กองประณีตศิลปกรรม”

ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ กรมศิลปากรได้จัดตั้งโรงเรียนปราณีตศิลปกรรมขึ้น เพื่อฝึกอบรมวิชาจิตรกรรม และประติมากรรม โดยมีศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี เป็นผู้อำนวยการ

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ โรงเรียนปราณีตศิลปกรรม ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนศิลปากรแผนกช่าง

ปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ตั้งกองหัตถศิลป์ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการ สำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ (ฉบับที่ ๓) งานของกองหัตถศิลป์ปฏิบัติงานช่างสืบต่อมา (เปลี่ยนจากกองประณีตศิลปกรรมมาเป็น

กองหัตถศิลป์) เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ โดยใช้ อาคารตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๒ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ กับสมเด็จพระเจ้าฟ้าคุณชาลธิพยวดี และทรงเป็นต้นราชสกุลมามากุล ดัดแปลงใช้เป็นสำนักงานกองหัตถศิลป์

กองหัตถศิลป์นั้น แต่แรกเริ่มมีฐานะเป็นส่วนราชการ มี ๒ แผนก คือ แผนกตำราและแผนกช่าง มีท่านผู้ใหญ่เป็นหลักของกอง อาทิ พระพรหมพิจิตร (พรหม พรหมพิจิตร) ผู้เชี่ยวชาญทางศิลปไทย ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองคนแรก และมีผู้เชี่ยวชาญคนสำคัญ คือ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี (ซี. เฟโรจี) ชาวอิตาลีเรียน ผู้เชี่ยวชาญทางประติมากรรม และนายวัฒนา ตริภุญชัยพันธุ์ (เอส. มิกี้) ชาวญี่ปุ่น ผู้เชี่ยวชาญด้านเครื่องรัก ชาวต่างประเทศทั้งสองท่านนี้ ได้เข้ารับราชการในกรมศิลปากรมาตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ซึ่งได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ทางราชการเป็นอันมาก

ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ กองหัตถศิลป์ยุบเป็นแผนกหัตถศิลป์ปฏิบัติงานช่าง ขึ้นกับกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี

ฉากประดับมุก ภาพพุทธประวัติตอนทรงแสดงโอวาท ปาฏิโมกข์
SCENE, Mother-of-pearl inlay in figure of Buddha in preaching Dharma

ฉากประดับมุก ภาพพระพุทธเจ้าปางประทานพร ประกอบด้วยพระอัครสาวกชายขวา
SCENE, Mother-of-pearl inlay in figure of Buddha in blessing posture and flanked by his disciples

ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ จัดการแสดงศิลปกรรมของนักเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนได้ประจักษ์ถึงคุณค่าของศิลปกรรม

ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ยกฐานะจากโรงเรียนศิลปากรแผนกช่างขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยศิลปากร โดย จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ ซึ่งจะต้องบำรุงรักษาและส่งเสริมให้เจริญก้าวหน้า จึงได้ดำเนินการร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศิลปากรขึ้น และสภาผู้แทนราษฎรลงมติตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๔๘๖ อธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยโดยตำแหน่ง ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี เป็นคณบดีคณะจิตรกรรม และประติมากรรม

พ.ศ. ๒๔๘๘ มหาวิทยาลัยศิลปากรได้ผลิตอนุ-
ปริญญาศิลปบัณฑิต รุ่นแรก จำนวน ๘ คน

พ.ศ. ๒๔๙๑ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี ได้รับมอบหมายจากทางราชการให้นำศิลปกรรมของไทยไปเปิดการแสดง ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เป็นเวลา ๑ เดือน ผลงานที่นำออกแสดงประกอบด้วยศิลปชิ้นสูงของไทยโบราณ และศิลปสมัยปัจจุบันของศิลปินไทยได้รับความสนใจจากชาวต่างประเทศเป็นอย่างดี

พ.ศ. ๒๔๙๒ มหาวิทยาลัยศิลปากรได้จัดให้มีการแสดงศิลปกรรมแห่งชาติขึ้นเป็นครั้งแรก

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ให้ฟื้นฟูศิลปกรรมและวัฒนธรรมที่ดีงาม ซึ่งกำลังจะหมดไปขึ้นมาใหม่ โดยเป็นนโยบายของรัฐบาลให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องจัดดำเนินการ ขณะนั้นพันเอกหลวงรณสิทธิชัยเป็นอธิบดีกรมศิลปากรได้ปรับปรุงงานช่างภายในกรมศิลปากร ตั้ง “กองหัตถศิลป์” ขึ้นใหม่ แยกตัวจากกองสถาปัตยกรรม (จากแผนกหัตถศิลป์ขึ้นมาเป็นกองหัตถศิลป์) กองหัตถศิลป์ได้แบ่งออกเป็นแผนกต่างๆ รวม ๔ แผนกด้วยกัน คือ

- แผนกช่างสิบหมู่
- แผนกช่างเขียน
- แผนกช่างปั้น
- แผนกช่างหล่อ

เหตุที่ตั้งกองหัตถศิลป์เพราะการปฏิบัติงานไม่คล่องตัว ขณะนั้นกรมศิลปากร สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม

ปี พ.ศ. ๒๔๙๕ (๔ มีนาคม) มีประกาศจัดตั้งโรงเรียนศิลปศึกษาและเปิดทำการสอนนักเรียนเมื่อ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๙๕ ต่อมาระยะหลังเรียกว่า โรงเรียนช่างศิลป์ และวิทยาลัยช่างศิลป์ ตามลำดับ

ในปีพ.ศ. ๒๔๙๕ เปิดสอนแผนกวิชาจิตรกรรม ประติมากรรม ปีพ.ศ. ๒๔๙๖ เปิดหลักสูตรสอนนักเรียนแผนกสถาปัตยกรรมไทย พอเปิดได้ ๓ เดือน ก็เปลี่ยนชื่อเป็นแผนกช่างสิบหมู่และเปิดสอนแผนกโบราณคดีด้วย ผู้บริหารขณะนั้นได้มองเห็นว่าช่างฝีมือดีกำลังแก่ตัว และใกล้จะหมดไป จำเป็นต้องรีบทำการสืบทอดโดยด่วน ประกอบกับงานช่างสิบหมู่มิงานที่จะต้องปฏิบัติมาก แต่หาตัวผู้ปฏิบัติได้ยากทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ศิลปกรรมของชาติมิให้สูญสิ้นอีกด้วย เมื่อเปิดหลักสูตรสอนวิชาแผนกช่างสิบหมู่ได้ ๓ ปี คือ ๒๔๙๖ - ๒๔๙๘ การศึกษาช่างสิบหมู่ก็ได้ยุบไป เพราะหาครูสอนยาก ประกอบกับผู้เรียนหันไปสนใจวิชาด้านอื่นกันมาก เพราะสำเร็จแล้วไปประกอบอาชีพได้ง่าย

ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ตั้งคณะสถาปัตยกรรมไทยในมหาวิทยาลัยศิลปากร

ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ กรมศิลปากรโอนกลับมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการตามเดิม

ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้มีการแบ่งส่วนราชการใหม่ในกรมศิลปากร ทำให้กองหัตถศิลป์ ซึ่งแต่เดิมมี ๔ แผนก ได้ขยายตัวออกเป็น ๖ งานได้แก่

- งานธุรการ
- งานศิลปไทยและช่างสิบหมู่
- งานจิตรกรรม

การปฏิบัติงานปั้นหุ่นในโรงหล่อ

- งานศิลปะประยุกต์
- งานประติมากรรม
- งานโรงงาน

ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ (๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๑) ได้ปรับปรุงโครงสร้างของกองหัตถศิลป์ ได้แบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ ๕ ฝ่ายด้วยกัน คือ

๑. ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

๒. ฝ่ายช่างสิบหมู่ มีหน้าที่ความรับผิดชอบ ดังนี้

- งานช่างเขียน
- งานช่างไม้ประณีต
- งานช่างแกะสลัก
- งานช่างมุก
- งานช่างลายรดน้ำ
- งานช่างโลหะ
- งานช่างปั้นช่างหล่อหุ่นและลาย
- งานช่างกระจกและช่างปิดทอง
- งานช่างประณีตศิลป์และช่างศรกรรม
- งานช่างพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม

๓. ฝ่ายศิลปประยุกต์

มีหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับการออกแบบดวงตรา เครื่องหมายการประดิษฐ์อักษร แบบโฆษณาและอื่นๆ

ต้นแบบในการแกะหนังใหญ่
Making a shadow play figure

๔. ฝ่ายจิตรกรรม มีหน้าที่ความรับผิดชอบ

- งานจิตรกรรมร่วมสมัย
- งานจิตรกรรมไทย

๕. ฝ่ายประติมากรรมมีหน้าที่ความรับผิดชอบ

- งานประติมากรรมร่วมสมัย
- งานประติมากรรมแบบประเพณี
- งานแม่พิมพ์
- งานหล่อโลหะ

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าการช่างศิลป์ของไทยสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ได้วิวัฒนาการมาตามลำดับ โดยเริ่มแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์มาจนถึงปัจจุบัน และเป็นสิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า งานช่างศิลปกรรมนั้น แต่ดั้งเดิมมาเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์แทบทั้งสิ้น หรือกล่าวได้ว่า งานศิลปกรรมเป็นงานของสถาบันกษัตริย์โดยตรงก็ได้ สำหรับลำดับต่อมาคือ วัดทางพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับงานช่างศิลปกรรมของไทยมากอีกทางหนึ่ง

งานศิลปกรรม ซึ่งเป็นผลผลิตของนายช่างศิลป์ทั้งหลายนั้น ต่างถือว่าเป็นงานศิลปกรรมอันล้ำค่า เป็นเครื่องแสดงถึงเกียรติภูมิ เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติคนไทย ทั้งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าคนไทยเป็นคนที่ยึดมั่น รักสงบ มีภูมิปัญญาความคิดเป็นของตนเอง เพราะศิลปกรรมของไทยนั้นเป็นศิลปกรรมที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ไม่เหมือนศิลปกรรมของชาติอื่นๆ ดังจะพบได้จาก วัด วัง และพิพิธภัณฑสถานของไทยโดยทั่วไป

อย่างไรก็ดี งานศิลปกรรมนั้นแท้จริงก็คือ ดอกผลทางความคิด ประดิษฐ์คิดค้นและการสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น ความภาคภูมิใจแก่สังคมมนุษย์โดยทั่วไปที่จะรับสัมผัสทางความรู้สึกได้ทุกคน ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ดังนั้นการที่ประเทศไทยของเรามีศิลปกรรมมากมาย ทั้งที่เป็นศิลปโบราณวัตถุ หรือโบราณสถานก็ตาม ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า คนไทยของเรามีช่างที่มีความสามารถเป็นอย่างยิ่งในอดีตที่ผ่านมา และพยายามสร้างสรรค์งานศิลปกรรมทิ้งไว้ให้แก่เรารุ่นหลัง และปัจจุบันเราได้เก็บผลประโยชน์จากศิลปโบราณวัตถุและโบราณสถาน โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้ประเทศของเรามีรายได้ดี เกิดความคล่องตัวทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งเรื่องนี้สมควรที่จะเป็นเครื่องเตือนสติแก่เราชาวไทยรุ่นหลังว่า เรากำลังบริโภคผลผลิตของบรรพบุรุษไทย

ในอดีตอยู่อย่างสุขสำราญ แล้วเราได้สร้างส่งเสริมให้เกิดผล
ผลิตทางศิลปกรรมแก่นุชนรุ่นหลังในอนาคตอย่างคุ้มค่าเพียง
ใดหรือไม่ ถึงเวลาหรือยังที่จะเร่งรัดส่งเสริมให้มีการสร้างสรรค์
ผลิตผลทางศิลปกรรมเพื่อเป็นศิลปโบราณวัตถุในอนาคต
เสมือนหนึ่งเรากำลังบริโภคผลของงานศิลปกรรมของบรรพบุรุษ
ไทยในอดีต ดังเช่นทุกวันนี้

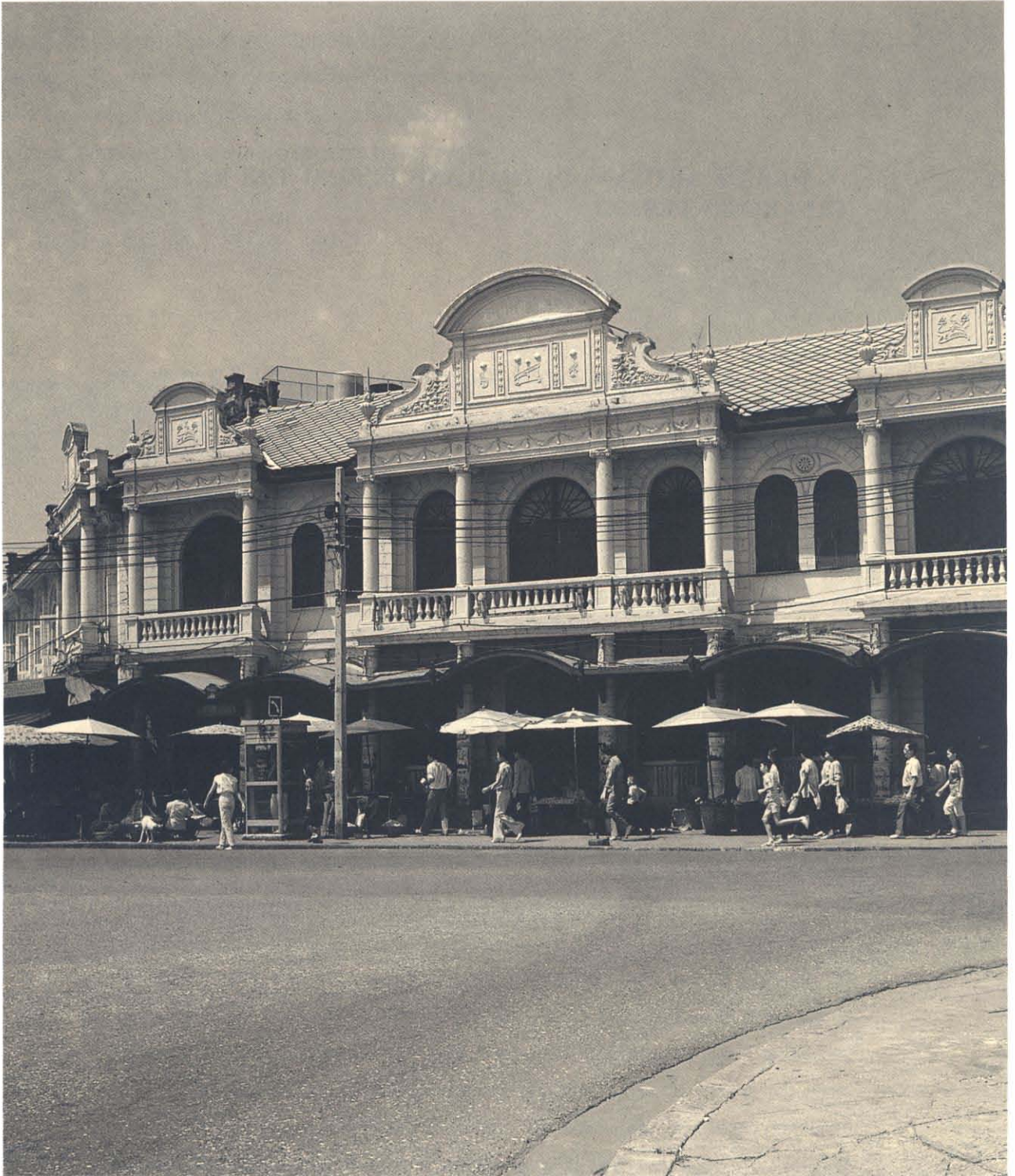

ภาพลายรดน้ำ เรื่องรามเกียรติ์ บนตู้พระธรรม

Lacquer work on a book - case

WORKS OF ARTISANS IN THAILAND DURING THE RAT-TANAKOSIN PERIOD

In the period when Rama I acceded to the throne, the first in the line of Chakri Kings, in Bangkok, he proceeded to build up his city and country in a great way, by ordering palaces and temples to be built. In this endeavour he required the help of artisans in great numbers for the purpose of constructing the edifices. At this era there were skilled artisans of various branches, known collectively as the “artisans of ten groups”. They performed the majority of the work completed in that period. During the reign of Rama V artisans, who had been dispersed were brought together and a department for artisans attached to the ministry of public works was created. This facilitated the control of the members of the groups and this was cooperation in the performance of every piece of work done by this group of artisans. In the reign of Rama VI, the department of “the ten groups of artisans” was incorporated into the Arts Department (Silpakom) and Rama VI founded a school to train artisans at the society of Samagayacharn, which formed part of the ministry of public instructions and named this school “nursery for artisans”. This demonstrated his wish, important as it was, to implant in Thailand the readiness for progress to be achieved in this field, Rama VII incorporated the artisans into the ministry of the royal household and created the department of the outer royal household containing these artisans who performed their duties until the end of the reign, when the system of democracy was introduced and the department of the outer royal household was terminated the artisans become once more part of the Arts Department (Silpakom), and their division was known now as that of the Fine Arts. In 1934 a school of Fine Arts was founded by the Department of Silpakom to train students in painting and sculpture. In 1943 the school of Fine Art’s status was raised to that of a university. In 1938 the Division of Fine Arts changed its name to Division of Handicraft but the office today remains at Wang Ta Phra. Its task is to preserve and create works of Thai art.

ข้าพเจ้าเป็นเพียงหิ้งห้อย มาบังอาจกล่าวมากๆ จึงมีความบกพร่องอยู่มาก แต่ศรัทธาต่อศิลปสถาปัตยกรรมแบบ “กุกกาการ หรือเรือนยอด” ของไทยนับว่าเป็นงานศิลปะชั้นยอดของไทย ยากที่จะหาศิลปะหรือเรือนยอดอื่นเทียบได้จึงเขียนเรื่องด้วยกำหนดใจเป็น “โยนิโสมนัสการ” ข้าพเจ้ามิได้ “อหังการหรือมั่งการ” อยางใด

น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.

อธิบดีกรมศิลปากร

Architecture = สถาปัตยกรรม

Arch. Science = สถาปัตยกรรมศาสตร์
หรือ สถาปัตยกรรมศาสตร์
Architect = สถาปนิก

Arch. Drawing = สถาปัตย์เขียน

พระราชหัตถเลขา ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานแก่ หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร

พระพุทธรูปภายในพระระเบียงรอบพระอุโบสถ วัดพระเชตุพน
วิมลมังคลาราม
Buddha images at the gallery of Wat Po

การสถาปัตยกรรมแห่งชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานคำว่า “สถาปัตยกรรม” โดยทรงแปลจากคำว่า “Architecture” ซึ่งหมายความถึง The Art and Science of Building หรือศิลปวิทยาการแห่งการก่อสร้าง

“สถาปัตยกรรม” เป็นสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น โดยใช้ความรู้ทางศิลปะและความรู้ทางเทคนิควิชาการ สถาปัตยกรรมจึงสามารถแสดงออกให้เห็นได้ถึงความงามและประโยชน์ใช้สอยเด่นชัดทั้งสองอย่างพร้อมกัน และเพราะคุณสมบัติดังกล่าวนี้เองจึงทำให้สถาปัตยกรรมมีคุณค่าเหนือกว่างานศิลปกรรมอื่น

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า สถาปัตยกรรมเปรียบเสมือนกระจกเงาที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุค แต่ละสมัย แต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นสภาวะทางสังคม การปกครอง เศรษฐกิจ หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นอยู่

ในประเทศไทยแต่เดิมนั้น บ้านเรือน ที่พักอาศัย วัดวาอาราม อาคารสถานที่ต่างๆ มักจะจัดสร้างโดยช่างประจำท้องถิ่น ซึ่งมีความรู้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา สำหรับปราสาทราชวังหรืออาคารอันต้องพระประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินก็มักจะจัดสร้างโดยช่างหลวง ซึ่งมีความรู้สืบทอดกันมาเช่นกัน ดังนั้นจะสังเกตได้ว่า สถาปัตยกรรมของไทยไม่ว่าจะเป็นสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี หรือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ตาม ลักษณะรูปทรงและการตกแต่งของสถาปัตยกรรมประจำชาติ ซึ่งมีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมา ถึงแม้ว่าบางสมัยจะมีอิทธิพลของชนชาติอื่น หรือสภาพสังคมและค่านิยมแปรเปลี่ยนไปซึ่งมีผลทำให้สถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม

กรมศิลปากร เมื่อแรกสถาปนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ รับงานกรมพิพิธภัณฑสถาน จากกระทรวงธรรมการ และรับงานกิจการช่างจากกระทรวงโยธาธิการมาทำ โดยแยกการช่างที่เป็นงานประณีตศิลป์ไว้ส่วนหนึ่ง สังกัดกระทรวงวัง ขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน

ภายหลังต่อมา กรมศิลปากร ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ลักษณะงานและชื่ออยู่หลายครั้ง จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังการเปลี่ยน

ศาลาจีน ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
Chinese pavilion at Wat Po

แปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๗๖ ได้มีพระราชบัญญัติตั้งกรมศิลปากรขึ้นในกระทรวงธรรมการ และเมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ในปีเดียวกันได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการในกรมศิลปากร เป็น ๕ กอง คือ กองกลาง กองสถาปัตยกรรม กองศิลปกรรม กองพิพิธภัณฑสถาน และโบราณคดี กองหอสมุด

จึงอาจกล่าวได้ว่า การสถาปัตยกรรมแห่งชาติได้มีการปฏิบัติงานควบคู่กันมากับการตั้งกรมศิลปากรในสมัยรัชกาลที่ ๖ แต่เพียงจะปรากฏลักษณะความรับผิดชอบของงานเป็นทางราชการครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลา que ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่การปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย

ยักษ์ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
Guardian at the Temple of the Emerald Buddha

อับเฉาเรือรูปตุ๊กตาจีน แกะสลักจากหินแกรนิต
 ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
 Ballast in the form of a Chinese figurine at
 Wat Po

ถาษีค้ดคดนในเขตพุทททวทาส บรเวณวัดพระเชตุพนวิมล
 มังคลาราม
 Figures of hermits at Wat Po

ธิปไตย และเริ่มปรับปรุงการบริหารงานราชการ ด้วยการตั้ง
 หน่วยงานต่างๆ ขึ้นให้สอดคล้องรับกับการพัฒนาประเทศ
 การที่ประเทศได้มีพระราชกฤษฎีกาให้การสถาปัตยกรรมอยู่
 ในส่วนหนึ่งของการดำเนินงานของกรมศิลปากร ซึ่งมีหน้าที่
 คือทำนุบำรุงและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติ จึงนับได้ว่า
 งานการสถาปัตยกรรมเป็นงานสำคัญของชาติ ที่รัฐบาลพึง
 ต้องควบคุมดูแลให้เป็นไปตามนโยบายเพื่อการรักษาความ
 เป็นเอกลักษณ์ของชาติ ในด้านการก่อสร้างและลักษณะอาคาร
 มาแต่ต้น

บุคคลที่ได้รับความไว้วางใจให้รับผิดชอบปฏิบัติ
 งานด้านสถาปัตยกรรมของประเทศตั้งแต่ต้น ล้วนแล้วแต่
 เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีความรู้เป็นที่ปรากฏทั้งงานด้านสถา-
 ปัตยกรรมไทย และงานสถาปัตยกรรมสากล อาทิ หม่อมเจ้า
 อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร พระ-
 พรหมพิจิตร นายประเวศ ลิมปรังษี ศิลปินแห่งชาติด้านทัศน
 ศิลปะสถาปัตยกรรมไทย ปี ๒๕๓๒ ฯลฯ เป็นต้น

ตลอดเวลาที่ผ่านมา กองสถาปัตยกรรมได้ปฏิบัติงาน
 ที่สำคัญๆ ของชาติทางด้านการออกแบบ งานด้านสถาปัตย-
 กรรมไทย เช่น งานสร้างพระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวง
 มณฑลพระพุทธรบาท วัดพระศรีมหาธาตุ พระราชวังไกลกั
 วล ศาลหลักเมือง กรุงเทพฯ พลับพลารับพระราชอาคันตุกะ
 ที่เชิง สะพานผ่านฟ้าลีลาศ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ และอาคาร
 สถานที่ราชการที่สำคัญต่างๆ

ภาพเขียนบนห้องเพดานในพระที่นั่งอนันตสมาคม
 Ceiling murals, under the dome of
 Anantasamakhom Palace

ห้องพระโรงในพระที่นั่งอนันตสมาคม
 Audience Hall of Anantasamakhom Palace

3961100820

งานทางด้านการออกแบบสถาปัตยกรรม

ยุค เพื่อพัฒนารูปแบบ เอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทย ร่วมสมัย กับเทคนิควิทยาการและสนองประโยชน์ใช้สอยสมัยใหม่ เช่น งานโรงพยาบาลศิริราช บ้านเสริมนงคริลา โรงละครแห่งชาติ หอสมุดรชมังคลาภิเษกเชียงใหม่และนครราชสีมา หอจดหมายเหตุพลเอกเปรม ดิถสุถานนท์ จังหวัดนครศรีธรรมราช งานด้านการดำเนินการอนุรักษ์ บูรณะปฏิสังขรณ์ โบราณสถานและปูชนียสถานสำคัญของชาติเพื่อรักษารูปแบบของสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัยให้คงไว้ เช่น การบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง การบูรณะพระราชวังพระนครคีรี (เขาวัง) พระรามราชนิเวศน์

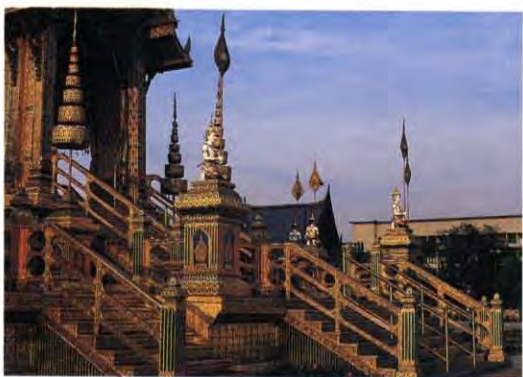

ตึกถาวรวัตถุ ปัจจุบันเป็นที่ทำการของกองสถาปัตยกรรม
Tavornwattu, office of the Architectural
Division

จังหวัดเพชรบุรี งานบูรณะวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม พระบรมธาตุจังหวัด นครศรีธรรมราช พระเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ เช่น งานออกแบบตกแต่งหอสมุดรชมังคลาภิเษกที่ ๒ อัมพวา งานตกแต่งภายใน หอวชิราวุธานุสรณ์ งานตกแต่งภายในหอเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

นอกจากการปฏิบัติงานทางด้านการออกแบบงานสถาปัตยกรรมในด้านต่างๆ แล้ว กองสถาปัตยกรรมยังได้ดำเนินการในด้านงานวิศวกรรม ในการออกแบบโครงสร้างและเสริมความมั่นคงสำหรับงานสถาปัตยกรรมสำคัญ และการบูรณะโบราณสถาน งานด้านการสำรวจ และเสนอข้อมูลทางเอกสาร ภาพถ่าย สำหรับสถาปัตยกรรมและสถานที่สภาพแวดล้อม เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญในการออกแบบ อนุรักษ์ ตลอดจนการควบคุมตรวจสอบการดำเนินการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมทั้งหมดที่อยู่ในความรับผิดชอบให้ถูกต้องตามรูปแบบและมาตรฐานการก่อสร้าง

พระเมรุมาศพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗
Royal crematory pyre of H.M. Queen Rambhai Phanni, Queen of King Rama VII

ปัจจุบันกองสถาปัตยกรรม ปฏิบัติงานสนองนโยบายของชาติด้านการสถาปัตยกรรมดังกล่าว ด้วยการดำเนินงานตามที่หน่วยราชการอื่นหรือหน่วยงานเอกชนและประชาชนได้ขอความร่วมมือมา นอกจากการปฏิบัติงานตามโครงการที่

เจดีย์ภูเขาทอง และจุดเชื่อมต่อของคลองบางลำพู คลองโอ่งอ่าง และคลองมหานาคถ่ายจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศ
Golden Mountain and the point of juncture between Khlong Bang Lamphu, Khlong Ong-ang and Khlong Maha-nak as seen from Panfaleerat bridge

พระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
Phrathat Nadoon, Maha Sarakham

ป้อมมหากาฬ บริเวณกำแพงพระนครชั้นนอก ริมคลองโอ่งอ่าง ตรงข้ามวัดราชนัคดาราม
Mahakan Fort, outer fortification of the City, near Khlong Ong-ang across Wat Ratchanaddaram

พระราชวังบ้านปืน (พระรามราชนิเวศน์) จังหวัดเพชรบุรี
Ramrajavet Palace, Petchaburi

อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร ซึ่งในแต่ละปีจะมีปริมาณงานที่ต้องดำเนินการมากขึ้นตามลำดับ

ระยะเวลา ๘๐ ปีที่ผ่านมา งานที่กองสถาปัตยกรรมได้ทำไว้มีอยู่มิใช่น้อย โดยเฉพาะงานที่ยังรักษาไว้ซึ่งคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมไทย และงานบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานซึ่งส่วนใหญ่ยังปรากฏเป็นพยานหลักฐานให้เห็นจนถึงปัจจุบัน

และในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงสับสนของบ้านเมือง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุ

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประดิษฐานอยู่ใกล้พลับพลาที่พระราชอาคันตุกะ บริเวณหน้า
วัดราชนัดดาราม

Statue of King Rama III near the royal pavilion in
front of Wat Ratchanaddaram

กระทรวงกลาโหม ก่อสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก
The Ministry of Defence building designed in
western style

บันพร้อมด้วยอิทธิพลวัฒนธรรมของต่างชาติ ซึ่งหลั่งไหลเข้าสู่สังคมวัฒนธรรมไทยอย่างรวดเร็วทุกรูปแบบ และมีคนจำนวนมากในชาติที่ชื่นชมยินดีรับวัฒนธรรมเหล่านั้นโดยขาดความไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน ด้วยเหตุนี้เอง เป็นที่น่าวิตกว่าศิลปวัฒนธรรมของเราจะถูกศิลปวัฒนธรรมของชาติอื่นครอบงำได้

ปัญหาเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่หน่วยงานของรัฐและประชาชนโดยทั่วไปทุกหมู่เหล่า จะต้องร่วมมือช่วยกันแก้ไข เพราะคนไทยเราเท่านั้นที่จะเข้าใจและรู้ซึ่งถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของไทยโดยแท้จริง การแก้ไขซึ่งควรเร่งรีบดำเนินการมีอยู่หลายประการซึ่งสรุปได้ดังนี้คือ

๑. ส่งเสริมให้การออกแบบก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ใช้เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยประสานผสมกับการใช้ประโยชน์ใช้สอยตามสภาพชีวิตสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอาคารสถานที่ของทางราชการเอง ควรให้ถือเป็นนโยบายของรัฐ

๒. ส่งเสริมให้สถาปนิกและช่างศิลป์ไทยมีมากขึ้น ในหน่วยงานต่างๆ เนื่องจากในปัจจุบันสถาปนิกที่ทำงานด้านออกแบบสถาปัตยกรรมของไทยมีน้อยมาก เพียงไม่กี่

คนและที่นำวัดก็ยังไปกว่านั้นคือ ขาดการรับช่วงสืบทอดแม่
ในกรมศิลปากรเองซึ่งมีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง

๓. ส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนวิชาการด้านสถาปัตยกรรมไทยอย่างจริงจังในสถานศึกษาด้านสถาปัตยกรรมทุกแห่ง โดยปลูกสำนึกให้เยาวชนของชาติซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบในการออกแบบอาคาร รับทราบในความยิ่งใหญ่และอัจฉริยะของบรรพบุรุษของเราในด้านการสร้างสรรค์อันเป็นของชาติ ก่อนที่จะดำเนินการด้านอื่น

๔. เผยแพร่ให้ประชาชนและบุคคลโดยทั่วไปให้รับทราบถึงความสวยงามความเหมาะสมของศิลปสถาปัตยกรรมของชาติ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและมีค่านิยมที่เป็นประโยชน์ในการศึกษา

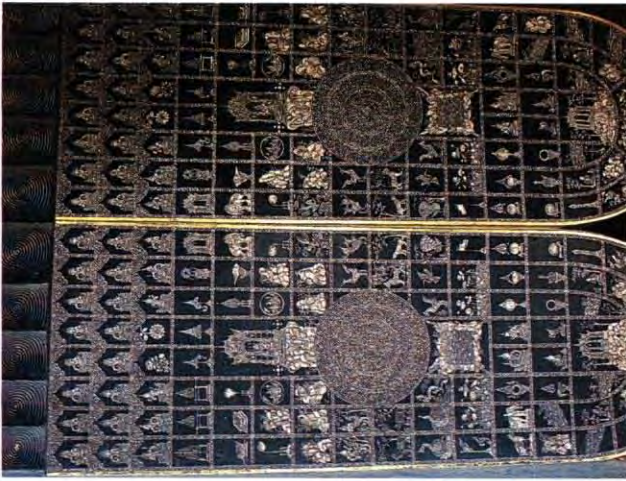
สถาปัตยกรรมเป็นตัวแทนของประเทศชาติที่คงอยู่ได้นาน และด้วยตัวของสถาปัตยกรรมเองสามารถบอกและประกาศให้คนทั่วไปได้ทราบถึงความยิ่งใหญ่แห่งอารยธรรมและความเจริญรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ ที่ปฏิเสธไม่ได้

รูปประติมากรรมพรังสถาปัตยกรรม ถนนดินตะนาว เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
Arch at Prang Subpasart, Bangkok

สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในละแวกถนนหน้าพระลาน ปัจจุบันเป็นอาคารที่ทำการไปรษณีย์สาขาหน้าพระลาน
Architecture in Western style at Na Phralam Road : today, it serves as the post office of Na Phralam branch.

ลายประดับมุก ลายมงคล ๑๐๘ ที่พระบาทพระพุทธรไสยาสน์
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

*The pearl - shell inlay soles of the Reclining Buddha, showing
the 108 auspicious signs, at Wat Po*

วิหารพระพุทธรไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

The Wihan of the Reclining Buddha Image at Wat Po

พระมหาเจดีย์ ๔ รัชกาล ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

The four Maha Chedis at Wat Po

NATIONAL ARCHITECTURE

“Architecture” is what humans build and create by relying on their knowledge of art and technology. Architecture is able to demonstrate beauty and usefulness together. And it is accepted that architecture resembles a mirror from which is well reflected the way of life of people of the various ages, and of differing localities. May it be the state of the society, the government, the economy or the traditions.

In Thailand since early days, houses, places of abode, temples and various buildings tend to have been supervised in their construction by local artisans who have transmitted their knowledge to following generations. For sanctuaries (religious) palaces or edifices desired by the Kings, royal architects were responsible for their creation and they too handed down their knowledge to others.

The Fine Arts Department (Silpakom) when first founded during the reign of Rama VI in 1910 had received from the ministry of public instructions work related to the department of museums and had taken on the work where civil engineers were previously used, from the ministry of public work. It was due to legislation in 1935 which by law created the Fine Arts Department, which gave rise to the Division of National Architecture. It became one in five of the divisions belonging to the Fine Arts Department and its role was to oversee and take control of new constructions of buildings, repairs to ancient ones or old monuments, so that the national characteristics are preserved on and on.

เพลงดนตรีประวัติศาสตร์

ชาติเรามีสมัญญาว่าชาติไทย
เป็นชาติใหญ่แต่โบราณนานหนักหนา
ภูมิลำเนาของเราแต่ก่อนมา
อยู่ท่ามกลางพสุธาของเอเชีย
เมื่อชาติจีนรุกรันร่นลงได้
เจ้าแย้งไทยทำกินถิ่นก็เสีย
จีนไล่ไทยเหมือนไฟไหม้ลามเลีย
ไทยต้องเสียดินแดนแคว้นโบราณ

หลวงวิจิตรวาทการ

อริบดีกรรมศิลป์ากร

๕ เมษายน ๒๕๖๗ - ๒๒ มิถุนายน ๒๕๖๕

การสังคีตศิลป์

กองการสังคีตเดิมเป็นแผนกหนึ่งในกองศิลปวิทยาการ พระพิณจรรย์รณสาร (แสง สาลิตุล) เป็นหัวหน้ากอง มีหน้าที่ค้นคว้าและบำรุงความรู้ในศิลปะทางละครและสังคีตดังมีประกาศพระราชกฤษฎีกาแบ่งกอง แบ่งแผนก ในกรมศิลปากรใหม่ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ แบ่งออกเป็น ๔ แผนกคือ

๑. แผนกวรรณคดี
๒. แผนกโบราณคดี
๓. แผนกละครและสังคีต
๔. แผนกวาที

เมื่อแรกตั้งกองในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เจ้าหน้าที่ยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการในทุกแผนกได้ คงดำเนินการได้เฉพาะแผนกวรรณคดีและแผนกละครและสังคีต และได้ใช้โรงโถงวาทีของแผนกวาทีเป็นที่แสดงละครในสมัยพลตรีหลวงวิจิตรวาทการเป็นอธิบดีใช้ชื่อว่า “โรงละครศิลปากร” หรือ “หอประชุมกรมศิลปากร”

แผนกละครและสังคีตตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ มุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนได้รับการศึกษาวิชาสามัญควบคู่ไปกับวิชานาฏศาสตร์และดุริยางคศาสตร์

ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๘ รัฐบาลได้ออกร่างการโอน ละคร ปี่พาทย์ เครื่องสายฝรั่งหลวงจากกรมมหรสพกระทรวงวัง มาขึ้นสังกัดกรมศิลปากร กรมศิลปากรจึงได้จัดตั้งกองดุริยางคศิลป์และกองโรงเรียนศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. เดียวกัน

กองดุริยางคนาฏศิลป์มีนายเดช คงสายสินธุ์ เป็นหัวหน้ากองทำหน้าที่เดียวกันงานดุริยางคไทย ดุริยางค์สากลและนาฏศิลป์ แบ่งเป็น ๓ หมวด มีหัวหน้าหมวดแต่ละหมวดเป็นผู้ควบคุม

๑. ปี่พาทย์และมโหรี เรียกว่าหมวดดุริยางคไทย หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นผู้ควบคุม
๒. โขนและละคร เรียกว่า หมวดนาฏศิลป์ คุณหญิงนุกานุกรักษ์ (เทศ สุวรรณภารต) เป็นผู้ควบคุม

๓. เครื่องสายฝรั่งหลวงเรียกว่า หมวดดุริยางค์สากล พระเจนดุริยางค์สากล (ปีเตอร์ ไลท์ วาทยากร) เป็นผู้ควบคุม

กรมศิลปากรปรับปรุงกิจการดุริยางคศิลป์ใหม่ เปลี่ยนชื่อเป็น “กองการสังคีต” ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ โอนโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์มาขึ้นกับกองการสังคีตเปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น “โรงเรียนสังคีตศิลป์ กรมศิลปากร” ภายหลังพระยาอนุমানราชชน อธิบดีกรมศิลปากรได้มอบให้นายชนิด อยู่โพธิ์ หัวหน้าแผนกค้นคว้า กองวรรณคดี กรมศิลปากร คัดบัญชีชื่อโรงเรียนเสียใหม่ จึงได้ชื่อว่า “โรงเรียนนาฏศิลป์” ดังปรากฏนามมาจนปัจจุบัน

ละครเรื่อง “พระอภัยมณี”
Episodes from “Phra Abhaimani”

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ กองการสังคีตมีผลงานดังนี้

๑. พ.ศ. ๒๔๘๕- ๒๔๘๘ นายเฉลิม เสวตนันท์ (จมีนมานิตยัณเรศร์) เป็นหัวหน้ากอง สมัยนั้นอยู่ในระยะสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประสบปัญหาอุปสรรคในการจัดการแสดงอยู่เป็นอันมาก แต่ก็สามารถนำละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บางเรื่องแสดงให้ประชาชนชม ณ โรงละครศิลปากร ในยุคนี้อุปกรณ์เพื่อฟุแพร์หลายตัวไป กองการสังคีตได้รับมอบหมายจากราชการให้ปรับปรุงทำรำเสียใหม่และได้บัญญัติชื่อเรียกใหม่ว่า “รำวง” กับแต่งทำนองเพลงและทำรำขึ้นได้รับความนิยมมาก

หัวโขนในเรื่อง “รามเกียรติ์”
Khon masks from “Ramakien” (Ramayana)

โขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนยกทัพ
The masked play, the episode “Battle”

เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงครามให้กองการสังคีตปรับปรุงการแสดงใหม่ให้เทียบเท่าการแสดงของต่างประเทศละครประวัติศาสตร์เรื่องเกียรติศักดิ์ไทย จึงได้นำออกแสดงเป็นครั้งแรก ณ โรงละครศิลปากร เมื่อวันเสาร์ต้นเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ หลังจากนั้นตัวอาคารเรียนของโรงเรียนนาฏศิลป์ถูกระเบิดทำให้งานด้านนาฏศิลป์ทรุดโทรม ข้าราชการกองการสังคีตที่มีอยู่ต่างพากันแยกย้ายไป บางคนต้องลาออกจากราชการเพราะเกรงภัยสงคราม

เมื่อใกล้สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เปลี่ยนรัฐบาลชุดใหม่ มีนาย ควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี กองการสังคีตได้รับเงินงบประมาณจากรัฐบาลปีละ ๗,๒๐๐.๐๐ บาท เพื่อเป็นอัตรานักเรียนศิลปินสำรอง (ชาย) ไว้สำหรับฝึกหัดโขน เป็นการปรับปรุงงานนาฏศิลป์ให้มีสมรรถภาพยิ่งขึ้น

๒. พ.ศ. ๒๔๘๘ หลวงบุญมานพพานิชย์ เป็นหัวหน้ากองการสังคีต แต่ไม่นานก็มีคำสั่งย้ายไปประจำกองการกระจายเสียง กรมโฆษณาการ และย้ายมีนมานิตยัณเรศร์จากกรมโฆษณาการมาเป็นหัวหน้ากองการสังคีต ย้ายกลับสลับตำแหน่งเช่นนี้อีก ๒ ครั้ง ต่อมา มีคำสั่งของพระยาอนุমানราชชน อธิบดีกรมศิลปากร แต่งตั้งให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองการสังคีต หลังจากที่ได้มาช่วยทรงงานฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมไทยอยู่แฉ่วระยะหนึ่ง และสำนักนายกรัฐมนตรีก็มีคำสั่งย้ายมีนมานิตยัณเรศร์กลับไปเป็นหัวหน้ากองกระจายเสียง กรมโฆษณาการแทนหลวงบุญมานพพานิชย์ที่ลาออกจากราชการ

พระสุชนและนางมโนห์รา ในละครชาตรี เรื่อง มโนห์รา
Dance-Drama : Phra Suthon - Manora

กองการสังคีตได้ฟื้นฟูและปรับปรุงศิลปการแสดง โขนละครและดนตรี โดยเปิดรับสมัครนักเรียนเข้าฝึกหัดโขน ละคร ใช้พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์และพระที่นั่งบวรปริ วัตรบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นสถานที่เรียน จนสามารถแสดงโขนให้ประชาชนชม ณ โรงละครศิลปากรได้

๓. พ.ศ. ๒๔๘๘ - ๒๔๙๕ พจนฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในยุคนั้นได้อนุมัติงบประมาณประเภทเบี่ยงเลี้ยงให้กับข้าราชการนักเรียนที่แสดงละคร ณ โรงละครศิลปากร ปีละ ๑๔,๔๐๐.๐๐ บาท เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ผู้แสดงได้รับเบี่ยงเลี้ยงการแสดงรอบละ ๗ บาท จนถึง

พ.ศ. ๒๔๙๘ จึงเพิ่มเบี่ยงเลี้ยงการแสดงขึ้นเป็นรอบละ ๑๕ บาท งานการแสดงด้านโขน ละครและดนตรีของกองการสังคีตเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ จนเป็นที่รู้จักและนิยมชมชอบ การแสดงของกรมศิลปากรทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

กองการสังคีตทดลองเปิดการแสดงดนตรีสำหรับประชาชนในเวลาเย็น ณ หน้าโรงละครศิลปากรทุกวันพุธ ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากประชาชนเป็นอย่างดีในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ การแสดงดนตรีสำหรับประชาชนย้ายจากเวทีหน้าโรงละครศิลปากรมาสร้างใหม่ที่สนามข้างพระที่นั่งพุทไธสวรรย์หน้าโรงราชรถ บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

หนุมาน
Khon mask "Hanuman"

พระพิฆเนศ
Khon mask "Phra Phikanet"

พระศิวะ
Khon mask "Siva"

พระศัตรุ
Khon mask "Satrud"

เนื่องจากสถานที่เดิมคับแคบ เปลี่ยนวันและเวลาแสดง จากวันพุธมาเป็นทุกวันเสาร์และอาทิตย์ เริ่มเวลา ๑๖.๐๐ น. ถึงย่ำค่ำ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนพฤษภาคมเป็นประจำทุกปี มีการบรรเลงทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากล มีการแสดงนาฏศิลป์ตามแบบฉบับตลอดจนการแสดงพื้นเมืองต่างๆ ด้วย มีการชักชวนคณะบุคคลต่างๆ ในวงการนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์มาร่วมแสดงสลับวันกัน

วัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการจัดการแสดงดนตรีสำหรับประชาชนของการสังคีต มีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. เพื่อฝึกหัดให้ประชาชนได้รู้จักระเบียบในการฟังดนตรี
๒. เพื่อสร้างกำลังใจให้กับนักดนตรีทั้งของกรมศิลปากร และวงดนตรีของเอกชน
๓. เพื่อให้ศิลปินของกรมศิลปากรมีโอกาสแสดงฝีมือ และเพื่อกระตุ้นเตือนใจให้คณะศิลปินภายนอกพัฒนาศิลปะและตนเองในโอกาสที่ได้เข้ามาแสดงฝีมือ

กองการสังคีตได้ร่วมกับหน่วยวัฒนธรรมเคลื่อนที่ กระทรวงวัฒนธรรมและสภาวัฒนธรรม ด้วยการจัดการแสดง โขนและละครให้ประชาชนชม ณ ท้องถิ่นต่างๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี

๔. พ.ศ. ๒๔๕๕ - พ.ศ. ๒๕๑๕ เกิดเหตุการณ์ครั้งสำคัญกล่าวคือ เกิดเพลิงไหม้โรงละครศิลปากร เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ ทำให้ต้องย้ายการแสดงโขนละครที่เคยแสดง ณ โรงละครศิลปากร ทุกวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ มาแสดงที่สังคีตศาลาในวันอังคาร พุธ และพฤหัสบดี เริ่มตั้งแต่ เวลา ๑๖.๓๐ น. จนถึงเวลาย่ำค่ำ

กรมศิลปากรได้รับอนุมัติให้สร้างโรงละครขึ้นใหม่ ในสมัยรัฐบาลของ ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตรงบริเวณที่ตั้งกระทรวงคมนาคมเดิม โดยเฉพาะตัวตึกกระทรวงคมนาคมสร้างเป็นอาคารปีกขวาโรงละครแห่งชาติคือ สถานที่ทำงานของกองการสังคีต โรงละครแห่งชาติ เปิดการแสดงครั้งแรกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดการแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

พ.ศ. ๒๕๐๓ กรมศิลปากรได้ริเริ่มจัด “งานสัปดาห์แห่งวรรณคดี” ขึ้น ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยกองการสังคีตเป็นผู้รับผิดชอบงาน มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูการอ่านทำนองเสนาะ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

เป็นผลให้กระทรวงศึกษาธิการฟื้นฟู ปรับปรุงการอ่านทำนองเสนาะขึ้น

กองการสังคีตได้รับมอบหมายจากอธิบดีกรมศิลปากรให้ดำเนินการจัดงานดนตรีมหกรรมเป็นเวลา ๑ สัปดาห์ ในต้นเดือนมีนาคมทุกปี ณ สังคีตศาลา บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร มีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนได้ชมศิลปการแสดงประจำชาติและพื้นเมืองทั้งของไทยและประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อการศึกษา และได้รับความบันเทิงควบคู่กันไป

พระราม
Khon mask "Rama"

๕. พ.ศ. ๒๕๑๕ - พ.ศ. ๒๕๒๓ งานนาฏศิลป์ดนตรีของกองการสังคีต เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างประเทศเป็นประจำ

๖. พ.ศ. ๒๕๒๔ - พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้จัดการเผยแพร่ความรู้ด้านสังคีตศิลป์แก่ประชาชน นักศึกษาทั่วไป จัดการแสดงและดนตรีเนื่องในโอกาสสำคัญของประเทศ ณ โรงละครแห่งชาติ อาทิ ดนตรีไทยพรรณนา นาฏยักษิณ ขัณฑ์ ขาววรรณคดี ศรีสุขนาฏกรรม ธรรมบันเทิง ทำให้งานด้านสังคีตศิลป์ และนาฏศิลป์ได้รับความนิยมจากชนทั่วไปเป็นอย่างสูง

การแบ่งงานในกองการสังคีตแต่เดิมเป็นแผนกเรียงตามลำดับดังนี้

๑. แผนกวิชาการ
๒. แผนกธุรการ
๓. แผนกนาฏศิลป์
๔. แผนกดุริยางค์ไทย
๕. แผนกดุริยางค์สากล

๗. ๑ ค.ศ. พ.ศ. ๒๕๓๔ ถึงปัจจุบันกองการสังคีต มีหน้าที่รับผิดชอบในการทำนุบำรุง อนุรักษ์ พัฒนาและศึกษาค้นคว้าศิลปการแสดง โขน ละคร ดนตรีไทย พิณร่ำ การละเล่นพื้นเมือง นาฏศิลป์ตะวันตก ดนตรีสากล ดำเนินการกิจการโรงละครแห่งชาติ โดยการจัดการแสดงต่างๆ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในด้านนาฏดุริยางคศิลป์กับต่างประเทศ ให้คำแนะนำ และเผยแพร่ความรู้ด้านนาฏศิลป์ สังคีตศิลป์ทั้งไทยและสากล รวมทั้งเก็บข้อมูลบันทึกและถ่ายทอดการแสดงตามศิลป์ไทยท้องถิ่นทั่วประเทศไทยและสากล รวมทั้งเก็บข้อมูลบันทึกและถ่ายทอดการแสดงตามศิลป์ไทยท้องถิ่นทั่วประเทศ จัดการแสดงศรีสุขนาฏกรรมเป็นประจำทุกเดือน ณ โรงละครแห่งชาติ จัดรายการแสดงสำหรับประชาชน ณ สังคีตศาลา บริเวณสนามข้างโรงละครแห่งชาติ เป็นประจำทุกปี เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - พฤษภาคม บรรเลงปี่พาทย์ประกอบพระราชพิธี รัฐพิธี จัดนาฏศิลป์แสดงตามที่มีหน่วยงานอื่นขอมา จัดการบรรเลวงดุริยางค์สากลในรายการคอนเสิร์ตสายใจไทย เป็นประจำทุกปี และจัดวงดุริยางค์สากลบรรเลงในรายการ “เพื่อผู้มีดนตรีการ” ณ โรงละครแห่งชาติทุกสัปดาห์ต้นเดือน

หนังสืออ้างอิง

๑. นิพนธ์บางเรื่อง ของพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ สมัยดำรง ตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร
๒. ๘๐ ปี ธนิต อยู่โพธิ์ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๓๐
๓. ประวัติกรมศิลปากร
๔. พระยานุমানราชชน เมื่อรับราชการในกรมศิลปากร พิมพ์ในหนังสือสังคมปริทัศน์ ฉบับพิเศษ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์พระยานุমানราชชน พ.ศ. ๒๕๒๑
๕. สัมภาษณ์ นายธนิต อยู่โพธิ์ เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๓๔ ณ บ้านวรม บางซ่อน กทม.

หนุมาน

Khon mask "Hanuman"

THE MUSICAL ARTS

Formerly training to dance and play music took place only within the palaces of the upper classes. During the reign of Rama V, a department of entertainment of the royal household ministry was created. The set up remained until after the end of absolute monarchy and the introduction of parliamentary democracy, when a section for dance and music was formed attached to the Department of Fine Arts in 1933. Its role was to contribute to research and add knowledge in the art of dance and music and this was accompanied at this time by the construction of a theatre within the precincts of the royal palace of Bavara Sathanamongkol to be used for the performance of dance and for the playing of music to the public. When the Silpakorn theatre was burnt down in 1960, a new national theatre was built as is visible to us today.

In 1935 the masked group (the Khon), the dancers, the Thai orchestra and the stringed occidental band were transferred from the Department of entertainment and established as the Division of Music and Dance was divided into three sections, that of Thai music, that of the art of (Thai) dancing and that of western music. Its name was changed to the Division of Music in 1942. The Division of Music still holds on to the principles to preserve, revive and be creative in the arts of Thai dancing and Thai traditional music as well as to serve the people by being a source of relaxation. Throughout the year the division of music arranges performances of music and dance which are traditionally Thai, even of the rural type and performance of western music as well.

ปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ความนิยมชมชอบ และหวงแหนสมบัติทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับดนตรีและนาฏศิลป์ไทย อันเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในหมู่เยาวชนจะลดน้อยถอยลงไป

กรมศิลปากรเห็นว่าเหตุนี้เยาวชนไม่บังเกิดความซาบซึ้งถึงขนาดยอมรับนับถือและหวงแหนนี้ อาจเนื่องมาจากเยาวชนของเรา ยังไม่รู้จักคุณค่าของดนตรีและนาฏศิลป์ไทย จึงได้ทดลองจัดรายการแนะนำนักเรียน นักศึกษาและประชาชนให้มีความรู้ ความสามารถเข้าใจและรับความรื่นเริงบันเทิงใจจากการฟังดนตรี และชมนาฏศิลป์ไทย เริ่มตั้งแต่ชั้นมัธยม ไปหาขยาย

จากผลการทดลองเพียง ๒-๓ ครั้งนี้ พอจะอนุมานได้ว่า เยาวชนไทยเรายังมีความสนใจใคร่ศึกษาศิลปะทางดนตรีและนาฏศิลป์ไทยอยู่อีกเป็นจำนวนมาก หากได้รับการสนับสนุนส่งเสริมในทางที่ถูกที่ควรแล้ว ก็เป็นที่เชื่อมั่นได้ว่ายังไม่สายเกินไปที่จะปลูกฝังให้เยาวชนของเราได้มีส่วนในการทำนุบำรุงดนตรีและนาฏศิลป์อันเป็นสัญลักษณ์และมรดกของชาติไทย

นายเชื้อ สาริมา
อธิบดีกรมศิลปากร

๑ ตุลาคม ๒๕๑๑ - ๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๕

การศึกษา ส่งเสริม และเผยแพร่ งาน ด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และช่างศิลป์

การศึกษาในยุคต้นๆ ของไทย คือ ตั้งแต่ยุคสุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการศึกษาที่ไม่ค่อยมีระบบแบบแผน ไม่เป็นระบบโรงเรียนและชั้นเรียน มีการให้การศึกษาเป็นสองลักษณะ ลักษณะแรกสถาบันที่ให้การศึกษาคือ วัดมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอน มุ่งอบรมด้านพุทธศาสนาเป็นสำคัญรวมทั้งให้ความรู้ด้านภาษาและเลขเพิ่มเติมด้วย ลักษณะที่สอง สถาบันที่ให้การศึกษาคือ สถาบันครอบครัวซึ่งมีการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาชีพและการอบรมเกี่ยวกับกิริยามารยาท วิชาชีพที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัวได้แก่ การฝึกหัดงานฝีมือ งานช่างและดนตรีเป็นต้น ส่วนในราชสำนักซึ่งเป็นสถาบันกษัตริย์และมีลักษณะของสถาบันครอบครัวด้วยสถาบันหนึ่ง จะมีการให้ความรู้แก่ข้าราชการในสิ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการบริหารราชการภายใน เช่น ราชประเพณีต่างๆ พิธีการ และระเบียบวินัยของฝ่ายใน การฝึกหัดกิริยามารยาทของกุลสตรีชั้นสูงต่างๆ เช่น ฝึกหัดฝีมือร้อยดอกไม้สด ปักสดึง ฝึกหัดการบันเทิง เช่น ฟ้อนรำและมโหรี เป็นต้น

มาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในราว พ.ศ. ๒๔๑๔ การศึกษาของไทยเริ่มมีระบบแบบแผนขึ้น โดยมีการตั้งโรงเรียนแห่งแรกของไทยขึ้น คือ “โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ” ตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนสำหรับบุตรข้าราชการและพระราชวงศ์เท่านั้น โรงเรียนนี้นับได้ว่าเป็นต้นกำเนิดสำคัญสำหรับระบบโรงเรียนของประเทศไทย ซึ่งหลังจากนั้นมาการศึกษาของไทยได้มีพัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นระบบที่ทันสมัยเช่นทุกวันนี้

หลังจากมีการจัดตั้งกองศึกษาธิการขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ และสถาปนาขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้มีการปรับการศึกษาของไทยให้มีระบบมากขึ้นอย่างแท้จริง กล่าวคือ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ มีการจัดทำแผนการศึกษา หรือที่เรียกว่า “โครงการศึกษา” ขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ สนองความต้องการของบ้านเมืองที่ต้องการคนเข้ารับราชการ และมุ่งให้นักเรียนชั้นสูงมีความรู้เพียงพอที่จะส่งออกไปศึกษาต่อต่างประเทศ โครงการ

พระพิฆเนศ ในบริเวณกองศิลปศึกษา
Ganesa statue in the premises of Art Education
Division

ศึกษานับนี้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ การศึกษาสามัญและการศึกษาพิเศษ การศึกษาสามัญจัดการศึกษาออกเป็น ๓ ระดับ คือ ชั้นมูลศึกษาและประถมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษา และชั้นสภากลวิทย์ ซึ่งเป็นระดับสูงสุด เทียบได้กับระดับอุดมศึกษาในปัจจุบัน ส่วนการศึกษาพิเศษมีการตั้งสถานศึกษาพิเศษเฉพาะวิชา เช่น โรงเรียนฝึกหัดครู อาจารย์ โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนเพาะปลูก และ “โรงเรียนสุศิลป์” (Fine Art) เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาด้านศิลปะได้มีการคำนึงถึงและให้ความสำคัญที่จะบรรจุไว้ในแผนการศึกษาชาติมาตั้งแต่ต้นในโครงการศึกษา พ.ศ.๒๔๔๑ ที่นับได้ว่าเป็นแผนการศึกษาฉบับแรกของไทย

สำหรับการศึกษาอบรมทางนาฏศิลป์ดนตรีนั้น เดิมทีเดียวนาฏศิลป์ดนตรีเป็นมหรสพของหลวงมีเพียงในราชสำนัก และใช้วิธีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบุคคลสู่บุคคล สำหรับการละเล่นนอกราชสำนักซึ่งแพร่หลายกันในหมู่ชาวบ้านจะมีเพียงการละเล่นพื้นบ้านต่างๆ เช่น เพลงอีแซว เพลงปรบไก่ เพลงฉ่อยและร่ำวงเท่านั้น จนกระทั่ง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ รัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์นาฏศิลป์ดนตรี ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ จึงจัดตั้งสถาบันการศึกษาของชาติ เพื่อทำการสอนนาฏศิลป์ดนตรีขึ้น เรียกว่า “โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์” เปิดสอนเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๗ ทำการสอนทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะด้านนาฏศิลป์ดนตรี ซึ่งต่อมาได้มีพัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ในทุกวันนี้

ในด้านการศึกษาช่างศิลป์ของไทยนั้น ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เปิดสอนวิชาช่างศิลปะไทยหลายอย่าง เช่น ช่างปั้น ช่างเขียน และช่างรักงานถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้มีการปรับปรุงระบบการให้การศึกษาศิลปะไทยให้กว้างขวาง และมีระดับสูงยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ และพัฒนางานช่างศิลปะของไทยให้มีความมาตรฐานเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะไทยอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรขึ้น ส่วนโรงเรียนศิลปากรเดิมนั้นเปลี่ยนเป็นโรงเรียนเตรียมศิลปากรเพื่อสอนวิชาการด้านศิลปะขั้นพื้นฐานก่อนที่จะเข้าไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยศิลปากร เห็นได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมหาวิทยาลัยศิลปากรยังเป็นส่วนราชการหนึ่งของกรมศิลปากร จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้มีการแบ่งส่วนราชการในกรมศิลปากรใหม่โดยย้ายสังกัดจากกระทรวงวัฒนธรรมมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ย้ายไปสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย สำนักนายกรัฐมนตรี แต่โรงเรียนเตรียมศิลปากรยังคงสังกัดในกรมศิลปากรต่อมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนศิลปศึกษา มีฐานะเป็นส่วนงานหนึ่งในกองศิลปศึกษา ภายหลังได้ยกระดับการศึกษาให้สูงขึ้นพร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนช่างศิลป์ และวิทยาลัยช่างศิลป์ ซึ่งจะได้อธิบายถึงในตอนต่อไป

เมื่อกล่าวถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมนั้น อาจกล่าวได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมประจำชาติแต่ละชาติเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอารยประเทศ ประเทศชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองนั้นจะต้องมีศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติของตนเอง ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่และมีความ

วิทยาลัยช่างศิลป์และวิทยาลัยนาฏศิลป์

Fine Arts College and Dramatic Art College

เจริญทางศิลปวัฒนธรรมที่สั่งสมสืบทอดกันมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรี ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่สำคัญเฉพาะตัว อันแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติที่มีมาช้านาน นับเป็นมรดกอันสำคัญที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่อนุชนรุ่นหลังเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะมรดกทางศิลปวัฒนธรรมนอกจากจะมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นสิ่งที่แสดงถึงความมีอารยธรรมและความเจริญของประเทศชาติแล้ว ยังเป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศด้วย

ศิลปวัฒนธรรมจะเจริญรุ่งเรืองต่อไปได้จะต้องมีการอนุรักษ์ พัฒนา ทำนุ บำรุงและส่งเสริม เพื่อสืบทอดสู่อนุชนรุ่นหลังอย่างมีระบบระเบียบ เพื่อป้องกันการทำลายศิลปวัฒนธรรมของชาติไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยตั้งใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศที่แพร่หลายเข้ามาอย่างรวดเร็ว ตามความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีในปัจจุบัน

รัฐบาลประเทศไทยทุกยุคสมัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมของประเทศจึงได้ดำเนินการทำนุบำรุง พัฒนาและส่งเสริมวัฒนธรรมทุกประเภท ทุกด้านอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๐๕) จนกระทั่งถึงแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปัจจุบัน คือ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ.๒๕๓๐-๒๕๓๔) และต่อเนื่องถึงแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙) จะเห็นได้ชัดจากรัฐบาลสมัย ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ออกประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่อง นโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ ลงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๔ เพื่อเป็นหลักให้หน่วยงานทั้งของภาครัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชนร่วมกันรักษาส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างมีเป้าหมายที่ตรงกันและประสานสอดคล้องกันถึง ๕ ประการ โดยเน้นการบำรุงรักษาส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมไทยทุกด้าน รวมทั้งวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้ก็เพื่อให้บุคคลในชาติได้ตระหนักถึงความสำคัญเกิดความภาคภูมิใจ เกิดความรักและหวงแหนในมรดกอันสำคัญของชาติ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๒๖ : ๒๗)

ในการทำนุบำรุง พัฒนา และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมให้บรรลุผลนั้นจะต้องใช้กระบวนการทางการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินงานจะเห็นได้จากแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๒๐ หมวด ๖ ข้อ ๕๐ ซึ่งระบุ

ว่ารัฐพึงจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมและก่อให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรม จริยธรรม ศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม รวมทั้งสถานที่และวัตถุอันมีค่าทางประวัติศาสตร์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๒๐ : ๑๒) นอกจากนี้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๒๐ หมวด ๓ ข้อ ๓๖ ได้ระบุว่า “การศึกษาวิชาชีพพิเศษเป็นการศึกษาที่มุ่งอบรมวิชาชีพบางอย่างที่ต้องการฝึกฝนแต่เยาว์วัยและเป็นเวลานาน เช่น นาฏศิลป์ดนตรี เป็นต้น โดยให้มีระยะเวลาเรียนต่างๆ กัน ตามความจำเป็นแห่งมาตรฐานวิชาชีพพิเศษนั้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๒๐ : ๘)

เพื่อสนองนโยบายดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้จัดตั้งสถาบันการศึกษาสังกัดกรมศิลปากรที่จัดการศึกษาวิชาชีพ เพื่อการอนุรักษ์ ทำนุบำรุง ส่งเสริม และพัฒนา ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรีเพิ่มขึ้นอีก ๕ แห่ง ในส่วนภูมิภาค ซึ่งเดิมมีอยู่เพียง ๑ แห่งในกรุงเทพมหานคร พร้อมทั้งยกฐานะโรงเรียนนาฏศิลป์เป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔

นอกจากนี้ยังยกฐานะและเปลี่ยนชื่อโรงเรียนศิลปศึกษาเป็นโรงเรียนช่างศิลป์พร้อมทั้งยกฐานะขึ้นเป็นวิทยาลัยช่างศิลป์ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาศิลปวัฒนธรรมด้านช่างศิลป์อันได้แก่ ศิลปะสาขาต่างๆ เช่น ศิลปะไทย จิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ และมณฑานศิลป์ ทั้งศิลปะแบบประเพณีและศิลปะแบบร่วมสมัย ต่อมาในปี ๒๕๓๑ กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่ขึ้นเพื่อการอนุรักษ์และส่งเสริมเผยแพร่งานช่างฝีมือเก่าแก่ของไทย เช่น ช่างแกะสลัก ช่างหล่อ ช่างรัก ช่างบุ ช่างมุก ช่างประดับกระจก ช่างปั้น ช่างกลึง ช่างเขียนและช่างหุ่น

การเรียนการสอนในวิทยาลัยนาฏศิลป์
A Thai Dancing class of the Dramatic Art College

โดยสถาบันการศึกษาและศูนย์ฝึกอบรมนี้อยู่ในความควบคุมดูแลรับผิดชอบของกองศิลปศึกษาและมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสถาบันการศึกษาและศูนย์ฝึกอบรม ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะ สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพหรือเพื่อศึกษาต่อ โดยมุ่งหมายให้ผู้เรียนฝึกทักษะ ความถนัดและพัฒนาความสามารถ ความสนใจ เพื่อให้เกิดความชำนาญอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเองและสังคม

๒. เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดสุนทรียภาพและจินตนาการ ตลอดจนรู้คุณค่าของนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์และช่างศิลป์ รู้จักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของชาติ

๓. เพื่อให้การศึกษาและฝึกอบรมช่างฝีมือต่างๆ ของไทย ส่งเสริมให้ผู้ใฝ่ใจรักในเชิงช่างได้ศึกษาเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ รวมทั้งเป็นการดำรงรักษาสืบทอดงานศิลปกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และผลิตช่างฝีมือของไทยที่มีคุณ

รำไทยภูเขา
Hill Tribes Dance

รำแม่บท “ประตม”
“Pra-thom”, The preliminary movement

ภาพไปให้ประกอบอาชีพ สามารถให้บริการสังคมและประเทศชาติได้

สถานศึกษาสังกัดกรมศิลปากร กรมศิลปากรทุกแห่งมีภาระหน้าที่หลักในการดำเนินงานดังนี้

๑. ให้การศึกษาอบรมเพื่อผลิตครู ศิลปินและบุคลากรผู้ทำหน้าที่อนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์และช่างสิบหมู่

๒. ศึกษาวิเคราะห์ วิจัย ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและพื้นบ้านด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์และช่างสิบหมู่

๓. ให้บริการทางวิชาการด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์และช่างสิบหมู่แก่ชุมชนและสังคม

๔. ให้วิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นหน่วยจัดการแสดงเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรีของกรมศิลปากรทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

จากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสถานศึกษาและภาระหน้าที่หลักของสถานศึกษาสังกัดกรมศิลปากรดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ชัดว่ากรมศิลปากรดำเนินการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริมเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมในหลายๆ วิธี คือมีทั้งการให้การศึกษาอบรมทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน การสร้างสรรค์ทางศิลปวัฒนธรรม คือ การจัดกิจกรรมหรือการดำเนินการด้านการริเริ่มสร้างสรรค์ วิเคราะห์วิจัย รวมทั้งมีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ทางนาฏศิลป์ดนตรีอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่ให้ความรู้ไปสู่เยาวชนในรูปแบบของการจัดการแสดงเผยแพร่การให้บริการทางวิชาการโดยการบรรยาย การสาธิต และการจัดนิทรรศการทางศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์ และช่างสิบหมู่อีกด้วย ในด้านการแสดงเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรีนั้นในรอบปีที่ผ่านมาได้จัดการแสดงเผยแพร่เพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ๕ ครั้ง และจัดการแสดงเผยแพร่ในประเทศ ๑,๘๖๕ ครั้ง และในแผนพัฒนาการศึกษาการศาสนาและศิลปวัฒนธรรมระยะที่ ๗ (พ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๓๙) ได้กำหนดนโยบายและงานสำคัญในการจัดการศึกษาศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ ช่างศิลป์และช่างสิบหมู่ไว้ว่าจะเริ่มปรับปรุงระบบการจัดการเรียนการสอน ปรับปรุงคุณภาพการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถทางวิชาการโดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์รวมทั้งมีทักษะวิชาชีพทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับสภาพ

ความต้องการของท้องถิ่นสังคมและประเทศ ส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนนอกระบบโรงเรียนและประชาชนทั่วไปได้รับการศึกษาอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และทักษะด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์และช่างสิบหมู่โดยจัดบริการด้านการศึกษาอบรมบุคคลภายนอก ฝึกอบรมครูประจำการ จัดการบรรยาย การสาธิต และนิทรรศการทางวิชาการ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทำนุบำรุง ส่งเสริมเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรี ช่างศิลป์และช่างสิบหมู่โดยมีโครงการสำคัญที่จะดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวได้แก่

๑. โครงการขยายการศึกษาถึงระดับปริญญาตรีในสถานศึกษาสังกัดกรมศิลปากร

๒. โครงการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาของสถานศึกษาทุกแห่ง

๓. โครงการพัฒนาหลักสูตรนาฏศิลป์ และหลักสูตรศิลปศึกษาทุกระดับ

๔. โครงการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมช่างสิบหมู่

พระอุโบสถวัดพระแก้ววังหน้า

Ubosot of Wat Phra Kaew Wang Na

๕. โครงการแนะแนวการศึกษาและอาชีพของกรม
ศิลปากร

๖. โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาศิลป
วัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ดนตรีและช่างศิลป์

๗. โครงการจัดงานแสดงศิลปวัฒนธรรมของสถาน
ศึกษาสังกัดกรมศิลปากร

๘. โครงการให้บริการทางวิชาการด้านนาฏศิลป์
ดนตรี ช่างศิลป์และช่างสิบหมู่

๙. โครงการจัดการแสดงผลเผยแพร่ด้านนาฏศิลป์ดนตรีใน
ประเทศและต่างประเทศ

งานหรือภาระหน้าที่หลักดังกล่าวนี้ถึงแม้ว่าจะไม่
ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
แต่เป็นการพัฒนาในทางอ้อม ทั้งนี้เพราะศิลปวัฒนธรรมเป็น
เครื่องช่วยจรรโลงจิตใจของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ช่วยกล่อมกลา
จิตใจของประชาชนภายในประเทศให้ตั้งงามนุ่มนวล อ่อนโยน
เป็นคนรักสงบและมีวินัยในตนเอง หากประชาชนของประเทศ
มีจิตใจที่ตั้งงาม มีวินัยในตนเอง และมีความรับผิดชอบทั้งต่อ
ตนเองและสังคมแล้ว การพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้านย่อม
เป็นไปได้โดยง่ายส่งผลให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรือง
ทัดเทียมกับอารยประเทศทั้งหลายในโลก หากประเทศชาติขาด
ศิลปวัฒนธรรมแล้ว จะทำให้กลายเป็นประเทศที่ล้าหลังด้อย
พัฒนาได้ ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องทุกหน่วย ทุกฝ่ายจึงควรที่จะ
ร่วมมือกันอนุรักษ์ ทำนุบำรุง ส่งเสริมเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม
ของชาติให้เจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่องสถาพรสืบไป

THE STUDY, PROMOTION AND PROPAGATION OF WORK IN THE ARTS OF DANCING, MUSIC AND FINE ARTS

Education in the earlier stages in Thailand, that is from the Sukhothai period to the beginning of the Ratanakosin era was not a system with schools and classes. The boys would learn from the monks at temples and the girls would go for training in how to refine their manners in palaces belonging to noblemen and lords of royal blood. The learning of professional skill however took place within the family whilst in the royal court knowledge would be imparted to the retinues which were deemed to be valuable to acquire and enable them to help run the court. People were instructed about royal customs and ceremonies, the codes of conduct within the palace, the training in manners of high class women and lessons in how to provide entertainment. In the reign of Rama V in 1871, a school was established in *sensu stricto* and thus began systematic and planned education. From that point onwards Thai education continued to evolve to its present up to date system. Education in art began for the first time in 1898 when a school of Fine Arts was established. Formally dance and music were forms of royal entertainment and were restricted to the royal court and arts of performing had been handed down person to person. Instrumental music, dancing and local music outside the court were confined to the rural areas up until 1934. The government then saw the importance of preserving the art of traditional dancing and music so it established a national Education institution, where by the subjects of dancing and music would be included and taught, and this was known as “School of Nataduriyang Sart” (science of dance and music). It has continued to develop all the time and has thus reached the status of a college, now involved in training, providing for studying, research and analysis in these two arts so as to produce teachers, artists and personnels capable of performing the duties of preservation, development, support and propagation of the dancing and musical arts. The Silpakorn school was founded in 1935 to give instructions in various forms of art in order for Thai art to be studied. Sculpture, painting, black lacquerwork were examples of subjects available to the students. In 1942 there was a readjustment of the system of studying art in Thailand to make it wider in scope and to raise its standard. The Silpakorn university was founded for these purposes and the Fine Arts school became the preparatory training place for the university to instruct in basic arts. In 1961, the preparatory school changed its name again and the standard were to be raised higher still sculpture, graphics, decorative art, both traditional and modern are now taught here.

ชาติไทยมีรูปแบบอักษรและอักษรวิธีที่เป็น
 เอกลักษณะของตนเอง และถึงแม้ว่าจะได้มีวิวัฒนาการ
 เป็นลำดับตลอดระยะเวลาอันยาวนาน แต่โครงสร้างของ
 รูปแบบมิได้เปลี่ยนแปลงไป และรูปอักษรไทยก็ยังมีรูป
 แบบที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการเขียนได้สะดวก คล่องตัวและ
 รวดเร็วนั้นนับเป็นความภูมิใจอย่างยิ่งของปวงชนชาวไทย
 เพราะนอกจากจะแสดงถึงพัฒนาสภาพของประ
 เทศชาติแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมให้คนไทยได้ทราบถึงกำ
 เนิดและวิวัฒนาการของรูปอักษรและภาษาไทย การศึกษา
 ค้นคว้าเรื่องของภาษาและอักษรไทย จึงไม่เพียงแต่จะทำ
 ให้ได้ทราบถึงยุคสมัยแห่งอารยธรรมของกลุ่มชนที่ใช้
 ภาษาและอักษรไทยซึ่งอาศัยอยู่ในภูมิภาคต่างๆ เท่านั้น
 ยังเป็นการเผยแพร่ความรู้ในด้านความเจริญแห่งอารยธรรม
 ของบรรพชนไทยให้ชาวโลกได้รู้จักกว้างขวาง ออกไปด้วย

คุณหญิงอารี กุลคัมภ์
 อธิบดีกรมศิลปากร
 ๑ ตุลาคม ๒๕๒๕

การดำเนินงานด้านหอสมุดแห่งชาติ

การส่งเสริมให้ประชาชนคนไทยมีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้จากการอ่านหนังสือ น่าจะได้เริ่มมีมาพร้อมๆ กับการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเป็นอาณาจักรแรกของไทยที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึก โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมมาตลอด การศึกษาของไทยในยุคแรกๆ นี้อยู่ภายในพระราชวัง และวัด สถาปนทั้ง ๒ แห่งนี้นับว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาของชาติอย่างยิ่ง โดยแยกการศึกษาออกเป็น ๒ ทางคือ ทางโลก และทางธรรม ผู้ที่รู้หนังสือส่วนใหญ่จะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ หรือผู้มีส่วนสัมพันธ์กับวัง และผู้ที่อยู่ในวัดอันได้แก่ พระภิกษุสามเณร เป็นต้น แม้เมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ระหว่างรัชกาลที่ ๑ กับรัชกาลที่ ๔ แห่งศึกษาความรู้ก็ยังคงมีอยู่ภายในวงจำกัดเหมือนเดิม จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมกิจการหอพระมณเฑียรธรรม หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพุทธศาสนสังคหะ เป็นหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร พระราชทานให้ปวงชนชาวไทย ได้มีแหล่งศึกษาหาความรู้ หอสมุดทั้ง ๓ ที่ได้รวมกันนั้นเป็นที่มาของหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน ซึ่งมีความเป็นมาดังนี้

หอพระมณเฑียรธรรม นับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างกรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ในปีพุทธศักราช ๒๓๒๖ ก็ได้สร้างหอพระมณเฑียรธรรมเป็นที่เก็บพระไตรปิฎกของหลวงในวัดพระศรีรัตนศาสดารามคราวเดียวกันนี้ด้วย หอพระมณเฑียรธรรมหลังแรกสร้างกลางสระ ตรงที่ตั้งพระมณฑปในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทุกวันนี้ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎก และให้ช่างจารพระไตรปิฎกที่สังคายนาแล้วลงลานดกแต่งคัมภีร์ลงรักปิดทองที่ปีกหน้า ปกหลังและขอบคัมภีร์ เรียกว่าฉบับทองที่ปีก ในรัชกาลหลังๆ ต่อมามีการสร้างคัมภีร์ปิดทองที่ปีกขึ้นอีก จึงเรียกฉบับทองที่ปีกสร้างในคราวนี้ว่าฉบับทองใหญ่

เมื่อทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงตามที่สังคายนาสำเร็จแล้วได้อัญเชิญเข้าประดิษฐานไว้ในหอพระมณเฑียรธรรม และโปรดเกล้าฯ ให้มีการมหรสพสมโภชพระไตรปิฎกที่สร้างใหม่ ในคืนวันสมโภชนั้นเวลาจุดดอกไม้เพลิง ลูกพลูปลิวไปตกลงบนหลังคาหอพระมณเฑียรธรรมเกิดไฟไหม้ขึ้น แม้ว่า ขนคัมภีร์พระไตรปิฎกออกได้ทัน แต่เพลิงก็ได้ไหม้หอพระมณเฑียรธรรมหมดทั้งหลัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดฯ ให้ถมสระนั้นแล้วสร้างพระมณฑปขึ้นสำหรับใช้เป็นที่ไว้พระไตรปิฎกแทนหอพระมณเฑียรธรรมเดิมที่ถูกไฟไหม้ แต่พระมณฑปเล็กและแคบไม่พอจะไว้คัมภีร์พระไตรปิฎกของหลวงได้ทั้งหมด สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท จึงทรงรับอาสาให้ช่างวังหน้ามาสมทบสร้างหอพระมณเฑียรธรรมถวายใหม่อีกหลังหนึ่งทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระมณฑป

ในปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ การสร้างพระมณฑปและหอพระมณเฑียรธรรมได้สำเร็จบริบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงให้เชิญตู้ประดับมุกซึ่งประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองตั้งไว้ ณ ภายในพระมณฑปส่วนคัมภีร์ฉบับอื่นซึ่งเป็นของเดิมเรียกกันว่าฉบับครุเดิมและที่สร้างขึ้นใหม่นอกจากที่อยู่ในพระมณฑป ให้ใส่ตู้ลายทองรดน้ำเก็บไว้ในหอพระมณเฑียรธรรมซึ่งสร้างขึ้นใหม่

หอพระมณเฑียรธรรมนั้นนอกจากเป็นที่เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก และหนังสืออื่นๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังใช้เป็นที่ทำงานของกรมราชบัณฑิต^๑ เป็นที่ประชุมลูกขุน ณ ศาลา^๒ จารึกพระราชสารที่มีไปต่างประเทศ แปลพระราชสารที่ต่างประเทศมีเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย แทนหอพระราชสารครั้งกรุงเก่า และเป็นที่ประกอบพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏเจ้านายต่างกรม นอกจากนี้ยังเคยใช้หอพระมณเฑียรธรรมเป็นที่สอบบาลีสนามหลวง^๓ ของพระสงฆ์ สามเณร เพื่อ

^๑ กรมราชบัณฑิต มีหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องเนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับต่างๆ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ได้ย้ายกรมราชบัณฑิตมาขึ้นกับกระทรวงธรรมการ รับผิดชอบเป็นพนักงานสอบวิชาและแต่งตำราในการศึกษา อยู่ในกระทรวงนั้น

^๒ ในรัชกาลที่ ๑ โปรดฯ ให้สร้างศาลาที่ประชุมข้าราชการ (ลูกขุน) ๓ หลัง ศาลาลูกขุนมหาดไทย กับศาลาโหมสร้างในพระบรมมหาราชวัง เรียก “ศาลาลูกขุนใน” ข้าราชการที่มีตำแหน่งนั่งประชุมเรียกว่า “ลูกขุน ณ ศาลา” ศาลาลูกขุนอีกหลังหนึ่งเป็นที่พิพากษาคดี สร้างนอกพระบรมมหาราชวังเรียกว่า “ศาลาลูกขุนนอก” หรือศาลหลวง ก็เรียก ข้าราชการผู้มีตำแหน่งนั่งประชุมเรียกว่า “ลูกขุน ณ ศาลหลวง” ในชั้นหลังเรียกแต่ว่า “ลูกขุน”

^๓ สนามหลวง ในที่นี้หมายถึงการจับสอบไล่ซึ่งดำเนินการโดยรัฐหลวงหมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน สอบบาลี คือการสอบไล่ความรู้ทางพระพุทธศาสนา และภาษาบาลี สมัยก่อนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเขียนด้วยอักษรขอม เป็นภาษาบาลี ผู้เรียนพระพุทธศาสนาจึงต้องเรียนภาษาบาลีด้วย

เดือนฐานะเปรียญธรรม เมื่อทางคณะสงฆ์เลิกใช้หอพระมณเฑียรธรรม เป็นสถานที่สอบบาลีสนามหลวงแล้ว ก็ยังคงใช้เป็นที่เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกของหลวงตลอดมา

หนังสือในหอพระมณเฑียรธรรม ซึ่งรวบรวมไว้ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้น นอกจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับทองทิพย์ หรือฉบับทองใหญ่แล้ว ยังโปรดฯ ให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกขึ้นอีก ๒ ฉบับ ใช้สำหรับสอบไล่พระปริยัติธรรมในกรมราชบัณฑิตชุดหนึ่ง เรียกชื่อว่า ฉบับรองทอง หรือฉบับข้างลาย^๔ ส่วนอีกชุดหนึ่งเป็นชุดเล็กเรียกว่า ฉบับทองชุบ^๕ คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ทรงสร้างเหล่านี้มีการอนุญาตให้วัดต่างๆ หยิบยืมไปใช้ได้เสมอเมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรวจสอบบัญชีหนังสือพระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียรธรรมปรากฏว่า หนังสือขาดบัญชีไปเป็นจำนวนมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพิ่มเติมขึ้นใหม่เรียกว่า ฉบับรดน้ำแดง^๖

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกสำหรับหอหลวงขึ้นอีก ๕ ฉบับได้แก่

ห้องบริการอ่านหนังสือและวารสาร ในหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
National Library, Bangkok

๑. ฉบับรดน้ำเอ็ก หรือ ฉบับรดน้ำดำเอ็ก คัมภีร์ฉบับนี้สร้างด้วยความปราณีตเป็นพิเศษ ตกแต่งใบปกหน้าหลังด้วยลายรดน้ำบนพื้นรักดำ ที่ขอบลานปิดทองทิพย์ เมื่อสร้างเสร็จโปรดเกล้าฯ ให้เก็บไว้ในหอพระเจ้า (หอพระสุราลัยพิมาน) ภายในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาถูกฝนและปลวกกินชำรุดเสียหายมาก ในรัชกาลต่อมาจึงได้โปรดฯ ให้เคลื่อนย้ายมาเก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม

๒. ฉบับรดน้ำโท หรือ ฉบับรดน้ำดำโท สร้างด้วยฝีมือรองจากฉบับรดน้ำเอ็ก สำหรับใช้ในหอพระมณเฑียรธรรมเพื่อการสอบไล่พระปริยัติธรรม

๓. ฉบับทองน้อย เป็นฉบับที่ปิดทองทิพย์เหมือนฉบับทองใหญ่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ช่างผู้หญิงหัดจาร นับเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกของหลวงชุดแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่จารโดยฝีมือช่างผู้หญิง

๔. ฉบับเทพชุมนุม เป็นฉบับที่ตกแต่งใบปกหน้าหลังด้วยลายรดน้ำรูปเทพนม สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานไปไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ในรัชกาลที่ ๕ ได้โปรดฯ ให้ย้ายมาเก็บรักษาไว้ในหอพระมณเฑียรธรรม

๕. ฉบับอักษรรามัญ สร้างขึ้นในปลายรัชกาลและสร้างต่อมาในรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์จะให้แปลคัมภีร์ พระไตรปิฎกจากภาษาบาลีออกเป็นภาษาไทย จึงโปรดฯ ให้ราชบัณฑิต ส่งหนังสือฉบับหลวงไปพร้อมกับฎีกาให้พระสงฆ์ผู้จะเทศน์แปลแต่งเป็นภาษาไทยสำหรับถวายเทศน์ ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันจึงพบว่าหนังสือแปลที่มีอยู่โดยมาก เป็นสำนวนที่แปลในสมัยรัชกาลที่ ๓ และในครั้งนั้นหนังสือที่ส่งออกไปแล้ว กรมราชบัณฑิตไม่ได้ติดตามทางต้นฉบับคืน หนังสือจึงหายไปจากหอหลวงเป็นจำนวนมาก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้สร้างคัมภีร์ขึ้นใหม่ คือฉบับสองชาติ โดยลงชาติไว้ในระหว่างทองที่ข้างผูก และสร้างเพิ่มเติมของเก่าที่หายไปนั้นอีกด้วย เมื่อมาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้จารคัมภีร์พระไตรปิฎกสำหรับหอหลวงขึ้นอีก เรียกว่า ฉบับทองทิพย์โดยปิดทองทิพย์ทั้งผูก ในรัชกาลนี้มีการพิมพ์หนังสือกันแพร่หลายยิ่งขึ้น เมื่อโปรดฯ ให้พิมพ์

^๔ ฉบับรองทอง หมายถึงฉบับรองจากฉบับทองใหญ่ แต่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ฉบับข้างลายนั้น เพราะมีลายเขียนอยู่ข้างๆ

^๕ ฉบับทองชุบ หมายถึง คัมภีร์ใบลานฉบับที่ใช้เขียนชุบด้วยเส้นหมึกเป็นอักษรขอมย่อตามแบบโบราณ

^๖ ฉบับรดน้ำแดง หมายถึง คัมภีร์ใบลานฉบับที่ลานใบปกเขียนลายรดน้ำบนพื้นรักแดง

พระไตรปิฎกชิ้นครั้งแรกโดยใช้อักษรไทยแทนอักษรขอม ก็ให้เก็บพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นี้ไว้ในหอพระมณเฑียรธรรม ๑ ชุด

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ หอพระมณเฑียรธรรมคราวเดียวกับปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้งนั้นได้จัดตู้ประดับมุกไปตั้งใส่หนังสือในหอพระมณเฑียรธรรม แทนตู้ลายทองบรรดาหนังสือพระไตรปิฎกต่างๆ ที่เก็บรักษาไว้ในหอนั้นก็ยังคงอยู่สืบมาจนถึงปัจจุบัน และในโอกาสที่รัฐบาลจัดให้มีการฉลองกรุงเทพฯ มีอายุครบ ๒๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ หอสมุดแห่งชาติก็ได้ให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการจัดทำบัญชีหนังสือพระไตรปิฎกในหอพระมณเฑียรธรรมใหม่สำหรับใช้เป็นทะเบียนหนังสือและบัญชีบริการไปพร้อมกันด้วย

หอพระสมุดวชิรญาณ หอพระสมุดวชิรญาณเดิมนั้นกำเนิดขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๘ ตามพระราชดำริ และพระดำริของพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมกันสร้างขึ้นสนองพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ และพระราชนามว่า “หอพระสมุดวชิรญาณ” ตามพระสมณาทิธิ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงผนวช และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ในการตั้งปวง ได้พระราชทานตึกในพระบรมมหาราชวังเป็นสถานที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการกิจการหอพระสมุดฯ เรียกว่ากรรมสัปปาติกโดยได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗

หอวิชาฐานุสรณ์
King Rama VI Memorial Building

หนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณประกอบด้วยหนังสือภาษาไทยที่พิมพ์ขายในขณะนั้น และหนังสือภาษาต่างประเทศ ซึ่งสมาชิกของหอพระสมุดฯ ประทานมาจากห้องสมุดส่วนพระองค์โดยมาก หอพระสมุดวชิรญาณนี้เปิดบริการแบบห้องสมุดที่สมาชิกต้องเสียเงินค่าบำรุง อีกทั้งยังอนุญาตให้ผู้ไม่เสียค่าบำรุงมาอ่านหนังสือได้ แต่ไม่ให้อ่านออกไปอ่านข้างนอก สมาชิกที่เสียค่าบำรุงเรียกว่า ภาคีสมาชิก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นอกจากนั้นยังมีข้อบังคับของหอพระสมุดฯ ด้วย เรียกว่ากฎหมายสำหรับหอพระสมุดวชิรญาณ กำหนดใช้เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๗ ข้อบังคับดังกล่าว มีลักษณะคล้ายกฎหมายห้องสมุด ซึ่งออกใช้ในประเทศที่กิจการห้องสมุดเจริญแล้ว เช่น กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งหอพระสมุดฯ กำหนดหน้าที่ตำแหน่ง และจำนวนกรรมสัปปาติก

หน้าที่สำคัญของหอพระสมุดวชิรญาณ นอกจากรวบรวมหนังสือต่างๆ เก็บไว้ให้เป็นการเจริญในวิชาแล้ว ส่งเสริมให้มีการแต่งหนังสือ เรียบเรียงบทความ โดยกรรมสัปปาติกช่วยกันออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณ เพื่อให้สมาชิกและกรรมการช่วยกันเขียนเรื่องและหาเรื่องอันมีประโยชน์มาลงพิมพ์ เมื่อมีผู้เขียนเรื่องดีๆ มากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้โปรดฯ ให้สร้างเหรียญวชิรญาณขึ้นพระราชทานเป็นรางวัลแก่ผู้แต่งหนังสือดีและตราเป็นพระราชบัญญัติ เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๓๒ อีกทั้งยังประกาศคุ้มครองลิขสิทธิ์ทางวรรณกรรมในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๕ ห้ามผู้หนึ่งผู้ใดคัดลอกเรื่องในหนังสือวชิรญาณไปลงพิมพ์ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรรมสัปปาติก ต่อมาในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๔๔ โปรดฯ ให้ตราพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือขึ้นอีก ความข้อหนึ่งในพระราชบัญญัตินี้ ระบุให้ผู้มีกรรมสิทธิ์ถวายหนังสือไว้สำหรับหอพระสมุดวชิรญาณ ๑ ฉบับ หอพุทธศาสนสังคหะ ๑ ฉบับ และหอหลวง (หอพระมณเฑียรธรรม) ๑ ฉบับ

ในระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๓๒ สมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ได้โปรดให้บรรณารักษ์ชื่อ Chas.S.Sveistrup จัดทำบรรณานุกรมหนังสือภาษาต่างประเทศในหอพระสมุดวชิรญาณ เรียกว่า Catalogue of the books of the Royal Vajirajan Library พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ แบ่งประเภทหนังสือตามเนื้อเรื่องและ

ศิลาจารึกและตู้พระธรรมในหอสมุดวชิรญาณ
Inscription and Book-cases (Too Phra Tamma) in Wachirayan Library

มีดรรชนีชื่อผู้แต่งอยู่ท้ายเล่ม รายการที่ลงในบรรณานุกรมประกอบด้วย ชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง สำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ และขนาดของหนังสือ ส่วนที่เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ หอพระสมุดฯ ก็ได้จัดให้มีการฉลองขึ้นเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ มีการออกร้านขายของ ประกวดการจัดดอกไม้สด เล่นดนตรี และแจกหนังสือวชิรญาณสุภายิต หอพระสมุดวชิรญาณดำเนินการอยู่จนถึงพุทธศักราช ๒๔๔๘ จึงยกไปรวมกับหอพระสมุดอื่น เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณขึ้น ณ พระที่นั่งศิวโมกษพิมานในพระบรมราชวัง จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต้องการใช้สถานที่พระที่นั่งศิวโมกษพิมานจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานก่อนประวัติศาสตร์ หนังสือต้นฉบับตัวเขียนอันได้แก่ หนังสือสมุดไทย และคัมภีร์โบราณ ได้ย้าย

ไปรวมไว้ในหอสมุดแห่งชาติสร้างใหม่ที่ท่าวาสุกรีคือ หอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน สำหรับจารึกนั้นกรมศิลปากรจัดไว้เป็นโบราณวัตถุ ได้อยู่ในความรับผิดชอบของกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตามกฎหมาย จึงจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ คงมีจารึกบางหลักที่เจ้าหน้าที่ต้องใช้ศึกษาอ่านแปล แยกไปเก็บไว้ที่หอพระสมุดวชิรราชเป็นการชั่วคราวจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๐ กรมศิลปากรได้สร้างอาคาร ๓ ชั้นในบริเวณหอสมุดแห่งชาติที่ท่าวาสุกรีตั้งเป็นหอพระสมุดวชิรญาณ ใช้เป็นที่ตั้งแสดงตู้เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกของเก่า และศิลาจารึก

หอพุทธศาสนสังคหะ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะสร้างหอธรรมขึ้นที่วัดเบญจมบพิตร เพื่อเป็นที่รวมพระไตรปิฎก และหนังสือพระพุทธศาสนาทุกๆ ภาษา ได้โปรดฯ ให้ประกาศตั้งเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๓ ในครั้งนั้น มีผู้ศรัทธาถวายพระไตรปิฎกหนังสือที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และเครื่องใช้ในการเก็บรักษาหนังสือ มีตู้และหีบประดับมุก และลายรดน้ำจำนวนมาก ทรงพิจารณาเห็นว่า หนังสือและสิ่งของมีจำนวนมากเกินความต้องการของพระภิกษุสามเณรในวัดเบญจมบพิตร จึงทรงตั้งหอพุทธศาสนสังคหะขึ้น แต่ตอนนั้นยังไม่มีสถานที่โดยเฉพาะจึงโปรดฯ ให้รวมไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณก่อน ต่อมาอีก ๖ ปี จึงได้รวมเข้าเป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร

หนังสือในหอพุทธศาสนสังคหะ นอกจากพระไตรปิฎกแล้วยังมีหนังสือที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อักษรภาษาต่างๆ จำนวนมาก เช่น อักษรขอม อักษรลาว อักษรสิงหล อักษรรามัญ อักษรโรมัน อักษรจีน อักษรญี่ปุ่น ฯลฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งกรรมการจัดกิจการหอพุทธศาสนสังคหะ โดยโปรดฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์เป็นนายก ซึ่งได้จัดทำบัญชีหนังสือ และสิ่งของต่างๆ ในหอพุทธศาสนสังคหะ นอกจากนั้นยังได้จัดให้มีการพิมพ์หนังสือเก่าจำหน่ายในราคาถูกต่างๆ ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธารับพิมพ์แจกในงานศพ และงานมงคลด้วย

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เกิดขึ้นด้วยพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศรวมหอพระสมุด ๓ แห่งซึ่งมีอยู่เดิม คือ หอพระมณเฑียรธรรม หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพุทธศาสนสังคหะ ให้จัดตั้งเป็นหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๘ โดยมีพระ

ราชประสงค์ที่จะสถาปนา สิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ถาวรเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนกนาถ ในโอกาสกษัตริย์ที่พระชนมพรรษา บรรจบครบ ๑๐๐ ปี และทรงเห็นว่าหอพระสมุดสำหรับพระนครที่ขยายใหม่นี้ เป็นที่แสวงหาประโยชน์ต่างๆ อันพึงจะได้ในการอ่านหนังสือ โดยยกหนังสือต่างๆ ในหอพุทธศาสนสังคหะ นอกจากสิ่งของ และคัมภีร์พระไตรปิฎกสำหรับวัดเบญจมบพิตรกับคัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือในหอพระมณเฑียรธรรม ยกเว้นพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ซึ่งส่งภายในรัชกาลที่ ๑ ให้นำมารวมไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร จัดหนังสือแบ่งเป็น ๓ แผนก คือ แผนก พระพุทธศาสนา แผนกหนังสือไทย และแผนกหนังสือต่างประเทศ ส่วนการดำเนินงานหอพระสมุดฯ นั้น โปรดฯ ให้มีสถานายก ๑ คน กรรมการสัมปาทิก ๔ คน กับบรรณารักษ์ และผู้ช่วยบรรณารักษ์ ซึ่งเป็นตำแหน่งราชการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเสมียน พนักงานอื่นๆ กรรมการสัมปาทิกสภา เป็นผู้แต่งตั้ง เงินสำหรับใช้จ่ายในกิจการหอพระสมุดฯ ก็ให้จ่ายจากเงินพระคลังเป็นเงินที่รัฐบาลอุดหนุน

เมื่อแรกตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครคงอยู่สถานที่เดิม ในพระบรมมหาราชวังตรงหน้าประตูพิมานชัยศรี ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานตึกถาวรวัตถุริมถนนหน้าพระธาตุ ให้เป็นที่ตั้งหอพระสมุดฯ ได้มีพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดด้วยพระองค์เอง และมีพระราชดำรัสในพิธีเปิดตอนหนึ่ง ความว่า

“ข้าพเจ้ามีน้ำใจรักใคร่วรรณคดี แลกิจการอันเนื่องด้วยหอพระสมุดฯ เพราะรู้สึกว่าเป็นสง่าอันสำคัญ แลเป็นหลักฐานความเจริญรุ่งเรืองของชาติอันเป็นที่รักของเราที่เป็นคนไทย ชาติใดไม่มีหนังสือ ไม่มีตำนาน นับว่าเป็นเหมือนคนป่า ที่จริงชาติเรามีหนังสือมานานแล้ว แลมีตำนานเป็นอันมาก แต่หากกระจัดกระจายไม่ได้รวมอยู่แห่งเดียวกัน ชาวต่างประเทศบางคนจึงถึงแก่เคยกล่าวว่า ชาติไทยไม่มีหนังสือ ไม่มีตำนาน ข้อนี้เป็นข้อที่ข้าพเจ้า แลท่านทั้งหลายโดยมากเคยรู้สึกเจ็บใจมานานแล้ว เพราะไม่พอที่จะให้เขาว่าได้เลย เหตุนี้จึงได้พยายามจัดตั้งหอพระสมุดฯ ขึ้นเป็นหลักฐานให้แลเห็นพยานปรากฏ เพื่อชาวต่างประเทศที่มีอยู่แล้วในกรุงสยามก็ดี ฤาที่จะมาใหม่ก็ดี ได้แลเห็นเป็นพยานหลักฐานว่า กรุงสยามไม่ใช่เมืองป่าได้เจริญมาแล้ว มีหนังสือแลตำนานอยู่แล้วเป็น

หอสมุดแห่งชาติ ท่าราชวรดิษฐ์
National Library, Bangkok

หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่
National Library, Chiang Mai

หอสมุดแห่งชาติ นครศรีธรรมราช
National Library, Nakhon Si Thammarat

อันมาก สมควรแก่ที่เจริญแล้วทุกประการ ข้อนี้อาจทำให้ข้าพเจ้า รู้สึกปิติยินดี ในการที่ได้มาเปิดสถานที่ทำการของหอพระสมุดฯ ในวันนี้...”

การจัดหาหนังสือของหอพระสมุดฯ กรรมการฯ ได้ พิจารณาเห็นว่า หนังสือเก่าในเมืองไทยยังมีอยู่เป็นอันมาก กระจัดกระจายอยู่ตามวัดบ้าง ตามบ้านบ้าง บางแห่งรักษาไว้ ไม่ได้ ปล่อยให้ปลวกกินบ้าง ถูกฝนผุเสียบ้าง นับวันจะหมดไป ควรรวบรวมไว้เสียก่อน จึงได้ประกาศให้แพร่หลายว่า หอพระสมุดฯ ประสงค์จะรวบรวมหนังสือ ยินดีรับซื้อ ถ้าเจ้าของไม่ต้องการขาย เพียงแต่ให้ขอยืมมาคัดลอกก็ยินดี วิธี หาหนังสืออย่างนี้ได้ผลดีมาก ทำให้หอพระสมุดฯ ได้หนังสือ เก่าที่มีค่า และหายากมาไว้เป็นจำนวนมาก

ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๕ พระบาทสมเด็จพระมง กกุเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราช บัญญัติว่าด้วย สมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ ลงวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๕ มีข้อความในมาตรา ๑๕ ระบุให้ ผู้พิมพ์ส่งสมุด หรือเอกสารที่พิมพ์ ๒ ฉบับ ไปยังหอพระสมุด สำหรับพระนครภายใน ๑ สัปดาห์นับแต่วันพิมพ์เสร็จ ถ้าพิมพ์ ที่หัวเมืองให้ส่งไปยังสมุหเทศาภิบาล และให้สมุหเทศาภิบาล จัดส่งเข้ามายังหอพระสมุดสำหรับพระนครที่กรุงเทพฯ ผล ของพระราชบัญญัตินี้หอพระสมุดฯ ได้รับหนังสือเพิ่มมากขึ้น

ห้องสมุดดนตรีมูลพระหม่อมบริพัตร
Prince Boriphatr Music Library

นอกจากนั้นหอพระสมุดฯ ยังได้รวบรวมจดหมายเหตุ ทางราชการ เช่น สำเนาท้องตรา และใบบอกราชการหัวเมือง ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นต้น ยังได้ขอให้กระทรวงต่างๆ จัดส่งคำสั่ง ระเบียบ รายงานต่างๆ ของตนมาเก็บไว้ในหอ พระสมุดฯ อย่างละ ๓ ฉบับ ต่อมาเมื่อได้มีพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการ และจัดตั้งกองจดหมายเหตุแห่งชาติขึ้นใน กรมศิลปากร ก็ได้โอนหนังสือจดหมายเหตุทางราชการเหล่านี้ ไปอยู่ในความดูแลของกองจดหมายเหตุแห่งชาติ

ห้องโสตทัศนวัสดุ “สุนทรภรณ์”
“Suntaraporn” Music Library

ส่วนหนังสือภาษาต่างประเทศนั้นนอกจากหอพระ สมุดฯ จะซื้อ ขอคัดลอก และมีผู้นำมาถวายแล้ว ยังมีการ แลกเปลี่ยนกับหอสมุด สมาคมทางวิชาการ และสถาบันต่างๆ ในต่างประเทศ ซึ่งจัดพิมพ์หนังสือจำหน่าย เช่น รอยัล เอเซียติก โซไซเอตี ทั้งในลอนดอนและสาขาในเมืองต่างๆ มี สิงคโปร์ เชียงไฮ้ กัลกัตตา โคลัมโบ ฯลฯ สมิธโซเนียน อินสตีติวชัน สหรัฐอเมริกา หอสมุดรัฐสภาแห่งอเมริกา และ บริติชมิวเซียมของอังกฤษ ฯลฯ เหตุนี้เองเอกสาร และหนังสือ สำคัญต่างๆ จึงมีเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก

การบริการแก่ประชาชนนั้น หอพระสมุดฯ ได้จัดทำรายชื่อหนังสือที่มีอยู่ในหอพระสมุดฯ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ต้องการศึกษาค้นคว้า เป็นการบริการที่ทันสมัย ถูกต้องตามหลักสากลทางวิชาบรรณารักษศาสตร์ บริการอีกอย่างหนึ่งของหอพระสมุดฯ คือ การจัดห้องอ่านหนังสือให้ประชาชนเข้าอ่านได้โดยไม่ต้องเสียค่าบำรุงเป็นสมาชิก นับเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ และทำให้หอพระสมุดฯ เป็นศูนย์กลางการศึกษาของประชาชนโดยแท้จริง

นอกจากนี้กรรมการหอพระสมุดฯ ยังมีราชการอื่นๆ เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติและพระราชนิยม ๓ ประการคือ

๑. เป็นพนักงานรักษาพระราชบัญญัติ ห้ามผู้หนึ่งผู้ใดคัด จำลองหนังสือในหนังสือวิจิตรญาณ เพื่อเอาไปพิมพ์ที่อื่นโดยพลการ ประกาศเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

๒. เป็นผู้พิจารณาตัดสินผู้แต่งหนังสือดีสมควรได้รับรางวัลเหรียญวิจิตรญาณ ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสร เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ โปรดเกล้าฯ ให้กรรมการหอพระสมุดฯ เป็นกรรมการของวรรณคดีสโมสร โดยตำแหน่ง

๓. เป็นเจ้าพนักงานตรวจรักษาของโบราณ ตามประกาศพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์กับคู่มือหนังสือในหอพระสมุดส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชษฐาธิราชมาเพิ่มเติมในหอพระสมุดสำหรับพระนคร ทำให้ปริมาณหนังสือมากขึ้นไม่มีที่พอเก็บ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้จัดแยกหอพระสมุดสำหรับพระนครออกเป็น ๒ หอ คือหอพระสมุดวชิรญาณ และหอพระสมุดวชิราวุธ โปรดฯ พระราชทานพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ในพระราชวังบวรสถานมงคล ให้เป็นที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นที่เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก จดหมายเหตุของเก่า และหนังสือต้นฉบับตัวเขียน ตัวจาร และจารึก โดยใช้เก็บในตู้ลายทองของโบราณ ศิลาจารึกต่างๆ ก็ย้ายมารวมไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณเช่นกัน ส่วนตึกถาวรวัตถุนั้น โปรดฯ พระ

หอสมุดแห่งชาติ สมุทรสงคราม
National Library, Samut Songkhram

ราชทานนามใหม่ว่า หอพระสมุดวชิราวุธ เป็นที่เก็บหนังสือตัวพิมพ์ และสถานที่จัดพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดฯ ด้วย

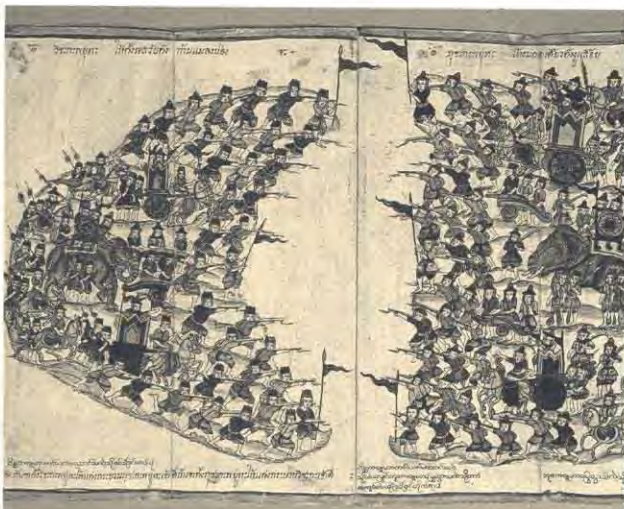
ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งราชบัณฑิตยสภาให้มีหน้าที่จัดการหอพระสมุดฯ พิพิธภัณฑสถาน และงานอื่นๆ ของราชบัณฑิตยสภา งานของหอพระสมุดฯ จึงรวมเข้าอยู่ในหน้าที่แขนงหนึ่งของราชบัณฑิตยสภาแต่นั้นมา

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๖ มีพระราชกฤษฎีกาจัดแบ่งส่วนราชการตั้งกรมศิลปากรขึ้น และให้หอพระสมุดสำหรับพระนครมีฐานะเป็นกองเรียกว่า กองหอสมุด ขึ้นต่อกรมศิลปากร และตั้งแผนกในกองหอสมุดเป็น ๒ แผนก คือแผนกบรรณารักษ์ และแผนกบันทึกเหตุการณ์ พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อเป็น หอสมุดแห่งชาติ

ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๑ มีประกาศพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการในกรมศิลปากรใหม่อีก กองหอสมุดหายไป คงมีแต่กองวรรณคดี ซึ่งแบ่งออกเป็นแผนกต่างๆ คือ แผนกกลาง แผนกหอขรรษา แผนกหอขรรษา และแผนกสาขาหอสมุด ในระยะนี้มีการเปิดสาขาหอสมุดแห่งชาติขึ้นตามต่างจังหวัด ปรากฏว่าในปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ มีสาขาหอสมุดแห่งชาติถึง ๔๕ แห่ง และในปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ นี้เองได้มีการเปลี่ยนแปลงส่วนราชการในกองวรรณคดี คือแผนกกลางเปลี่ยนเป็นแผนกคั่นคว่ำ แผนกสาขาหอสมุดเปลี่ยนเป็นแผนกบันทึกเหตุการณ์

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๐ หอสมุดแห่งชาติได้รับมอบหนังสือส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้สร้างตึกหอสมุดขึ้นอีกหลังหนึ่งในบริเวณหอสมุดแห่งชาติเป็นที่เก็บหนังสือนั้น และให้ชื่อตึกว่าหอสมุดดำรงราชานุภาพ ในวันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม ตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้น โอนกรมศิลปากรจากสำนักนายกรัฐมนตรีไปสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม ในพระราชบัญญัตินี้กองวรรณคดี เปลี่ยนชื่อเป็นกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ มีแผนกต่างๆ คือ แผนกคั่นคว่ำ แผนกแปล แผนกเรียบเรียง แผนกหอขรรษา แผนกหอขรรษา แผนกหอดำรงราชานุภาพ และหอสมุดสาขา

วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๔ มีพระราชบัญญัติปรับปรุงส่วนราชการในกรมศิลปากรใหม่ ตั้งกองหอสมุดแห่งชาติขึ้น แบ่งเป็น ๓ แผนก คือ แผนกหอสมุด แผนกหนังสือตัวพิมพ์ และแผนกหนังสือตัวเขียนและจารึก

ภาพจิตรกรรมจากตำราพิชัยสงครามของพม่า
เก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ
Painting from Burmese strategy

แผนกหอสมุด มีหน้าที่ดำเนินการห้องสมุดสาขาตามจังหวัดต่างๆ ซึ่งมีเหลือเพียง ๒ แห่งที่จังหวัดเชียงใหม่และนครศรีธรรมราช เพราะในระยะนั้นได้มีห้องสมุดประชาชนเกิดขึ้นแล้ว

แผนกหนังสือตัวพิมพ์ มีหน้าที่ให้บริการห้องสมุดแก่ประชาชน ในส่วนที่เกี่ยวกับหนังสือและเอกสารที่ตีพิมพ์ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

แผนกหนังสือตัวเขียนและจารึก มีหน้าที่เกี่ยวกับหนังสือตัวเขียน และจารึก

ในระยะเปลี่ยนแปลงส่วนราชการนี้กิจการของหอสมุดแห่งชาติก็ได้พัฒนาขึ้น โดยเปลี่ยนการจัดหมู่หนังสือจากแบบเดิมมาเป็นแบบทศนิยมของดิวอี้ ให้เจ้าหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติศึกษาวิชาบรรณารักษะเพิ่มเติม จัดบริการถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มหนังสือเก่าหายากและหนังสือสำคัญ นอกจากถ่ายทำสำเนาไมโครฟิล์มหนังสือของหอสมุดแห่งชาติเองแล้ว ยังรับทำให้แก่ห้องสมุดอื่นๆ ด้วย ด้านความร่วมมือกับต่างประเทศนั้น หอสมุดแห่งชาติรับเป็นที่ฝากหนังสือซึ่งองค์การสหประชาชาติจัดพิมพ์ขึ้น และองค์การศึกษา สหประชาชาติก็ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญทางห้องสมุดมาให้คำแนะนำปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๕ กรมศิลปากรจึงได้ดำเนินการปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติ ตามลำดับคือ

๑. สร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติใหม่ที่ท่าวาสุกรี และได้ประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

๒. ขยายการบริการออกเป็น ส่วนบริการอ่านหนังสือพิมพ์และวารสารกับบริการอ่านหนังสือทั่วไป เพื่อผู้ใช้หอสมุดฯ เพื่อการศึกษาค้นคว้าจะได้ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อ่านหนังสือพิมพ์และวารสาร พร้อมทั้งจัดโต๊ะ เก้าอี้ให้ที่นั่งอ่านเพิ่มขึ้น

กิจการหอสมุดแห่งชาติได้มีการพัฒนาขึ้นตลอดมาทั้งในด้านวิชาการ การบริการและการบริหารงานทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และงานโครงการระหว่างประเทศก็เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เช่น การนำเอาระบบคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ในงานหอสมุดแห่งชาติ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกศูนย์กลางการแลกเปลี่ยน และยืมสิ่งพิมพ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (National Libraries and Documentation Centre of Southeast Asia Consortium (NLDC-SEA)) โครงการศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาค

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (International Serials Data System Regional Center for Southeast Asia (ISDS-SEA) และงานหอสมุดแห่งชาติสาขาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ก็ขยายขอบเขตงานกว้างขวางออกไป และในปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ ได้จัดส่วนราชการในหอสมุดแห่งชาติใหม่ เป็น ๑๐ งาน และ ๒ โครงการดังนี้คือ

๑. งานบริหารทั่วไป
๒. งานจัดหาหนังสือ
๓. งานจัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการ
๔. งานบริการหนังสือ
๕. งานบริการหนังสือพิมพ์และวารสาร
๖. งานบริการหนังสือภาษาโบราณ
๗. งานกิจกรรมและโสตทัศนวัสดุ
๘. งานไมโครฟิล์ม
๙. งานซ่อมและบูรณะหนังสือ
๑๐. งานหอสมุดแห่งชาติสาขา
๑๑. ศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
๑๒. โครงการบรรณานุกรมแห่งชาติ

นับแต่เริ่มก่อตั้งมาหอสมุดแห่งชาติมีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา โดยมีเป้าหมายที่จะยกระดับให้ได้มาตรฐานสากล สำหรับจะได้เป็นกำลังอันแท้จริงในการพัฒนาประเทศ หนังสือสิ่งพิมพ์ต่างๆ ตลอดจนโสตทัศนวัสดุในวิชาต่างๆ ทั้งในด้านมานุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จำเป็นต้องหา มาไว้ให้ครบถ้วน มีจำนวนมากพอที่จะบริการและทันสมัยเสมอ

นอกจากนี้ยังต้องมีหนังสือทั้งปวงอันเป็นที่รวบรวมเรื่องราวที่รักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทย รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาหอสมุดแห่งชาติ ดังนั้นระหว่างปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ หอสมุดแห่งชาติจึงได้รับงบประมาณให้สร้างอาคารใหม่ขึ้นอีกหลังหนึ่ง เป็นตึก ๓ ชั้นด้านหลังอาคารใหญ่ส่วนสำนักงานด้านทิศใต้ เพื่อใช้เป็น ที่เก็บรักษาตู้พระธรรม หรือตู้ลายทองซึ่งเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติเรียกว่า หอพระสมุดวชิรญาณ และในปีพุทธศักราช ๒๕๒๖ ก็ได้สร้างอาคารอีกหลังหนึ่ง

เป็นตึก ๒ ชั้น อยู่ด้านหลังอาคารใหญ่ ส่วนบริการใช้เป็นห้องอ่านหนังสือสำหรับเยาวชน เปิดบริการเมื่อวันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๒ ก็ได้ปรับปรุงส่วนราชการใหม่อีก กำหนดให้หอสมุดแห่งชาติมี ๑๑ ฝ่าย ดังนี้คือ

๑. ฝ่ายบริหารงานทั่วไป
๒. ฝ่ายจัดหาหนังสือและโสตทัศนวัสดุ
๓. ฝ่ายจัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการ
๔. ฝ่ายบริการหนังสือ
๕. ฝ่ายบริการหนังสือพิมพ์และวารสาร
๖. ฝ่ายบริการหนังสือตัวเขียนและจารึก
๗. ฝ่ายโสตทัศนวัสดุ
๘. ฝ่ายสงวนรักษาและบูรณะหนังสือ
๙. ศูนย์ข้อมูลวารสารระหว่างชาติแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๑๐. ฝ่ายระบบข้อมูลห้องสมุด
๑๑. ฝ่ายหอสมุดแห่งชาติสาขา

กิจการของหอสมุดแห่งชาติได้ขยายการดำเนินการด้านหอสมุดแห่งชาติสาขาออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ได้เปิดบริการศูนย์นราธิปเพื่อ การวิจัยทางสังคมศาสตร์ ณ ตึกถาวรวัตถุหลังเดิม (หอพระ

จารึกพระอภิธรรม อักษรขอมสุโขทัย ภาษาบาลี พุทธศตวรรษที่ 20
Pra Abhidharma Inscription

สมุดขั้วราช) เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ ให้บริการ วันจันทร์ - ศุกร์ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๓๐ น. ในส่วนภูมิภาคได้เปิดสาขาจังหวัดต่างๆ คือ

หอสมุดแห่งชาติสาขาอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๕ ให้บริการวันจันทร์ - ศุกร์ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๓๐ น.

หอสมุดแห่งชาติสาขาลำพูน เปิดเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ ให้บริการวันจันทร์ - ศุกร์ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๓๐ น.

หอสมุดแห่งชาติสาขานครศรีธรรมราช เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๑ ให้บริการวันพุธ - อาทิตย์ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๓๐ น.

หอสมุดแห่งชาติสาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๕ ให้บริการวันพุธ - อาทิตย์ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๓๐ น.

หอสมุดแห่งชาติสาขาลบุรี จังหวัดลบุรี เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๖ ให้บริการวันอังคาร - เสาร์ เวลา ๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น.

หอสมุดแห่งชาติสาขาสุมทรวงคราม (ห้องสมุดสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๘ ให้บริการวันพุธ - อาทิตย์ เวลา ๕.๓๐ - ๑๗.๓๐ น.

หอสมุดแห่งชาติประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๘ ให้บริการวันอังคาร - เสาร์ เวลา ๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น.

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๐ ให้บริการวันพุธ - อาทิตย์ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๓๐ น.

หอสมุดแห่งชาติพระนครศรีอยุธยา จังหวัดเพชรบุรีเปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๒ ให้บริการวันพุธ - อาทิตย์ เวลา ๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น.

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษกเชียงใหม่ เปิดเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๒ ให้บริการวันอังคาร - เสาร์ เวลา ๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น.

หอสมุดดำรงราชานุภาพหลังเดิมชำรุด และคับแคบไม่สามารถขยายการบริการให้กว้างขวางได้ มูลนิธิหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้เห็นความสำคัญจึงสร้าง

อาคารหลังใหม่ให้ในบริเวณวังวรดิศ ถนนหลานหลวง กรุงเทพฯ เปิดเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒ ให้บริการวันจันทร์ - ศุกร์ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๓๐ น.

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษกจันทบุรี เปิดเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓ ให้บริการวันอังคาร - เสาร์ เวลา ๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น.

ตามที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติมีหน้าที่และรับผิดชอบในการรวบรวมและรักษาทรัพย์สินมรดกทางสติปัญญา วิทยาการ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมของชาติที่ปรากฏในรูปของ จารึก หนังสือตัวเขียน หนังสือตัวพิมพ์ วารสาร และโสตทัศนวัสดุ ตั้งแต่แรกเริ่มมาจนถึงปัจจุบัน ดำเนินการทางวิชาการบรรณารักษศาสตร์เพื่อการเผยแพร่ให้บริการอ่าน ศึกษา ค้นคว้า วิจัย บริการข่าวสารความรู้ ความเคลื่อนไหวใหม่ทางวิชาการ เป็นการส่งเสริมและพัฒนาค้นคว้าในด้านการศึกษาวิชาการต่างๆ ตลอดจนร่วมมือและประสานงานกับห้องสมุด สถาบันการศึกษาต่างๆ ในประเทศนอกประเทศ เพื่อเพิ่มพูนปริมาณหนังสือ ดำเนินการทางวิชาการ และขยายบริการของห้องสมุดให้ออกไปถึงผู้ใช้ในระดับต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระหว่างชาติ

WORK CONDUCTED BY THE NATIONAL LIBRARY

The national library is an academic cultural institution concerned with books belonging to the Fine Arts Department. Its role is to lend its support to the study and research in academia at a national level. It supplies to the public, Thais and foreigners, books, publication of various sorts, audio - visual equipments as well as inscriptions. At its inception in 1905 the national library was made possible through a legislation appointing a committee to look after the materials. At that juncture the establishment of the National library included three separate buildings, all built in the preceding stages of the Chakri dynasty. One of the libraries kept the Tripitakas texts belonging to the crown, another was the repository for other Tripitakas and religious books in Thai, Laos, Mon, Chinese and Japanese, and the third contained books of various sorts. In 1905 these materials were segregated from the three locations and placed at the Sala Sahathai Samaggom. In 1916 Rama VI donated the building Tavornvaddhu as the capital's new library but in 1926 with the further donations of Rama VI's collection of textual materials by Rama VII, this building became too small to keep all the books. Then it became necessary to move some of the books to another building, to the hall known as the "Sivamokhabhiman" within the precincts of the Bavornsthammongkol palace : here were move the old reports, texts, Chinese books and inscriptions. The Tavornvaddhu library was renamed the "Vajiravudh" library, after Rama VI, and kept the printed books and served as a place for reading and where the publications of book were prepared too. In 1947 the heirs of Prince Damrong donated the letters, books and documents and a further building was erected to keep these acquisitions. In 1962 the government agreed to the construction of another building at Tawasukree, to be the national library to the present day in response to the needs of the public and to solve the problems of lacks of space. In 1975 another edifice was built for housing the cabinets for keeping the Dharma Texts and the inscriptions. There has been constant development to the national library ever since the idea of having one began and the aim has partly been to raise the general standard to an acceptable level, equal to the development of the country. The books, published materials and audio visual equipments have been improved and acquired to meet the demand are kept up to date. There are libraries in 11 provinces.

ผมเองมีความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์ของชาติไทย
 เราอยู่ และก็เห็นว่าคณะที่จะเดินทางไปนี้น่าที่จะต้องมียกประวัติ
 ศาสตร์ นักโบราณคดี ไปด้วย จึงขอข้อแม้เขาสองประการ ประ
 การแรกก็ขอข้อแม้ว่าในคณะวัฒนธรรมเผยแพร่ หรือคณะ
 วัฒนธรรมไทยที่จะไปในครั้งนี้ ขอให้มียกวรรณคดี นักประวัติศาสตร์
 และนักอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่เราจะได้ไปศึกษาถึงเรื่องวัฒนธรรม
 ในเมืองจีนที่เกี่ยวข้องกับชาติไทยเราด้วย

เมื่อตกลงไปแล้วคณะรัฐมนตรีก็เห็นชอบตามข้อเสนอ
 แต่ว่าให้ตัดตัวบุคคลลง ก็มีความจำเป็นและมีความเสียใจอย่างยิ่ง
 ที่จะต้องตัดบุคคล รวมถึงนักจดหมายเหตุซึ่งจะต้องเดินทางเพื่อ
 บันทึกเรื่องราวต่างๆ เอาไว้ เมื่อต้องตัดออกผมก็ต้องตัดด้วยความ
 ความไม่สบายใจเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็สัญญาว่า ตัวผมเองจะทำหน้าที่
 ที่เหลือ กล่าวคือทั้งบันทึกจดหมายเหตุเองด้วยทั้งที่ศึกษามาน้อย
 ที่สุด

นายเดโช สวานานนท์
 อธิบดีกรมศิลปากร
 บรรยายเรื่องคนไทยในสิบสองปีนา
 ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
 ๑๑ ตุลาคม ๒๕๒๒

งานจดหมายเหตุกับศิลปวัฒนธรรม ของชาติ

ไม่ว่าจะเป็นชนเชื้อชาติใด ความเจริญก้าวหน้า
เป็นสิ่งที่สามารถสร้างสรรค์ให้ทัดเทียมกันได้ไม่ยาก แต่จะมี
เพียงบางชาติเท่านั้นที่สามารถย้อนรำลึกถึงความเจริญรุ่งเรือง
ที่มีมาบรรพกาลด้วยความภาคภูมิใจ ศิลปวัฒนธรรมอันเป็น
เอกลักษณ์ของแต่ละชาติ จึงไม่เป็นเพียงมรดกอันล้ำค่าที่ชนรุ่น
หนึ่งถ่ายทอดให้แก่ชนอีกรุ่นหนึ่งเท่านั้น หากเป็นพยานหลัก
ฐานแห่งวิวัฒนาการของชาติ และของมนุษยชาติด้วย เอกสาร
จดหมายเหตุก็เป็นหนึ่งในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ
ดังกล่าวมานี้

เอกสารจดหมายเหตุ คือเอกสารปฐมภูมิอันเป็น
บันทึกหลักฐานแห่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แม้ก่อนที่จะมี
ลายลักษณ์ บรรพบุรุษของเราก็คงพยายามที่จะบันทึกหลักฐาน
เพื่อบอกเล่าเหตุการณ์ไว้ด้วยภาพวาดบนผนังถ้ำ เป็นอาทิ
ต่อเมื่อมีลายลักษณ์อักษรเกิดขึ้นแล้วหลักฐานจดหมายเหตุ
จึงปรากฏในรูปของ คำจารึก หนังสือ คำานเอกสารโต้ตอบ
คำให้การ บันทึก ไบบอก ท้องตรา แผนที่ แผนที่ และ
แปรเปลี่ยนไปอีกตามความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เป็น
ภาพถ่าย ภาพยนตร์ วิทยุทัศน์ แถบบันทึกเสียง ไมโครฟิล์ม
แผ่นดิสเกต ฯลฯ

หอจดหมายเหตุ ซึ่งเป็นสถานที่เก็บรักษาเอกสาร
เหล่านี้มีชื่อเรียกกันต่างๆ เช่นหอเอกสาร หอบรรณสาร
ศูนย์เอกสาร ฯลฯ จะเป็นขององค์กรระดับใด เช่น เมือง รัฐ
หน่วยงานทางธุรกิจ หรือ เป็นหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ก็สุด
แต่ความรับผิดชอบและวัตถุประสงค์ของการก่อตั้ง

หอจดหมายเหตุที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยขณะนี้
คือหอจดหมายเหตุแห่งชาติซึ่งรัฐบาลได้ตั้งขึ้นไว้รับผิดชอบการ
เก็บรักษาเอกสารสำคัญของทางราชการ องค์กรรัฐวิสาหกิจ
เอกชน และเอกสารประวัติศาสตร์ร่วมสมัย ดำเนินงานบันทึก
เหตุการณ์สำคัญของชาติ และดำเนินงานหอภาพยนตร์แห่งชาติ
ในการเก็บรักษาฟิล์มภาพยนตร์และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวง
การภาพยนตร์และโทรทัศน์

ตามประวัติการณ์ของงานจดหมายเหตุแห่งชาติ
สืบย้อนขึ้นไปได้ถึงครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และเมื่อ

พิเคราะห์ดูความเปลี่ยนแปลงที่เป็นมาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน
จะแบ่งได้เป็น ๕ ระยะคือ

ระยะที่ ๑ หอศาสตราคมและหอหนังสือในราชสำนัก

ระยะที่ ๒ งานจดหมายเหตุในกรมพระอภัยมณี
และกรมราชเลขาธิการ

ระยะที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ กับงานจดหมายเหตุแห่งชาติ

ระยะที่ ๔ แรกตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ระยะที่ ๕ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กับภารกิจใน
การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ

ระยะที่ ๑ หอศาสตราคมและหอหนังสือในราชสำนัก

งานจดหมายเหตุแห่งชาติของไทย เริ่มปรากฏหลัก
ฐานแน่ชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ว่ามีหน่วยงาน
จดหมายเหตุในราชสำนักถึง ๒ หน่วยงาน

หน่วยงานแรก คือหอศาสตราคม มีมหาดเล็กทำ
หน้าที่นักจดหมายเหตุ ดังปรากฏในหนังสือตำราหน้าที่มหาด
เล็ก ซึ่งเป็นตำราแบบอย่างครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ ระบุไว้
ว่าเป็นหน้าที่ของนายเสนห์ และนายสุดจินดา มหาดเล็ก เป็น
พนักงานจดหมายเหตุการณ์ต่างๆ เก็บไว้ในหอศาสตราคม หรือ
หอหนังสือ ตำแหน่งมหาดเล็กทั้งสองนี้มีปรากฏในทำเนียบ
ศักดิ์นายข้าราชการพลเรือน ซึ่งได้ตราขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๕๘
รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และในพระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ยังให้ความ
กระจ่างเพิ่มเติมว่า ในการเรียบเรียงพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ฉบับนี้ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช “ทรงพระ (กรุณาโปรด)
เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุของ
พระโหราเขียนไว้แต่ก่อน แลกกฎหมายซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ
แลเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้นให้คัดเข้าด้วยกันเป็น
แห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมาคูณเท่าบัดนี้”^๑

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และฉบับสมเด็จพระปรมานุชิตฯ และพงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย)

เล่ม ๑ (พระนคร : กุรุตา ๒๕๐๔), หน้า [๑].

ตัวอย่างเอกสารจดหมายเหตุครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งปรากฏชัดเจนในข้อความดังกล่าว อันได้แก่ “กฎหมายเหตุของพระโหรา” หรือจดหมายเหตุปุมโหร ซึ่งโหรได้จัดบันทึกเหตุการณ์ไว้เป็นคำรับสำหรับพิสูจน์เหตุผลในการ พยากรณ์ “กฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ” คือเอกสารราชการต่างๆ และ “เหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร” คือ บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งมหาดเล็กมักจดหมายเหตุทำหน้าที่บันทึกไว้

จดหมายเหตุหอศาสตราคมนี้ยังมีการปฏิบัติสืบมาจนถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยได้พบสมุดจดหมายเหตุหอศาสตราคม พ.ศ. ๒๔๐๒ และ พ.ศ. ๒๔๐๓ ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า ยังคงเป็นหน้าที่ของ นายสุตจินดาและนายเสน่ห์ มหาดเล็กเป็นผู้จด จึงโปรดให้ชำระและจัดพิมพ์เป็นหนังสือ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๕ จดหมายเหตุหอศาสตราคมแลเรื่องเสด็จทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่หัวกอ เมื่อรัชกาลที่ ๔

หน่วยงานที่สองคือ หอหนังสือ มีอาลักษณ์ทำหน้าที่นักจดหมายเหตุ เจ้ากรมพระอาลักษณ์เป็นตำแหน่งมีมาแต่ในกฎมณเฑียรบาลครั้งกรุงศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน มีฐานะรองจากเสนาบดีลงมา ทำหน้าที่ราชเลขาธิการในพระองค์ด้านงานหนังสือ เช่นเขียนและรักษาพระราชบัญญัติ อ่านประกาศกระแสพระราชดำรัส ทำทะเบียนยศบรรดาศักดิ์ข้าราชการ เป็นต้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกขุนนางในท้องพระโรงเสนาบดีต้องไปเฝ้าพร้อมกันทั้งหมด ถ้ามีใบบอกราชการมาจากหัวเมือง เสนาบดีเจ้ากระทรวงกราบทูลเบิกปลัดทูลฉลอง

ให้อ่านใบบอกถวาย เมื่อทรงฟังตลอดและตรัสปรึกษาหารือกับคณะเสนาบดีเป็นยุติแล้ว มีพระราชกระแสรับสั่งให้ทำอะไร อาลักษณ์จะเรียบเรียงพระราชกระแสแจ้งยืนยัน หรือสั่งการไปอีกที่หนึ่ง ดันหนังสือ ใบบอก และสำเนาท้องตรา สมุดจดหมายเหตุ สมุดไทยเอกสารราชการต่างๆ อาลักษณ์จะเก็บรักษาไว้ใน หอหนังสือ หรือ หอหลวง

ระยะที่ ๒ งานจดหมายเหตุในกรมพระอาลักษณ์และกรมราชเลขาธิการ

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การดำเนินงานจดหมายเหตุทั้งในด้านการเก็บรักษาเอกสารสำคัญและการบันทึกเหตุการณ์ มีหลักฐานปรากฏชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า หอหลวง หรือ ออฟฟิศหลวง ตั้งอยู่ในห้องอาลักษณ์ของกรมราชเลขาธิการ ทำหน้าที่เก็บรักษาสมุดจดหมายเหตุ สมุดไทย เอกสารราชการต่างๆ วิธีการจัดเป็นเอกสารคือ เขียนชื่อเรื่องย่อไว้บนแผ่นกระดาษที่ปิดไว้หน้าสมุด แล้วมีบัญชีรวมโดยนำชื่อเรื่องแรกของสมุดแต่ละเล่ม มาจดลงในบัญชี นอกจากนี้ในหอหลวงยังเก็บหนังสือท้องตราของกระทรวงต่างๆ ที่ได้คัดสำเนาเขียนลงไว้ในสมุดฝรั่งเล่มใหญ่ๆ แยกตามกระทรวง และแยกเป็นปีละเล่มด้วย^๒ หนังสือท้องตราสมุดฝรั่งนี้ ในปัจจุบันมีเก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ส่วนงานบันทึกเหตุการณ์นั้น มีกองจดหมายเหตุในกรมพระอาลักษณ์ ทำหน้าที่จัดบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน และทำหนังสือราชกิจจานุเบกษา กรมพระอาลักษณ์เป็นหน่วยงานในบังคับบัญชาของกรมราชเลขาธิการเช่นเดียวกัน

กำเนิดของกองจดหมายเหตุ ปรากฏหลักฐานว่า ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ หม่อมเจ้าประภากรอริบดินทร์กรมพระอาลักษณ์ ได้กราบทูลเสนอความเห็นต่อพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ราชเลขาธิการ เกี่ยวกับการจัดงบประมาณประจำปี ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ของกรมพระอาลักษณ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับรัฐมนตรีสภา ความว่า พนักงานพระราชพิธีใดที่นั้นไม่ควรจะแยกจากราชกิจจา เพราะเมื่อผู้เดียวสืบข่าวมาได้เรื่องหนึ่ง ก็อาจจะแต่งแยกออกเป็น ๒ ทางได้ จึงควรยกการใดไว้ไปรวมกับราชกิจจายกเป็นกองจดหมายเหตุขึ้น ให้ผู้มีหน้าที่เฝ้าได้รับราชการในกองนี้ด้วย ๒ - ๓ นาย เพื่อเก็บไขจะได้ทำการแทนกัน ตำแหน่งพนักงานจดหมายเหตุราชกิจจาและไตรนี้ ให้นายอุไทยวรรณเป็นนายเวรทำหน้าที่เป็นผู้แต่งเสมียนจัตวา ๒ คน ทำหน้าที่ผู้สืบข่าวคนหนึ่ง และผู้เขียนไตรคนหนึ่ง เสมียนสามัญ ๑ คน ทำหน้าที่ผู้คัดเลือก พระเจ้า

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข ๒๑๐/๑๓ เรื่องกรมพระดำรงราชานุภาพ สภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ขอบาญชี้และขอคัดหนังสือเรื่องต่างๆ ที่มีอยู่ในกรมราชเลขาธิการ (๑๔ พ.ย. ๒๔๕๕ - ๒๖ พ.ค. ๒๔๗๕)

น้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ทรงมีหนังสือตอบว่า งานกองจดหมายเหตุนี้ทรงหนักใจด้วยตัวบุคคลที่ไม่ตั้งใจทำราชการอยู่มาก ทำการหักหาญ ถอดหรือไล่ออกก็เป็น การยาก ขอให้ค่อย ประคับประคองไป อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้มีประกาศตั้งตำแหน่งข้าราชการกรมรัฐมนตรี และกรมพระอาลักษณ์ สำหรับกองจดหมายเหตุนั้น ให้หลวง นรราชจำนง ดำรงตำแหน่ง ปลัดกรม มีนายเวร ๑ คน เสมียนเอก ๓ คน๑ จึงเชื่อได้ว่า กองจดหมายเหตุได้จัดตั้ง ขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๒

ครั้นในรัชกาลที่ ๖ รัชกาลที่ ๗ การเก็บรักษาเอกสารสำคัญและหอหลวงนั้นแยกออกจากกัน เอกสารที่เกี่ยวข้องในพระราชกิจส่วนพระองค์ จะอยู่ในความรับผิดชอบของ กรมราชเลขาธิการในพระองค์ ซึ่งแบ่งส่วนราชการออกเป็น แผนกต่างๆ รวมทั้งแผนกเก็บหนังสือทั่วไป แผนกเก็บหนังสือต่างประเทศ และแผนกหอพระสมุดหลวง ส่วนเอกสารที่เกี่ยวข้องด้วยราชการแผ่นดิน จะอยู่ในความรับผิดชอบของ กรมราชเลขาธิการ ซึ่งมีกองรักษาหนังสืออยู่ในสังกัด จน กระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เอกสารราชการแผ่นดินของกรมราชเลขาธิการ จึงได้โอนไปอยู่ในความรับผิดชอบของคณะรัฐมนตรี ซึ่งได้ตั้ง “กรมราชเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี” ขึ้นปฏิบัติราชการสืบเนื่องเอกสารดังกล่าวนี้ ต่อมากรมราชเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี ได้ส่งไปให้แผนกจดหมายเหตุของหอพระสมุดสำหรับพระนคร เก็บรักษารวมกับ เอกสารสำคัญต่างๆ ที่แผนกจดหมายเหตุรวบรวมเก็บรักษาไว้ก่อนแล้ว

ระยะที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนางานจดหมายเหตุแห่งชาติ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการพัฒนางานจดหมายเหตุแห่งชาติ เพราะนอกจากทรงรับเป็นพระธุระในการรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุและภาพถ่ายเข้ามาเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติ ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติแล้ว ยังได้ทรงวางแนวทางในการเก็บรักษาให้เข้าสู่มาตรฐานสากลอีกด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงดำรง

ตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงตั้งแผนกจดหมายเหตุขึ้นในหอพระสมุดวชิรญาณใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เอกสารที่แผนกนี้เก็บรักษาเรียกว่าหนังสือจดหมายเหตุสำหรับ ราชการบ้านเมือง มีวิธีการจัดแบ่งเป็น ๒ พวกคือ จดหมายเหตุในอดีต กับจดหมายเหตุในปัจจุบัน ถือกำหนดวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นเขตแบ่ง ต่อมาเอกสารจดหมายเหตุ ของแผนกนี้ได้เพิ่มพูนขึ้นด้วยการขอจดหมายเหตุต่างๆ ที่เป็นของกรมราชเลขาธิการมาเลือกคัดสำเนาเก็บรักษาไว้ ด้วย มีพระประสงค์จะค้นคว้าเรื่องราวจากเอกสารจดหมายเหตุให้หอพระสมุดสำหรับพระนครนำออกพิมพ์เผยแพร่^๕

เอกสารจดหมายเหตุในอดีตนั้นได้มาจากหนังสือเดิมที่หอพระสมุดวชิรญาณมีอยู่แล้ว ส่วนที่หาเพิ่มได้มาจากหนังสือสำเนาท้องตราและใบบอกราชการหัวเมืองตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ขึ้นไป ขอลจากกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงต่างๆ และขอคัดสำเนาจดหมายเหตุต่างๆ ที่กรมราชเลขาธิการเก็บรักษาไว้ด้วย เอกสารจดหมายเหตุเหล่านี้นำมาแยกเก็บเป็นรัชกาล แล้วแยกออกเป็นเรื่องๆ อีกทีหนึ่ง ส่วนเอกสารจดหมายเหตุในปัจจุบัน ให้กระทรวงต่างๆ ส่งบรรดาคำสั่ง ข้อบังคับ หรือรายงาน ที่กระทรวงนั้นๆ พิมพ์โฆษณาขึ้น มาให้หอพระสมุดเก็บรักษาอย่างละ ๓ ฉบับ สำหรับใช้สอบค้น ๑ ฉบับสำหรับเก็บในตู้ปิดรักษาไม่ให้หาย ๒ ฉบับ ก็ได้รับความร่วมมือจากกระทรวงต่างๆ เป็นอันดี

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แผนกจดหมายเหตุได้รับเอกสารประเภทสำเนาท้องตรา ใบบอก จดหมายเหตุ หมายรับสั่ง และเอกสารราชการแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ ซึ่งกรมราชเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี รับโอนมาจากกรมราชเลขาธิการเดิม ส่งมาให้หอพระสมุดสำหรับพระนครเก็บรักษา เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นอันว่างานจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งมีรากฐานจากการเก็บรักษาเอกสารที่สิ้นกระแสการใช้งานของส่วนราชการต่างๆ ได้เริ่มบทบาทของการมีศูนย์รวมเอกสารจดหมายเหตุขึ้นแล้ว

การดำเนินงานของแผนกจดหมายเหตุในระยะแรกนั้น ปรากฏในพระนิพนธ์ของหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเขียนถึงพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำราบปรปักษ์ ในการตั้งหอจดหมายเหตุและหอรูปไว้ว่า

^๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ ๕ หมายเลข ๑๕/๒ เรื่องความเห็นหม่อมเจ้าประภากรร่างงบประมาณเปลี่ยนแปลงในกรมรัฐมนตรี (๒๑ ม.ก. ๑๑๓ - ๗ ธ.ค. ๑๑๕).

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ ๖ หมายเลข ๕/๑๕๒ เรื่อง กรมพระดำรงราชานุภาพ...

ท่านตรัสว่า “เราหาหนังสือหลักฐานทางราชการในสมัยก่อนๆ ถ้าหากอยู่แล้ว ฉะนั้น ถ้าเริ่มต้นเสียแต่บัดนี้ ในเวลาอีก ๑๐๐ - ๒๐๐ ปี เด็กๆ จะแต่งหนังสือเรื่องอะไรที่จะหาหลักฐานได้จากหอนี้ ไม่ต้องลำบากเหมือนคนชั้นพ่อ” ข้าพเจ้าทูลถามว่า “จะเอาหนังสือมาจากไหน” ท่านตอบว่า “ส่งไปตามกระทรวงว่าหนังสืออะไรที่พ้น ๒๕ ปีแล้วให้ส่งเข้าหอนี้ เราจ้างเด็กผู้หญิง (เพราะรายจ่ายต่ำด้วยไม้ขีดหัวหน้าครอบครัว) ด้วยเงินเดือนน้อย มาเป็นผู้เลือกปี เลือกเรื่อง เข้าเพิ่มเรื่อยไป ในไม่ช้าเราก็จะได้เรื่องติดต่อกันมาเป็นหลักฐาน...”

...ด้านหอรูป ทรงรวบรวมรูปถ่ายและกระจกถ่ายรูปของหลวงในรัชกาลที่ ๕ ที่ ๖ ของส่วนพระองค์เอง และจากร้านถ่ายรูป มาจัดเป็น ๓ กลุ่ม คือ รูปคน รูปสถานที่ รูปเหตุการณ์ นำมาทำบัญชี และทำคำบรรยายว่าเป็นรูปใคร รูปอะไร^๕

หอรูปซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมภาพถ่ายและฟิล์มกระจกของเก่านั้น ในชั้นแรกอยู่ในความรับผิดชอบของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ต่อมาจึงโอนมาอยู่ในความรับผิดชอบของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หากสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงทราบว่ ในปัจจุบัน งานจดหมายเหตุแห่งชาติ ทั้งในด้าน การเก็บรักษาเอกสารสำคัญ และภาพถ่าย ฟิล์มกระจกได้ประสบความสำเร็จตามที่ทรงตั้งพระทัยไว้ ทั้งได้ขยายภารกิจออกไปโดยกว้างขวางถึงการวางระบบการจัดเก็บรักษาเอกสารและ โสตทัศนวัสดุจดหมายเหตุแก่ทุกส่วนราชการตลอดจนการ กำหนดระเบียบปฏิบัติในการส่งมอบเอกสารให้หอจดหมายเหตุแห่งชาติเก็บรักษาควรจะทรงพอพระทัยยิ่ง

ในส่วนองงานบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน อันเป็นธรรมเนียมในราชสำนักนั้นมาปรากฏหลักฐานขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังกการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เมื่อมีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๗๖ จัดตั้งแผนกบันทึกเหตุการณ์ขึ้นในกองหอสมุดแห่งชาติ และต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาย้ายแผนกบันทึกเหตุการณ์ไปขึ้นกับกองวัฒนธรรมของกรมศิลปากร ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ ต่อมากองวัฒนธรรมได้ยุบเลิก จึงโอนแผนกนี้ไปขึ้นอยู่ในกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ สังกัดกรมศิลปากรเช่นเดิม

ลักษณะการดำเนินงานของแผนกบันทึกเหตุการณ์ปรากฏในเอกสารที่ยังเหลือตกทอดมาจนถึงปัจจุบันจำนวนมาก วิเคราะห์ได้ว่า มีการบันทึกปฏิทินเหตุการณ์สำคัญประจำวันอย่างหนึ่ง และการประมวลข่าวเหตุการณ์ตามหัวเรื่องที่กำหนด เช่น การปกครองราชสำนัก อุทกภัย สงครามอินโดจีน อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเอกสารทั้งสองประเภทนี้ เมื่อใช้ประโยชน์ในการค้นคว้าอ้างอิงควบคู่กัน จะแสดงความสัมพันธ์ ของเหตุการณ์พร้อมทั้งรายละเอียดที่เกิดขึ้น โยงใยไปสู่เอกสารการบริหารราชการแผ่นดินที่แผนกจดหมายเหตุเก็บรักษาไว้ได้เป็นอย่างดี

ระยะที่ ๔ แรกตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

งานจดหมายเหตุได้เป็นที่ยอมรับในความสำคัญ และจัดตั้งหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบดำเนินการโดยเฉพาะ เมื่อได้มีประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมศิลปากร ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ตั้งกองจดหมายเหตุแห่งชาติขึ้น โอนงานแผนกบันทึกเหตุการณ์จากกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์มาสังกัดในกองใหม่นี้ และตั้งแผนกใหม่เพิ่มขึ้นอีกแผนกหนึ่งคือ แผนกเอกสารสำคัญ โอนสารบางส่วนจากแผนกจดหมายเหตุของหอพระสมุดสำหรับพระนคร คือเอกสารประเภทสำเนาท้องตราและใบบอกราชการหัวเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นสมุดฝรั่งและเอกสารแผ่นมาให้แผนกเอกสารสำคัญเก็บรักษา ส่วนเอกสารจดหมายเหตุหมายรับสั่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นสมุดไทย (สมุดข่อย) แผนกจดหมายเหตุคงเก็บรักษาไว้ (คือเอกสารของหอพระสมุดวชิรญาณ ฝ่ายบริการหนังสือตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน) นอกจากนี้ เอกสารราชการแผ่นดิน รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ อันเป็นชุดที่หอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้รับมาจากกรมราชเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี ก็ได้โยกย้ายมาเก็บไว้ในกองจดหมายเหตุแห่งชาติด้วย และต่อมาในวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ก็ได้รับมอบเอกสารราชการแผ่นดินรัชกาลที่ ๗ จากกรมสารบรรณคณะรัฐมนตรี เอกสารจากกรมราชเลขาธิการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์จึงเปรียบเสมือนแผ่นศิลาฤกษ์ที่วางรากฐาน อันมั่นคงให้แก่งานจดหมายเหตุแห่งชาติ มาจนปัจจุบัน

ขอบข่ายหน้าที่และวิธีดำเนินการของกองจดหมายเหตุแห่งชาติเมื่อแรกตั้งแบ่งหน่วยงานออกเป็น ๒ แผนก คือ

^๕ ปาฐกถาเรื่องสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและพระประวัติคุณเล่า (พระนคร : องค์การก้ำกูรสภา ๒๕๐๖) หน้า ๑๕๐

แผนกบันทึกเหตุการณ์ และแผนกเอกสารสำคัญ แต่ละแผนกมีหน้าที่ดังนี้

แผนกบันทึกเหตุการณ์ มีหน้าที่บันทึกเหตุการณ์ภายในประเทศ และเหตุการณ์ต่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของประเทศไทย เริ่มการบันทึกนับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มาจนถึงปัจจุบัน โดยให้เจ้าหน้าที่ตรวจข่าวจากหนังสือต่างๆ ตัดออกมาเก็บไว้เป็นหมวดหมู่ ถ้าเป็นเรื่องสำคัญให้ตัดข่าวและภาพจากหนังสือพิมพ์มาเรียงติดต่อกันเก็บไว้เป็นเรื่องเฉพาะอีกชุดหนึ่ง เรื่องที่เป็นเหตุการณ์พิเศษนอกจากดำเนินการตามสองวิธีแรกแล้ว จะได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปรวบรวมข่าว บันทึกภาพ บันทึกเสียง แล้วนำมารวบรวมจัดทำให้เป็นเรื่องราวเพื่อให้เป็นหลักฐานสมบูรณ์ในทางประวัติศาสตร์

แผนกเอกสารสำคัญ มีหน้าที่เก็บเอกสารสำคัญ ของชาติโดยรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุนับแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ย้อนหลังขึ้นไปเท่าที่จะหาได้ จัดเอกสารเหล่านี้เข้าเป็นหมวดหมู่ ทำบัญชีหมายเลขทะเบียนไว้เพื่อสะดวกในการสอบค้น^๖

การดำเนินงานจดหมายเหตุในระยะสิบปีแรก ยังคงมีลักษณะเรียบง่ายตามแบบดั้งเดิม จนในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ มีการปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการในกรมศิลปากรใหม่และกำหนดโครงการพัฒนาหอจดหมายเหตุแห่งชาติและหอสมุดแห่งชาติให้ได้มาตรฐานสากล

ความเคลื่อนไหวในการพัฒนางานจดหมายเหตุในช่วงสิบปีที่สอง นับเป็นก้าวที่สำคัญยิ่งของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ดังเช่น

พ.ศ. ๒๕๐๖ กรมศิลปากรได้ส่งข้าราชการไปศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์และวิชาการบริหารงานจดหมายเหตุในสหรัฐอเมริกา เพื่อมาวางโครงการปรับปรุงงานจดหมายเหตุแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๐๗ ๒๕๑๓ ๒๕๑๔ ครุสภาได้จัดสรรทุนไปศึกษาต่อวิชาบรรณารักษศาสตร์และวิชาการบริหารงานจดหมายเหตุในสหรัฐอเมริกา ปีละ ๑ ทุน เพื่อกลับมาปฏิบัติงานในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๑๐ โครงการพัฒนาหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้บรรจุเข้าเป็นโครงการย่อยเรื่อง ศิลป-วัฒนธรรม

ในหมวดการพัฒนาการศึกษาและสังคม โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๔

พ.ศ. ๒๕๑๑ เข้าร่วมประชุมก่อตั้งสาขาสถาบันภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ของสภาการจดหมายเหตุระหว่างชาติ (South-east Asia Regional Branch of International Council on Archives SARBICA) ณ กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย

พ.ศ. ๒๕๑๓ สมัครเข้าเป็นสมาชิกสาขาสถาบันภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ของสภาการจดหมายเหตุระหว่างชาติ และสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสภาการจดหมายเหตุระหว่างชาติ (International Council on Archives - ICA) เพื่อกระชับความร่วมมือในบริการจดหมายเหตุของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และระหว่างประเทศ

ทำการสำรวจวิจัยลักษณะของเอกสารราชการที่มีอยู่ในความครอบครองของกระทรวงทบวงกรมและรัฐวิสาหกิจ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการพิจารณาวางโครงการจดหมายเหตุแห่งชาติ

ได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ทำวสุกรี เริ่มการก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้วเสร็จในปี ๒๕๑๘

กรมศิลปากรได้เชิญนายไออัน แมคลีน (Ian Maclean) อดีตผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติออสเตรเลีย ซึ่งเป็นหัวหน้าเจ้าหน้าที่จดหมายเหตุขององค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียอาคเนย์ (สปอ.) มาเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการวางแผนอาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่เป็นการภายใน การแก้ไขระเบียบงานสารบรรณว่าด้วยการทำลายเอกสารและกิจการอื่นๆ

เสนอโครงการพัฒนาหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เข้าร่วมในแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ ๓ โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๘

พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๑๘ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้จัดส่งนักจดหมายเหตุ ๕ คน ไปฝึกอบรมและดูงานการบริหารงานจดหมายเหตุ ในสหรัฐอเมริกา ยุโรป และหลายประเทศในเอเชีย ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการร่วมกันพัฒนางานจดหมายเหตุแห่งชาติให้เป็นไปตามหลักวิชาการถูกต้องตามมาตรฐานสากล

^๖ ที่ระลึกในงานเปิดตึกที่ทำการกระทรวงวัฒนธรรม และสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๔๕๗ (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๕๗), หน้า ๕๑ - ๕๒

จะเห็นได้ว่า หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เมื่อมีความพร้อมทั้งในด้านบุคลากรที่ได้รับการศึกษา ฝึกฝน อบรม ทางวิชาการบริหารงานจดหมายเหตุมาโดยเฉพาะ และมีอาคารที่ทำการที่ใหญ่โดดเด่นสมัย สามารถดำเนินการกิจการเก็บรักษาเอกสารและใส่ดักท์สนวัดจุดจดหมายเหตุ การอนุรักษ์ และการให้บริการแก่นักค้นคว้าวิจัยได้อย่างเต็มรูปแบบ ทั้งยังเริ่มก้าวออกไปให้คำแนะนำและฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ในการจัดเก็บเอกสารแก่ส่วนราชการต่างๆ อีกด้วย

ระยะที่ ๕ หอจดหมายเหตุแห่งชาติกับการกิจการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

งานจดหมายเหตุในปัจจุบันได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วด้วยหอจดหมายเหตุแห่งชาติมีความพร้อมทั้งในด้านบุคลากรอาคารสถานที่ งบประมาณ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมประเภทเอกสารจดหมายเหตุ จึงได้ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่

ภารกิจด้านการบันทึกเหตุการณ์ ได้ขยายตัวออกไปเป็นการบันทึกจัดทำจดหมายเหตุเพื่อเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ โดยนักจดหมายเหตุต้องเข้าไปสังเกตการณ์สัมภาษณ์และรวบรวมข้อมูลจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของเหตุการณ์จนกระทั่งสิ้นสุดลง บันทึกจดหมายเหตุเหล่านี้ นอกจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติจะพิจารณาจัดทำขึ้นเองแล้ว ยังมีส่วนราชการต่างๆ ขอให้ช่วยดำเนินการบันทึกเรียบเรียงให้ตามความต้องการของส่วนราชการนั้นๆ ด้วย จดหมายเหตุพระราชพิธีหรือรัฐพิธีสำคัญของชาติรัฐบาลจะนำไปลงพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ส่วนการจัดทำบันทึกปฏิทินเหตุการณ์สำคัญประจำวันของชาตินั้นก็ยังจัดทำสืบเนื่องมามิได้ขาดตอน

ภารกิจด้านการรวบรวมเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ร่วมสมัยนอกเหนือไปจากการวิเคราะห์ประเมินคุณค่าความสำคัญของเหตุการณ์จากแหล่งข่าวสารต่างๆ เพื่อจัดทำเอกสารชุดประมวลข่าวเหตุการณ์สำคัญในรอบปีแล้ว ยังได้ขยายออกไปถึงการรวบรวมเก็บรักษา หนังสืออ้างอิง หนังสือพิมพ์และวารสารข่าว เอกสารแถลงข่าวของทางราชการ บันทึกความทรงจำ เอกสารการประชุมสัมมนา ภาพถ่าย บันทึกเสียง วิดิทัศน์ สไลด์ ฟิล์มเนกาตีฟ สมุดภาพ แผนที่ แผนที่ ไปสเตอร์ ฯลฯ ที่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ร่วม

สมัยอีกด้วย เอกสารเหล่านี้ นักจดหมายเหตุจะได้ดำเนินการประเมินคุณค่าความสำคัญและความถูกต้องในเนื้อหาสาระ จัดจำแนกหมวดหมู่ ลงทะเบียน ทำบัญชี ทำดัชนีสอบค้น โดยใช้ระบบคำอภิธานศัพท์สำหรับเอกสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ร่วมสมัย ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติสร้างขึ้น เพื่อให้เอกสารนานาประเภทที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน สามารถสอบค้นเรื่องราวได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยระบบคำค้นนี้

ภารกิจด้านการเก็บรักษาเอกสารสำคัญ ได้พัฒนาระบบการดำเนินงานให้ถูกต้องตามมาตรฐานวิชาการจดหมายเหตุ ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการวางระบบการบริหารงานเอกสารแก่เจ้าหน้าที่บริหารงานเอกสารของหน่วยราชการต่างๆ ให้มีระบบการจัดเก็บที่ดีเป็นมาตรฐานเดียวกัน ทั้งนี้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ทุกกระทรวง ทบวง กรม สำนักงานหรือหน่วยงานอื่นโดยของรัฐ ทั้งในราชการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น หรือในต่างประเทศ ปฏิบัติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ. ๒๕๒๖ ว่าด้วยการเก็บรักษา ยืม และทำลายเอกสาร ซึ่งได้ให้อำนาจแก่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ดังนี้

- พิจารณาการขอทำลายเอกสารส่วนราชการต่างๆ และเอกสารใดที่มีคุณค่าก็สามารถยับยั้งการทำลาย และให้หน่วยงานเจ้าของเอกสารส่งเอกสารนั้นๆ มาให้
- ให้หน่วยราชการสำรวจเอกสารในครอบครองที่มีอายุเกิน ๒๕ ปี และให้จัดส่งเอกสารดังกล่าวให้หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หรือถ้าหน่วยงานประสงค์จะเก็บไว้เองต้องจัดทำบัญชีเอกสารดังกล่าวมอบให้หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ๑ ชุด
- รับฝากเก็บเอกสารที่ยังไม่ถึงกำหนดทำลาย ซึ่งส่วนราชการเห็นว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญ

จากระเบียบดังกล่าวทำให้เอกสารสำคัญของชาติได้รับการคุ้มครองและสงวนเก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และเพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติต่อไป ซึ่งหากรัฐบาลไม่เห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนแล้ว เอกสารสำคัญของชาติจะถูกทำลายสูญหายไป เมื่อต้องการจะสอบค้นหรือศึกษาเรื่องใดๆ จะหาข้อมูลเหล่านี้ไม่ได้

หอจดหมายเหตุแห่งชาติได้สร้างตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสารขึ้นเพื่อเป็นมาตรการในการกำหนดประเภทและอายุการเก็บเอกสารของแต่ละหน่วยงาน และการกำจัดเอกสารซึ่งไม่มีคุณค่าอย่างมีระบบถูกต้องตามหลักวิชาการ

เป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งนี้ เพื่อให้ส่วนราชการต่างๆ เก็บรักษา เอกสารเท่าที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานเท่านั้น และไม่ต้องเก็บเอกสารไว้นานเกินกว่าระยะ เวลาที่จำเป็นจะต้องเก็บ ขณะนี้ได้สร้างตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสารการบริหารงาน บุคคลขึ้นแล้ว และจะได้จัดทำขึ้นสำหรับเอกสารประเภทอื่นๆ ต่อไป

เอกสารจดหมายเหตุที่เก็บรักษาอยู่ในหอจดหมายเหตุ แห่งชาติ อาทิเช่นใบบอก สารตรา ฎีการ่องทุกข์ บันทึกราช การ หนังสือโต้ตอบ รายงานการประชุม ระเบียบ ประกาศ พระราชบัญญัติ ภาพถ่าย ฟิล์ม แถบบันทึกเสียง โปสเตอร์ สไลด์ แผนที่ แผนที่ แผนผัง สิ่งพิมพ์รัฐบาล ฯลฯ จะได้รับการดูแล และเก็บรักษาอย่างมีระบบและขั้นตอน เริ่มจากการดูแลฝุ่น ละอองเพื่อทำความสะอาดเอกสาร รมยาด้วยเมทิลโบรมاید (Methyl Bromide) ในห้องอบเอกสารเพื่อกำจัดแมลง ประเมินคุณค่าเอกสารแล้วนำมาจัดหมวดหมู่ตามหลักวิชาการจดหมายเหตุ จัดทำเครื่องมือช่วยค้น เอกสารที่จัดเรียบร้อย แล้วเก็บรักษาในห้องเก็บเอกสาร ซึ่งควบคุมอุณหภูมิและความชื้นในระดับที่เหมาะสมกับประเภทของเอกสาร เอกสารประเภท โสตทัศนจดหมายเหตุ จะแยกเก็บตามลักษณะประเภทของ เอกสาร จัดหมวดหมู่ จัดทำคู่มือการใช้เอกสารและเครื่องมือ ช่วยค้นเช่นเดียวกัน เอกสารที่เก่าชำรุดจะต้องดำเนินการ อนุรักษ์และซ่อมแซมตามกรรมวิธีของการอนุรักษ์เอกสาร จดหมายเหตุโดยเฉพาะ อนึ่ง เอกสารจดหมายเหตุทุกประเภท จะต้องทำไมโครฟิล์ม ทั้งเพื่อการเก็บรักษาเป็นสำเนาถาวร และเพื่อการบริการแทนฉบับจริงที่เก่าชำรุดจนไม่สมควรนำออก ให้ใช้

ภารกิจด้านหอภาพยนตร์แห่งชาติ ประวัติศาสตร์ ของกิจการภาพยนตร์ในประเทศไทยได้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ จนถึงปัจจุบัน นับเป็นเวลานานกว่า ๕๐ ปี แต่ตลอดเวลาที่ ผ่านมา ประเทศไทยยังไม่เคยดำเนินการเก็บสะสมและอนุรักษ์ ภาพยนตร์ต่างๆ ของชาติเลยจึงเป็นที่น่าเสียดายว่า มรดก ทางวัฒนธรรมเหล่านั้นได้สาบสูญไปแล้วกว่าครึ่งหนึ่ง และ ส่วนที่เหลือก็ถูกปล่อยปลະละเลยกระจัดกระจายอยู่ตามแหล่ง ต่างๆ ทั่วประเทศ มีบางส่วนที่ตกไปอยู่ในการเก็บสะสมและ ได้รับการอนุรักษ์โดยสถาบันภาพยนตร์ต่างประเทศ

ภาพยนตร์เป็นเอกสารจดหมายเหตุทางศิลป วัฒนธรรม เป็นงานบันทึกทางประวัติศาสตร์สมบูรณ์ที่สุด และเป็นทั้งงานศิลปะสร้างสรรค์อีกด้วย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องมียุทธศาสตร์หรือหน่วยงานจัดเก็บภาพยนตร์ ในทาง

สากลก็ไม่มีสถาบันที่ทำหน้าที่ดังกล่าวเกิดขึ้นในบางประเทศ ของทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา สถาบันเหล่านี้ได้ร่วมมือกัน จัดตั้งองค์การสากลของตนเองขึ้น เรียกว่า “สหพันธ์หอจด- หมายเหตุภาพยนตร์นานาชาติ (FIAP)” ในปีพ.ศ. ๒๕๓๓ ยูเนสโกได้เล็งเห็นความสำคัญทางการอนุรักษ์สื่อบันทึกภาพ เคลื่อนไหว ซึ่งรวมภาพยนตร์อยู่ด้วย และได้เสนอแนะมายัง ประเทศสมาชิกรวมทั้งประเทศไทย ให้จัดตั้งองค์กรเพื่อพิทักษ์ อนุรักษ์สื่อบันทึกภาพเคลื่อนไหวของประเทศสมาชิกรุ่น

รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรดำเนินการจัด ตั้งหอภาพยนตร์แห่งชาติขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ และได้รวม เข้าเป็นหน่วยงานหนึ่งของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้เร่งดำเนินการรวบรวม เก็บรักษาผลงานภาพยนตร์และผลงานโทรทัศน์ ทั้งเก่า และใหม่ ทั้งที่ผลิตโดยทางราชการและเอกชน มาอนุรักษ์ไว้ โดยกำหนดนโยบายไว้ดังนี้

- เป็นภาพยนตร์ไทย ซึ่งสร้างโดยคนไทยและแสดง โดยคนไทย ทั้งที่ถ่ายทำภายในประเทศและนอกประเทศ
- เป็นภาพยนตร์ซึ่งคนไทยแสดง และสร้างโดยผู้สร้าง ชาวต่างประเทศ ทั้งที่ถ่ายทำในประเทศและนอกประเทศ
- เป็นภาพยนตร์ต่างประเทศ ซึ่งถ่ายทำในประเทศไทย
- เป็นภาพยนตร์ต่างประเทศ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่อง กับประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นด้านขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม หรือประวัติศาสตร์ของประเทศไทย

ในกรณีที่ภาคเอกชนหรือบุคคลต่างๆ ซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และ/หรือลิขสิทธิ์ในภาพยนตร์เรื่องใดก็ตามมี ความประสงค์ที่จะมอบฟิล์มภาพยนตร์ให้แก่ทางหอภาพยนตร์ แห่งชาติเก็บรักษาไว้ ก็สามารถมอบไว้ในกรณีดังต่อไปนี้

๑. มอบเฉพาะกรรมสิทธิ์ในฟิล์มภาพยนตร์ให้ หอภาพยนตร์แห่งชาติเก็บรักษาไว้โดยผู้มอบยังคงมีลิขสิทธิ์ อย่างสมบูรณ์ในภาพยนตร์นั้นๆ
๒. มอบทั้งกรรมสิทธิ์และลิขสิทธิ์ต่างๆ ให้แก่ หอภาพยนตร์แห่งชาติ

ปรากฏว่างานหอภาพยนตร์แห่งชาติเป็นงานที่ ประสบความสำเร็จอย่างมากในระยะเวลาอันสั้น ด้วยได้รับความ สนับสนุนเป็นอย่างดีจากผู้สร้างภาพยนตร์ ผู้จัดจำหน่าย บริษัทที่รับจ้างล้างฟิล์มในประเทศและต่างประเทศ โรง-

ภาพยนตร์ สายหนังตามต่างจังหวัดหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเคยมีหน้าที่ผลิตภาพยนตร์ สถานีโทรทัศน์ ผู้แสดงภาพยนตร์ ตลอดจนวงการสื่อมวลชนทั้งหลาย ในการแสวงหาฟิล์มภาพยนตร์และมอบกรรมสิทธิ์และ/หรือลิขสิทธิ์แก่กรมศิลปากร

เมื่อรวบรวมภาพยนตร์เหล่านี้มาได้แล้ว หอภาพยนตร์แห่งชาติในยุคแรกเริ่มยังไม่รู้จักวิธีการปฏิบัติต่อฟิล์มที่กำลังทรุดโทรมเหล่านั้น ยูเนสโกและสมาชิกสหพันธ์หอภาพยนตร์นานาชาติ ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษา ซ่อมแซมฟิล์มภาพยนตร์ ตลอดจนกรรมวิธีในการจัดเก็บเพื่อให้ฟิล์มเหล่านี้สามารถคงสภาพอยู่ได้นานนอกจากให้ความรู้แล้ว ยูเนสโกและหอภาพยนตร์ที่เป็นสมาชิกสหพันธ์หอภาพยนตร์นานาชาติ ยังให้ความร่วมมือในการบริจาคเครื่องมือต่างๆ ที่จำเป็นในการอนุรักษ์ฟิล์มให้กับหอภาพยนตร์แห่งชาติอีกด้วย ดังนั้นงานต่อมาคือการจัดซ่อมแซมรักษาฟิล์มภาพยนตร์ที่ได้มาให้ดีเสียก่อน แล้วนำไปพิมพ์สำเนาเพื่อไว้ให้บริการต่อไป ส่วนต้นฉบับเดิมก็เก็บรักษาไว้อย่างถูกวิธี เพื่อให้ฟิล์มเหล่านั้นสามารถอยู่ได้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้

นอกจากการเก็บรักษาฟิล์มภาพยนตร์แล้ว หอภาพยนตร์แห่งชาติยังรวบรวมวัสดุที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ด้วย เช่น บทภาพยนตร์ บทถ่ายทำ บทพากย์ เอกสารส่วนตัวของบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องกับวงการภาพยนตร์ โปสเตอร์ สติ๊กเกอร์ ภาพถ่าย แผ่นเสียง และวัตถุพิพิธภัณฑ์ อันได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับภาพยนตร์

บริการของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ในปัจจุบัน หอจดหมายเหตุแห่งชาติจัดให้บริการแก่ส่วนราชการ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา ตลอดจนบุคคลทั่วไปในด้านต่างๆ ดังนี้

- บริการค้นคว้าเอกสารเอกสารในอารักขาของหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ผ่านการพิจารณาแล้วเปิดเผยได้ บุคคลชาวไทยทุกคนมีสิทธิ์ขอเข้าตรวจสอบหาหลักฐานได้ ผู้ขอใช้บริการต้องทำบัตรค้นคว้าโดยใช้รูปถ่าย ๑ ใบสำหรับผู้ค้นคว้าที่เป็นชาวต่างประเทศจะต้องมีหนังสืออนุมัติจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และจากอธิบดีกรมศิลปากรมาแสดง การเข้าใช้บริการไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใดๆ ทั้งสิ้น

ห้องค้นคว้าเปิดบริการวันจันทร์ - วันเสาร์ เวลา ๘.๓๐ น. - ๑๖.๐๐ น. ปิดบริการวันอาทิตย์ วันนักขัตฤกษ์ และวันที่ ๑๕ - ๓๐ ธันวาคม ของทุกปี เพื่อตรวจสอบเอกสารประจำปี

- บริการฝากเก็บเอกสาร หอจดหมายเหตุแห่งชาติรับฝากเก็บเอกสารของส่วนราชการที่ขาดสถานที่ บุคคลลากรุภัณฑ์ และอุปกรณ์เก็บเอกสารที่เหมาะสม ทั้งนี้การฝากเก็บต้องทำรายการอย่างชัดเจน และกำหนดระยะเวลาที่ขอฝากและหอจดหมายเหตุแห่งชาติจะอนุญาตให้เฉพาะเจ้าหน้าที่ที่ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากหัวหน้าหน่วยราชการเจ้าของเอกสารเท่านั้นตรวจสอบ หรือยืมเอกสารที่ฝากเก็บได้

- บริการฝึกอบรม บรรยายเรื่องการจัดเก็บและการทำลายเอกสาร หอจดหมายเหตุแห่งชาติบริการให้ความรู้เรื่องการจัดเก็บและการทำลายเอกสารแก่ส่วนราชการ สถาบันการศึกษา และองค์กรต่างๆ ที่ขอความร่วมมือ เน้นความสำคัญของการจัดเก็บเอกสารตั้งแต่เอกสารถูกผลิตขึ้นมา รวมทั้งการกำจัดอย่างถูกวิธีและเป็นระบบ ซึ่ให้เห็นคุณค่าของเอกสารที่สมควรจัดเก็บไว้อย่างถาวรเป็นเอกสารจดหมายเหตุรวมทั้งแนะนำข้อปฏิบัติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ.๒๕๒๖ ในส่วนที่เกี่ยวกับการทำลายเอกสารด้วย

- บริการนำชมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นบริการควบคุมกับการฝึกอบรมและบรรยายแก่ผู้ขอเข้าเยี่ยมชมการปฏิบัติงานเป็นหมู่คณะ โดยมีวิทยากรของหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นผู้ให้ความรู้ในแต่ละงาน

- บริการของหอภาพยนตร์แห่งชาติ จัดให้บริการค้นคว้า ทั้งโดยการค้นคว้าจากการชมภาพยนตร์ และค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ บริการทำสำเนาภาพยนตร์และวีดิทัศน์ (ภาพยนตร์ที่มีผู้ถือลิขสิทธิ์ ผู้ขอทำสำเนาต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์เป็นลายลักษณ์อักษรก่อน) และจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้และความบันเทิง เช่น จัดรายการภาพยนตร์ สโมสรร โดยร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เช่น สถานเอกอัครราชทูต สถาบันวัฒนธรรมหรือบรรดาผู้กำกับ ผู้สร้างภาพยนตร์ เพื่อผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนนำภาพยนตร์ต่างๆ มาฉายให้ชมฟรีทุกๆ วันศุกร์ รวมไปถึงภาพยนตร์ซึ่งหอภาพยนตร์แห่งชาติได้อนุรักษ์ไว้ด้วย จัดรายการภาพยนตร์สนทนา โดยการเชิญผู้มีความรู้ความสามารถในเรื่องต่างๆ มาสนทนา แลกเปลี่ยนความรู้ พร้อมกับฉายภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อในการสนทนา จัดอภิปราย บรรยาย และสัมมนา เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับภาพยนตร์ โดยการเชิญวิทยากรผู้ทรงความรู้มาเป็นผู้บรรยายหรืออภิปราย และเชิญผู้สนใจเข้าร่วมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เป็นต้น

งานคณะกรรมการจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยที่งานจดหมายเหตุนั้นมีความรับผิดชอบอันสำคัญ และกว้างขวางครอบคลุมตลอดทุกส่วนราชการและองค์กรเอกชน ทั้งยังเป็นผู้จัดทำบันทึกหลักฐานจดหมายเหตุเหตุการณ์สำคัญของชาติด้วย แต่ฐานะของหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นเพียงหน่วยงานระดับกอง คณะรัฐมนตรีจึงได้ตั้งคณะกรรมการจดหมายเหตุแห่งชาติขึ้น มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน มีกรรมการจากหน่วยงานด้านนิติบัญญัติและด้านบริหาร ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิร่วมเป็นกรรมการ เพื่อทำหน้าที่กำกับดูแล ตรวจสอบและกำหนดนโยบายการเก็บรักษา และให้บริการสืบค้นเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ให้ความเห็นชอบในการเปิดเผยเอกสารบางประเภทโดยมีเงื่อนไข และให้การตรวจสอบรับรองบันทึกเหตุการณ์และจดหมายเหตุเหตุการณ์สำคัญที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติจัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักฐานของทางราชการ รวมทั้งการนำลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา โดยให้กระทรวง ทบวง กรม องค์กรการ รัฐวิสาหกิจ ทุกแห่งให้ความร่วมมือแก่คณะกรรมการนี้

ก้าวต่อไปของงานจดหมายเหตุกับศิลปวัฒนธรรมของชาติ

ความสำเร็จในวันนี้ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นพลังที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการวางแนวทางสำหรับก้าวต่อไปในอนาคต ซึ่งหอจดหมายเหตุแห่งชาติได้กำหนดโครงการปฏิบัติงานที่สำคัญไว้ดังนี้

โครงการจัดทำพระราชบัญญัติจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นการสร้างกฎหมายขึ้นรองรับอำนาจหน้าที่ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ในการเก็บรักษา การเปิดให้ใช้ค้นคว้าอ้างอิง การทำสำเนาและการกำจัดทำลาย เอกสารของทางราชการ กึ่ง-ราชการ และเอกชน ในฐานะที่เป็นเอกสารสำคัญอันเป็นสมบัติของประเทศชาติ ทั้งนี้ เพื่อคุ้มครองเอกสารจดหมายเหตุให้ได้รับการเก็บรักษาไว้โดยมั่นคง ปลอดภัย และคุ้มครองสิทธิของทางราชการและของประชาชนในการเปิดให้ใช้ออกสารจดหมายเหตุเพื่อการค้นคว้าอ้างอิงโดยไม่เป็นอันตรายต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ หรือละเมิดสิทธิส่วนบุคคล

โครงการจัดทำตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสาร เพื่อใช้เป็นมาตรฐานในการจัดเก็บและทำลายเอกสารให้ถูกต้องตามระเบียบและตามหลักวิชาการ อันจะทำให้เอกสารราชการที่มีคุณค่าได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนที่จะถูกทำลายไป ตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสารแบ่งออกเป็น

๒ ประเภท คือ ตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสารประเภททั่วไป ซึ่งมีให้อยู่ในส่วนราชการทุกแห่ง เช่น เอกสารการเงินการบัญชี งบประมาณ พระราชบัญญัติ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ เอกสารเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล และตารางกำหนดอายุการเก็บเอกสารประเภทเฉพาะหน่วยงาน ซึ่งเป็นเอกสารลักษณะพิเศษมิใช่เฉพาะในส่วนราชการบางแห่งเท่านั้น เช่น เอกสารการจัดเก็บภาษีเงินได้ เอกสารการนำสินค้าเข้าและส่งออก ฯลฯ

โครงการจัดตั้งศูนย์เก็บเอกสาร กำหนดสร้างขึ้นที่ตำบลศาลายา จังหวัดนครปฐม เพื่อเป็นแหล่งรับฝากเก็บเอกสารที่สิ้นกระแสการปฏิบัติงานแล้ว แต่ยังไม่ครบกำหนดเวลาทำลายจากส่วนราชการต่างๆ อันจะช่วยให้รัฐบาลสามารถประหยัดงบประมาณค่าใช้จ่าย สถานที่ บุคลากรและวัสดุครุภัณฑ์ในการจัดเก็บเอกสารตามส่วนราชการต่างๆ ได้มาก นอกจากนี้ ยังใช้เป็นที่ยกเก็บรักษาเอกสารที่ได้รับมอบจากหน่วยงานต่างๆ ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ. ๒๕๒๖ เอกสารเหล่านี้ จะนำมาประเมินคุณค่าก่อนส่งไปเก็บที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติต่อไป

โครงการรวบรวมเอกสารด้านแผนพัฒนาฉบับต่างๆ เพื่อการศึกษาวิจัย ประเทศไทยได้มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ และได้มีการวางแผนพัฒนาฯ ฉบับต่อๆ มา จนถึงปัจจุบัน การรวบรวมเอกสารการดำเนินงานของหน่วยราชการต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนกำหนดนโยบายและการปฏิบัติ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนา ที่รัฐได้วางไว้ จึงเป็นเอกสารจดหมายเหตุที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการค้นคว้าวิจัย เพื่อกำหนดเป้าหมายและทิศทางที่ถูกต้องในอนาคตทั้งภาครัฐบาลและเอกชนต่อไป

โครงการรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุด้านวรรณกรรม เป็นการรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุประเภทเอกสารส่วนบุคคลด้านวรรณกรรม (Literary Archives) อันได้แก่ต้นฉบับงานเขียน เอกสารส่วนตัว จดหมายโต้ตอบ สิ่งพิมพ์ บัตรอวยพร ฯลฯ ของบุคคลผู้มีบทบาททางวรรณกรรม ซึ่งนอกจากเป็นเอกสารอ้างอิงที่สะท้อนให้เห็นสภาพเศรษฐกิจการเมือง และสังคม ตามเงื่อนไขเวลาที่ผู้เขียนดำเนินชีวิตอยู่แล้ว ยังอำนวยความสะดวกในการศึกษาวิวัฒนาการของการใช้ภาษาอีกด้วย

โครงการศูนย์สารนิเทศเอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นการสร้างระบบสารนิเทศเอกสารจดหมายเหตุ

ในระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้านศิลปวัฒนธรรม โดยยการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารจดหมายเหตุ อันจะทำให้สามารถบริการข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและสมบูรณ์

โครงการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ภาพยนตร์แห่งชาติ เพื่อดำเนินการซ่อมอนุรักษ์ภาพยนตร์ ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง และพัฒนาวิทยาการด้านการอนุรักษ์ฟิล์มภาพยนตร์ ตลอด จนให้การฝึกอบรมแก่เจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการและเอกชนในการอนุรักษ์ ศูนย์อนุรักษ์ภาพยนตร์แห่งชาตินี้ จะได้พัฒนาเป็นศูนย์อนุรักษ์ภาพยนตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป

โครงการหนังไทยกลับบ้าน เป็นโครงการร่วมกันระหว่างหอภาพยนตร์แห่งชาติ คณะกรรมการส่งเสริมอุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทย และคณะกรรมการวัฒนธรรมท่องเที่ยว และองค์กรอื่นๆ ในอันที่จะนำฟิล์มต้นฉบับของภาพยนตร์ไทยซึ่งสร้างในระหว่างปี ๒๕๑๓-๒๕๒๓ ซึ่งถูกส่งไปล้างและทำสำเนา ณ ห้องแล็บต่างประเทศ และเนกาทิฟภาพยนตร์เหล่านั้นดักค้างอยู่ที่แล็บเป็นจำนวนมาก จึงเป็นหน้าที่ของหอภาพยนตร์แห่งชาติในการที่จะนำฟิล์มเหล่านั้นกลับมา เพื่อทำการอนุรักษ์ไว้ก่อนที่มรดกวัฒนธรรมทางภาพยนตร์ของชาติเหล่านี้จะถูกทำลาย

โครงการอนุรักษ์ภาพประวัติศาสตร์จากฟิล์มกระจกต้นฉบับสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๗

หอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นแหล่งรวบรวมเก็บรักษาภาพประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของชาติโดยเฉพาะภาพถ่ายสมัยแรกมีในประเทศไทยซึ่งเป็นต้นฉบับที่บันทึกไว้บนฟิล์มกระจกจำนวนประมาณ ๖๔,๐๐๐ ภาพ ซึ่งควรดำเนินการอัดสำเนาภาพตามขั้นตอนเทคนิคการผลิตภาพจดหมายเหตุ เพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาวิจัยต่อไป

โครงการจัดพิมพ์เอกสารจดหมายเหตุ เพื่อนำต้นฉบับเอกสารจดหมายเหตุและเอกสารปฐมภูมิทางศิลปวัฒนธรรมทั้งปวง มาตรวจสอบชำระและจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยอย่างกว้างขวางและทั่วถึงทั้งในประเทศและต่างประเทศ และเป็นการเปิดเผยข้อมูลใหม่ๆ ที่ช่วยให้ผลการศึกษาวิจัยเป็นไปโดยถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

โครงการจัดตั้งหอจดหมายเหตุในส่วนภูมิภาค เพื่อเป็นที่รวบรวมเก็บรักษาเอกสารราชการในส่วนภูมิภาคและเอกสารท้องถิ่น และดำเนินการจัดทำสำเนาเอกสารจดหมายเหตุจากส่วนกลางไปเก็บรวมไว้ด้วย เพื่อประโยชน์ในการศึกษา

ษาเปรียบเทียบและต่อเนื่อง โดยกำหนดจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติสาขาภาคเหนือ (จังหวัดเชียงใหม่) ภาคใต้ (จังหวัดนครศรีธรรมราช) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดมหาสารคาม) และให้มีผลต่อการบริการสารสนเทศจดหมายเหตุต่อจังหวัดอื่นๆ ในภูมิภาคเหล่านั้นด้วย

โครงการพัฒนาบุคลากรด้านจดหมายเหตุ เป็นโครงการฝึกอบรมให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่เก็บเอกสารของหน่วยงานต่างๆ นักจดหมายเหตุ และผู้ใช้เอกสารจดหมายเหตุระดับต่างๆ เพื่อแนะนำเทคนิค ความก้าวหน้าใหม่ๆ ในวงการจดหมายเหตุ การปฏิบัติงานให้เป็นมาตรฐานเดียวกันในด้านการเก็บรักษาและการทำลายเอกสาร ตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ในคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลในเอกสารจดหมายเหตุ

เอกสารจดหมายเหตุ เปรียบเสมือนจุมพฏพัยอันมีค่าเป็นอย่างยิ่งต่อนักประวัติศาสตร์และนักค้นคว้าวิจัย เพราะนอกจากเป็นมรดกสำคัญทางวัฒนธรรมที่แสดงความเป็นมาของชาตินั้นๆ แล้ว ยังเป็นต้นฉบับของเรื่องที่เป็นประวัติศาสตร์ที่สามารถใช้เป็นหลักฐานชั้นต้นในการอ้างอิงและยังใช้ในการวิเคราะห์ในเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ พัฒนบริหารศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ ฯลฯ เพื่อให้ทราบถึงพื้นฐานการปกครองประเทศ การพัฒนาประเทศที่ได้ดำเนินการมาแล้ว ตามหลักบริหารราชการ เอกสารการบริหารราชการแผ่นดินในยุคอดีตจึงเป็นเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นว่าการบริหารราชการของชาติและการพัฒนาบ้านเมืองในยุคปัจจุบันได้ก้าวไกลไปกว่าการพัฒนาที่ได้เริ่มต้นกันมาแต่อดีตเพียงไร

RECORDS AND THE NATIONAL ARTS AND CULTURE

Documental records are primary source documents which record the events which occurred. Even before the invention of writing there were paintings on cliff faces or on cave walls. When writing began the evidence of records appears then in the form of inscription, chronicles, correspondences, words of testimonies, despatch notes, official orders, maps and plans. These, have evolved into new products which are kept as photographs, films, videotapes, sound recorders, microfilms and computer discs. The history of recording goes back to the era when Ayutthaya was the capital during the reign of Boromtrailokanart. In 1362 there is evidence of an office of a recorder, a royal officer who wrote down notes of events (various) which had taken place and these records were kept in a library. The practice was continued up to 1850 - 1860, during the reign of Rama IV in the Ratanakosin period. At the same time Ayutthaya had royal scribes who wrote down records in the capacity of royal secretaries, entrusted with matters related to documents and this included collecting together the manuscripts, the copies of dispatches concerning official commands, books containing records, long books made from pulp (a Thai form of document) and various governmental documents and these were housed in a library. During the Ratanakosin period and in the reign of Rama V important documents recording events were kept and written down by royal scribes, belonging to the King's principle private secretariat. The division of records was created in 1896 - 1899 and was still under the control of the royal scribe department. It was in 1916 when Prince Damrong set up a section for keeping records at the Vajirayan library. These records were to be known as "official recorded documents" and he also collected together photographs, glass lenses which belonged personally to Rama V and Rama VI and pictures from photograph shops, and placed them in another hall. The record office has developed rapidly its activities and is well equipped in terms of personnel, buildings, allowances, and the government sees the utmost importance in preserving our national heritage in the form of documental records and have thus given its full support. This includes helping in the duties of keeping the records of events, collecting contemporary documents, looking after significant ones and giving due attention to the national film theatre. Documental records is comparable to a treasure trove of priceless value for historians and researchers for apart from being a cultural heritage which traces the history of the country, it is some of these records which provide the first documental evidence of our history. The utilization of primary sources can be used for references and can be used for analysis so that we can know about the origin to the Thai method of government, and the cultures and traditions of our country. Documental records are the mirrors reflection how much further the country and the people have developed from what have already been achieved in the past.

การแต่งหนังสือย่อมพูดได้ตามใจ ถูกจริงก็มี เดาเอาผิดก็มี เพราะฉะนั้นการศึกษาหาความรู้ในเรื่องเก่าแก่ จึงต้องอาศัย สอบสวนเปรียบเทียบจากตำนานต่างๆ ทั้งของตนและของคนอื่น ซึ่งอาจเกี่ยวเนื่องติดต่อกันถึง เพียงเท่านั้นยังไม่พอ ยังต้องใช้ความรู้ทางโบราณคดีเข้าช่วย มีการค้นคว้าหาหลักฐานจากโบราณสถาน โบราณวัตถุ และจารึกมาประกอบพิจารณาลงข้อสันนิษฐาน แต่หลักฐานต่างๆ ที่ค้นคว้ามาได้ ไม่ใช่จะได้มาบริบูรณ์ในที่เดียว ต้องค้นคว้าหากันเรื่อยไป ได้มากเท่าใดก็อาศัยเป็นเครื่องสันนิษฐานเท่านั้น เมื่อได้หลักฐานมาใหม่ มีเหตุผลแวดล้อมดีกว่า ก็ต้องแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ เพราะฉะนั้นความรู้ในทางโบราณคดี จึงต้องทำกันเรื่อย ไม่ได้ยุติเพียงเท่าที่มีอยู่ ผลที่นักปราชญ์โบราณคดีค้นคว้าและบันทึกขึ้นไว้

พระยาอนุমানราชชน

อธิบดีกรมศิลปากร

๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๑๔ ธันวาคม ๒๔๘๑

ย้อนอดีตงานกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

เมื่อสอบค้นประวัติความเป็นมาของกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ โดยการเทียบเคียงกับหน้าที่ภารกิจที่รับผิดชอบในปัจจุบันนั้น อาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ในการเผยแพร่จัดพิมพ์หนังสือตำราทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ด้วยการสนับสนุนให้บุคคลทั่วไปพิมพ์อภินันทนาการในงานครบรอบวันเกิดหรือแจกเป็นกุศลในงานศพ ตลอดจนให้สำนักพิมพ์ขออนุญาตนำไปพิมพ์จำหน่าย เป็นงานเก่าแก่ดั้งเดิมที่สุดในบรรดางานอื่นๆ ที่เกิดขึ้นตามมาภายหลัง

งานจัดพิมพ์ต้นฉบับหนังสือดีมีคุณค่าเผยแพร่ในงานศพและงานมงคลนั้นเป็นงานที่เริ่มต้นเป็นครั้งแรกตามพระราชดำริในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้อำนวยการหอพุทธศาสนาสังคหะซึ่งเป็นหอสมุดเก็บพระไตรปิฎกและหนังสือพุทธศาสนา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ หนังสือที่พิมพ์แจกเป็นงานศพเล่มแรกของหอพุทธศาสนาสังคหะคือ หนังสือ “สวดมนต์” ในงานศพเจ้าคุณจอมมารดาสิบลี จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม ซึ่งต่อมาได้ผู้มีศรัทธาพิมพ์แจกอีกจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๘ หอพุทธศาสนาสังคหะก็มารวมอยู่ในหอพระสมุดวชิราวุฒสำหรับพระนคร

หอพระสมุดวชิราวุฒสำหรับพระนครซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายจากหอพระสมุดวชิราวุฒเดิม ระยะเวลา มีสถานายกและกรรมการหอพระสมุดวชิราวุฒที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานตราตั้ง คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ยังคงดำรงพระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เป็นสถานายกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ แต่ครั้งดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้อยยาเธอทั้งสององค์เป็นกรรมการ นอกจากนี้ยังมีพระยาโบราณมูราภิรักษ์ เป็นกรรมการในคราวแรก และต่อมาก็ได้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งพระยาประชาภิจักรจักรเป็นกรรมการเพิ่มขึ้นอีกท่านหนึ่ง

หอพระสมุดวชิราวุฒสำหรับพระนครซึ่งตั้งขึ้นใหม่นี้ นอกเหนือจากหน้าที่ในการรวบรวมจัดหาหนังสือเก่าที่มีค่า

หนังสือหายากมารวบรวมไว้จำนวนมากมายแล้ว ยังขยายกิจการพิมพ์หนังสือต้นฉบับซึ่งกรรมการหอพระสมุดรวบรวมชำระขึ้นไว้อย่างทีหอพุทธศาสนาสังคหะได้ริเริ่มไว้ต่อมาอย่างจริงจัง โดยเฉพาะในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ม.จ.พูนพิสมัย ดิศกุล พระธิดาในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเขียนถึงพระประวัติตอนทรงว่าการหอพระสมุดสำหรับพระนคร โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดพิมพ์หนังสือไว้ว่า

“...ปัญหาการพิมพ์หนังสือก็เกิดขึ้น เพราะทุนของหอพระสมุดนั้นเรียกได้ว่าไม่มีเลย และความสำคัญของหอพระสมุดก็ไม่มีใครเอาใจใส่ นอกจากผู้รักหนังสือซึ่งมีอยู่ในเวลานั้นราวๆ ๒๐ - ๓๐ คน เสด็จพ่อจึงทรงคิดทูลเจ้านายพี่น้องและขุนนางผู้ใหญ่ ให้ทรงพิมพ์หนังสือแจกเป็นวิทยาทานในงานต่างๆ ที่จะทำกัน เช่น งานพระศพ หรืองานวันประสูติ เป็นต้น เสด็จพ่อทรงรับจัดพิมพ์ถวายเสร็จขอแต่ให้ประทานแก่หอ ๒๐% การพิมพ์หนังสือเป็นของแจกในงานจึงเริ่มต้นขึ้นด้วยประการฉะนี้ ส่วนหนังสือร้อยละ ๒๐ เล่มที่หอได้นั้น ก็ทรงเปิดห้องขายหนังสือขึ้นจำหน่ายด้วยราคาข่อมเยา เพื่อให้นักเรียนซื้อได้ ยังคงมีอยู่จนบัดนี้...”

พระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
Statue of the Prince of the Palace to the Front Maha
Surasinghanat during the reign of King Rama I

หนังสือต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งสม-
เด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอำนวยการ จัดพิมพ์
เผยแพร่ในครั้งนั้นล้วนเป็นหนังสือดีมีค่าและหายาก เมื่อจัด
พิมพ์เผยแพร่ในงานใดผู้รับก็ชื่นชมจนเกิดความนิยมพากันมา
ขอจัดพิมพ์กันอย่างกว้างขวางลงไปถึงขุนนาง ข้าราชการ
และประชาชนชาวบ้านทั่วไปด้วย เหตุผลประการหนึ่งที่หนังสือ
ที่จัดพิมพ์ในเวลานั้นเป็นที่นิยมและประสบผลสำเร็จอย่างสูง
ก็เนื่องด้วยเหตุผลที่ ม.จ.พูนพิสมัย ดิศกุล ทรงบันทึกไว้ว่า

“...หอพระสมุดในสมัยเสด็จพ่อทรงเป็นสภานายก
นั้น มีหนังสือใหม่ๆ ออกพิมพ์เสมอเพราะไม่มีใครได้ อยู่เปล่าๆ
ทุกคนต้องกันต้องทำอย่างหนึ่งอย่างใดอยู่เสมอ และก็มีผู้
เชี่ยวชาญอยู่ถึง ๕ คน คือ โพรเฟสเซอร์ จอช เซเดส์
ค้นคว้าในทางตะวันตกประเทศ พรหมณ์ กุปตสวามี และ
พรหมณ์ ป.ศาสตรี ค้นทางอินเดีย พระเจนจินอักษร (สุดใจ)
ค้นทางเมืองจีน มหาคำค้นทางเมืองเขมรในเรื่องที่เกี่ยวข้อง
เมืองไทย ทรงบอกไปยังหอสมุดต่างๆ ในโลกกว่าถ้าใครพบเรื่อง
เกี่ยวกับ ไทยแล้วขอให้คัดส่งมาให้หอพระสมุดจะยินดีสมนา
คุณตามสมควร ด้วยเหตุฉะนั้นจึงพบเรื่องใหม่ๆ อยู่เสมอ...”

งานจัดพิมพ์หนังสือเก่าเพื่อรักษาต้นฉบับหนังสือ
ออกเผยแพร่ด้วยวิธีการส่งเสริมให้พิมพ์ออกนั้นทนทานการแล้ว
มอบค่าภาคหอ ๒๐% เป็นการตอบแทน ซึ่งเพียงพอขึ้นอย่าง
มากในสมัยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรง
ตำแหน่งสภานายกอำนวยการหอพระสมุดนั้นยังคงดำเนิน
การต่อมาจนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๖๕ รัชสมัยพระบาทสม-
เด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนนาม
กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร เป็นราชบัณฑิตยสภา
ด้วยทรงเห็นว่าต้องมีหน้าที่ในความรับผิดชอบเพิ่มขึ้นมาโดย
ลำดับไม่เฉพาะแต่จัดการหอพระสมุดเท่านั้น แต่ยังต้องอำนวยการ
วรรณคดีสโมสร ตรวจรักษาของโบราณในพระราชอาณาเขต
จัดการพิพิธภัณฑสถาน และบำรุงวิชาช่างซึ่งยกมาแต่กรมศิลป-
ากรด้วย

ราชบัณฑิตยสภาซึ่งตั้งขึ้นใหม่นี้ยังคงมีสมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิ-
ตยสภามีหน้าที่แบ่งเป็น ๓ แผนก คือ

๑. แผนกวรรณคดี เป็นพนักงานจัดการหอพระสมุด
สำหรับพระนคร และสอบสวนพิจารณาวิชาอักษรศาสตร์ มี
กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หรือ น.ม.ส. ทรงเป็นอุปนายกราช-
บัณฑิตยสภา อำนวยการแผนก

๒. แผนกโบราณคดี เป็นพนักงานจัดการพิพิธ-
ภัณฑสถานตรวจรักษาโบราณวัตถุสถาน มีพระยาโบราณฯ
เป็นอุปนายกราชบัณฑิตยสภา อำนวยการแผนกโบราณคดี

๓. แผนกศิลปากร เป็นพนักงานจัดการบำรุงรักษา
วิชาช่าง สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นอุป-
นายกราชบัณฑิตยสภา แผนกศิลปากร

จากการแบ่งหน่วยงานของราชบัณฑิตยสภาใน พ.ศ.
๒๔๖๕ เช่นนี้จะเห็นได้ว่าได้มีแผนกวรรณคดี เริ่มต้นขึ้นเป็น
ครั้งแรก และน่าจะถือได้ว่าเป็นหน่วยงานทางการที่จะพัฒนา
เป็นกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ในสมัยต่อมา

ราชบัณฑิตยสภาซึ่งมีสมเด็จพระยาดำรง-
ราชานุภาพทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสภาได้ปฏิบัติหน้าที่ใน
ความรับผิดชอบสืบมาจนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใน
พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ถูกยกเลิกไป จากนั้นรัฐบาลในระบอบประชา-
ธิปไตยก็ริเริ่มตั้งกรมศิลปากรซึ่งนำไปรวมไว้ในราชบัณฑิ-
ตยสภาขึ้นใหม่ตามพระราชบัญญัติตั้งกระทรวงและกรม
พุทธศักราช ๒๔๗๖ และได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบ
ในกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช ๒๔๗๖ มาตรา ๘ แบ่ง
ส่วนราชการในกรมศิลปากร เป็น

๑. กองกลาง แบ่งเป็น ๒ แผนก คือ

(๑) แผนกสารบรรณ

(๒) แผนกทะเบียน

๒. กองสถาปัตยกรรม แบ่งเป็น ๓ แผนก

(๑) แผนกออกแบบ

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
Statue of King Pin Klao, the Second King of King Rama IV

(๒) แผนกเขียนแบบ

(๓) แผนกตรวจ

๓. กองศิลปกรรม

๔. กองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี

๕. กองหอสมุด

กรมศิลปากรซึ่งตั้งขึ้นใหม่อีกครั้งใน พ.ศ. ๒๔๗๖ และมีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการเป็นครั้งแรกนี้ จะเห็นได้ว่า งานวรรณคดีในราชบัณฑิตยสภาเดิมได้เข้าไปรวมอยู่ด้วยกันกับงานหอพระสมุดเรียก เป็นกองหอสมุด แต่ต่อมาในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ (ยังไม่เปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ในเดือนเมษายน) ก็มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการพุทธศักราช ๒๔๗๖ ออกมาอีกครั้ง ตามพระราชกฤษฎีกาลบับใหม่ มาตรา ๕ กรมศิลปากรแบ่งส่วนราชการดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม แบ่งเป็น ๒ แผนก คือ

(๑) แผนกสารบรรณ

(๒) แผนกสถิติและทะเบียน

๒. กองศิลปวิทยาการ แบ่งเป็น ๔ แผนก คือ

(๑) แผนกวรรณคดี

(๒) แผนกโบราณคดี

(๓) แผนกละครและสังคีต

(๔) แผนกภาพ

๓. กองประณีตศิลปกรรม แบ่งเป็น ๒ แผนก คือ

(๑) แผนกช่าง

(๒) แผนกโรงเรียน

๔. กองสถาปัตยกรรม แบ่งเป็น ๓ แผนก คือ

(๑) แผนกออกแบบ

(๒) แผนกเขียนแบบ

(๓) แผนกตรวจ

๕. กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ แบ่งเป็น ๒ แผนก คือ

(๑) แผนกรักษาพิพิธภัณฑ์

(๒) แผนกรักษาวัตถุโบราณ

๖. กองหอสมุด แบ่งเป็น ๒ แผนก

(๑) แผนกบรรณารักษ์

(๒) แผนกบันทึกเหตุการณ์

ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมศิลปากรครั้งใหม่นี้ ได้กลับมีแผนกวรรณคดีขึ้นใหม่ขึ้นอยู่ในกองศิลปวิทยาการ ซึ่งมีพระพิณจวรรณการ (แสง สาहित) เป็นผู้อำนวยการกองศิลปวิทยาการเป็นคนแรก และพระยาอนุมาทรราชชนเป็นหัวหน้ากองคนต่อมา นายชนิด อัญโพธิ์ บันทึกรื่องราวของกองศิลปวิทยาการตอนนั้นในประวัติพระยาอนุมาทรราชชนว่า

ขอล่าวถึงเฉพาะกองศิลปวิทยาการซึ่งครั้งแรกเมื่อคุณพระพิณจวรรณการ (แสง สาहित) ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้ากองนั้น แบ่งออกเป็น ๔ แผนก คือ ๑ แผนกวรรณคดี ๒ แผนกโบราณคดี ๓ แผนกละครและสังคีต ๔ แผนกภาพในระยะแรกตั้งนั้น เท่าที่ทราบมาก็ยังมิได้ดำเนินงานแผนกใดเป็นชิ้นเป็นอัน ทั้งผู้ที่เข้ารับราชการประจำตำแหน่งในแผนกนั้นๆ ก็ยังหาบุคคลที่เหมาะสมไม่ได้ งานที่ทำกันเป็นหน้าเป็นตา ก็คือ การจัดหาต้นฉบับและตรวจพิมพ์หนังสือเรื่องต่างๆ ส่วนมากสำหรับแจกในงานศพ ซึ่งหัวหน้ากองเคยทำติดต่อกันตั้งแต่สมัยราชบัณฑิตยสภา และขณะนั้นตกมาเป็นหน้าที่ของแผนกวรรณคดี ในระยะนั้น คุณพระพิณจวรรณการ (แสง สาहित) ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองศิลปวิทยาการก็มักเจ็บป่วย สุขภาพไม่ค่อยดี แต่ท่านก็พยายามทำราชการต่อมา เมื่อป่วยมากขึ้นจึงลาออกจากราชการไป คุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เล่าว่า อธิบดีกรมศิลปากรใช้ให้คุณหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ซึ่งรู้จักกับท่านเจ้าคุณอนุมาทรราชชนไปติดต่อทาบทามเชิญท่านเจ้าคุณอนุมาทรราชชน ซึ่งขณะนั้น

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประดิษฐานอยู่เชิงสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพระพุทธยอดฟ้า) Statue of King Rama I at the Pathomboromrachanuson Bridge or Saphan Phraphutthayodfa

ออกจากราชการของกรมศิลปากรแล้ว ชวนมารับราชการใน
กรมศิลปากรต่อไปอีก เมื่อท่านเจ้าคุณตกลงตามที่ติดต่อ
ทราบตามแล้ว ทางกรมศิลปากรจึงดำเนินการแต่งตั้งให้ท่าน
เจ้าคุณอนุমানราชชนเป็นหัวหน้ากองศิลปวิทยาการเมื่อวันที่ ๑
เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๘“

มูลเหตุที่พระยาอนุমানราชชนจะมาดำรงตำแหน่ง
หัวหน้ากองศิลปวิทยาการตามที่นายชนิด อยูโพร บันทึกลงไว้
พระยาอนุমানราชชนได้เล่าไว้ในหนังสือพื้นความหลังเกี่ยวกับ
ชีวประวัติของท่านเองไว้ว่า

“วันหนึ่งข้าพเจ้าเดินมาตามถนนสีลม สวนกับ
หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งขณะนั้นเช่าบ้านหลังหนึ่งอยู่ที่ถนนสีลม
หลวงวิจิตรวาทการชักชวนข้าพเจ้าไปทำงานที่กรมศิลปากร
ในตำแหน่งหัวหน้ากองศิลปวิทยา เพราะในขณะนั้นราชบัณฑิตยสภาเปลี่ยนสภาพมาเป็นกรมศิลปากร และหลวงวิจิตร
วาทการได้รับแต่งตั้งเป็นอธิบดีคนแรกของกรมนั้น ที่หลวง-
วิจิตรวาทการและข้าพเจ้ารู้จักกันก็เนื่องด้วยเรื่องแต่งหนังสือ
ข้าพเจ้าตกลงรับ...”

นายชนิด อยูโพร ได้บันทึกเหตุการณ์ในสมัยที่พระ
ยาอนุমানราชชนมาดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองศิลปวิทยาการ
ซึ่งมีแผนกวรรณคดีขึ้นอยู่ด้วย ทำให้เราเห็นบรรยากาศของ
การทำงานในสมัยนั้นต่อมาอีกว่า

“งานที่ขึ้นหน้าขึ้นตาและที่นับว่าเป็นที่สนใจของ
ประชาชนมากในสมัยท่านเจ้าคุณอนุমানราชชนเป็นหัวหน้า
กองศิลปวิทยาการก็คือ งานไต่สวนที่ซึ่งเป็นนโยบายอย่างหนึ่ง
ของกรมศิลปากรในสมัยนั้น...ท่านเจ้าคุณอนุমানราชชนได้
รับหน้าที่ดำเนินงานด้านนี้มาด้วยดี ทั้งแนะนำค้นหาหลัก
วิชาและหลักการไต่สวนที่ขึ้นมาใช้หลายอย่าง แต่การแข่งขัน
ไต่สวนที่ของกรมศิลปากรต้องมาชั่งกึ่งแล้วค่อยๆ จางและ
เลิกไปโดยมีทันที่นักไต่สวนที่ที่คัดเลือกในต่างจังหวัดจะเข้ามา
แข่งขันกันในกรุงเทพฯ ได้มีประกาศพระราชกฤษฎีกาแบ่ง
ส่วนราชการในกรมศิลปากรใหม่อีก เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม
พุทธศักราช ๒๔๘๐ กองศิลปวิทยาการ และกองหอสมุด
หายไป...แต่เกิดมี กองวรรณคดี ขึ้นมาแทน โดยแบ่งเป็น ๔
แผนก คือ ๑ แผนกกลาง ๒ แผนกหออักษิราวุธ ๓ แผนก
หออักษิรญาณ ๔ แผนกสาขาหอสมุด และได้มีคำสั่งแต่งตั้งให้
ท่านเจ้าคุณอนุমানราชชนเป็นหัวหน้ากองวรรณคดี เมื่อวันที่
๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๑”

กองวรรณคดีในสมัยที่มีพระยาอนุমানราชชนเป็น
หัวหน้ากองนั้นคงจะเป็นช่วงที่การศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ

มีชีวิตชีวาอย่างยิ่งสมัยหนึ่ง เพราะหัวหน้ากองเป็นนักปราชญ์
ที่สำคัญคนหนึ่งของชาติ ทั้งนี้พิจารณาจากผลงานค้นคว้าทาง
วิชาการซึ่งพระยาอนุমানราชชนสร้างสรรไว้ในขณะดำรง
ตำแหน่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก และที่สำคัญก็คือเป็นช่วงที่ท่าน
ติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ-
ยวชิรญาณวโฒติวงศ์ ปราชญ์ที่สำคัญอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็น
ผลให้เกิดเป็นบันทึกความรู้ซึ่งถือว่าเป็นคลังแห่งสรรพวิทยาการ
ได้แก่ หนังสือชุด “บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ” เป็นจำนวนถึง
๕ เล่ม พระยาอนุमानราชชนดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองวรรณคดี
ถึงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ ก็ได้รับแต่งตั้งให้ขึ้น
เป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมศิลปากร แต่ท่านก็ยังรักษาการในตำแหน่ง
หัวหน้ากองวรรณคดี และปฏิบัติงานอยู่ที่กองแทนที่จะไปนั่ง
ประจำที่กรมศิลปากรจนกระทั่งไปโอนไปรับตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญ
ประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ.
๒๔๘๕ และกลับมาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรอีกครั้ง
เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

ในสมัยที่พระยาอนุमानราชชนกลับมาดำรงตำแหน่ง
อธิบดีกรมศิลปากรนี้ได้มีการออกพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วน
ราชการใหม่ ประกอบด้วย สำนักเลขานุการกรม กองวรรณคดี
กองโบราณคดี กองสถาปัตยกรรม กองการสังคีต และมหา-
วิทยาลัยศิลปากร

หลังจากที่พระยาอนุमानราชชนพ้นจากตำแหน่ง
หัวหน้ากองวรรณคดีไปแล้ว ผู้ที่ดำรงตำแหน่งต่อมาท่านหนึ่ง
มีหลวงสมานไมตรีรักษ์ จากนั้นก็มีการโอน นายตรี อมาตย-
กุล จากแผนกพิพิธภัณฑวัตถุหัวเมืองมาเป็นหัวหน้ากอง เมื่อมี
การออกพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมศิลปากร
(ในกระทรวงวัฒนธรรม) พ.ศ. ๒๔๘๕ มาตรา ๓ ซึ่งแบ่ง
ส่วนราชการกรมศิลปากรใหม่นี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๔. กองโบราณคดี
๕. กองสถาปัตยกรรม
๖. กองหัตถศิลป์
๗. กองการสังคีต

ตามพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ กองวรรณคดีได้เปลี่ยน
ชื่อเป็น กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์นับแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อถึงปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ รัฐบาลในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๐๔ ยกเลิกพระราชกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๔๕๕ ส่วนราชการที่แบ่งใหม่ครั้งนี้แบ่งออกเป็น ๕ กองด้วยกัน คือ

๑. สำนักเลขานุการกรม
๒. กองการสังคีต
๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๔. กองโบราณคดี
๕. กองศิลปศึกษา
๖. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๗. กองสถาปัตยกรรม
๘. กองหัตถศิลป์
๙. กองหอสมุดแห่งชาติ

จะเห็นได้ว่าตามพระราชบัญญัติกฤษฎีกาฉบับนี้ พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้แยกงานหอสมุดออกจากกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์โดยเด็ดขาดหลังจากที่เริ่มต้นเป็นงานที่ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันมาแต่ครั้งยังเป็นหอพระสมุดวชิราวุธสำหรับพระนคร

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ในสมัยรัฐบาลนายสัญญาธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ออกมาอีกครั้งซึ่งยังคงมีผลใช้บังคับมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๔) ซึ่งแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๑๐ กอง ทั้งนี้โดยแยกงานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติออกจากกองโบราณคดีตั้งเป็นกองขึ้นใหม่ อีกกองหนึ่ง

จากประวัติอันยาวนานของกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์เท่าที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าภารกิจสำคัญในการศึกษา สอบค้นเอกสารเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดี วรรณคดี และวัฒนธรรมประเพณีไทย เพื่อรักษาต้นฉบับตำราทางวิชาการและนำเผยแพร่เป็นความรู้แก่สาธารณชนโดยวิธีการต่างๆ เป็นต้นว่า แนะนำให้ผู้สนใจนำต้นฉบับไปจัดพิมพ์ ในโอกาสสำคัญของตนหรือ อนุญาตให้สำนักพิมพ์เอกชนนำไปจัดพิมพ์จำหน่ายตลอดจนจัดพิมพ์ขึ้นด้วยงบประมาณประจำปีของกองเองก็ตาม เป็นภารกิจหลักที่กองได้ดำเนินการมาโดยตลอด นอกจากนี้ยังมีภาระหน้าที่ใหม่ที่เพิ่มขึ้นตาม

ความเจริญและความจำเป็นของบ้านเมือง เช่น งานด้านข้อมูลสถิติแห่งชาติ งานสร้างอนุสาวรีย์หรืองานกิจกรรมทางวิชาการ ในการส่งเสริมเยาวชน นิสิต นักศึกษา ให้ตระหนักและมีความรักความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรมของชาติ รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการกับหน่วยงานอื่นๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ และติดตามความก้าวหน้าในวงการศึกษา ค้นคว้าสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกันด้วย

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์อาจจะเป็นหน่วยงานเล็กๆ กองหนึ่งของกรมศิลปากรถ้าพิจารณาในแง่งบประมาณที่ได้รับ แต่ภารกิจและหน้าที่ความรับผิดชอบนั้น เป็นภาระอันหนักที่จะต้องปฏิบัติด้วยความอดสาหะวิริยะ แต่ความใฝ่ใจอย่างจริงจัง ผลงานสูงค่าจำนวนมากมายที่นักวิชาการรุ่นเก่าของกองสร้างสมไว้เป็นความภาคภูมิใจของคนในชั้นหลังมาถึงทุกวันนี้มันจะมีความหมายอย่างแท้จริง หากคนรุ่นใหม่จะตั้งใจศึกษาค้นคว้าและดำเนินรอยตามท่านได้ แม้เพียงครั้งหนึ่งก็ยังมีนับว่าดี

งานแสดงการคล้องช้างที่เพนียด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๓
Elephant Round Up Show at Ayutthaya province, February,
๑๙๕๐

THE DUTIES IN LITERATURE AND HISTORY

The duties of academic study and research in literature and history started with the publications of the original version of books or texts from antiquity, then from the distribution of these publications the reader would acquire knowledge and benefit they provided, also the original versions of these books remained of value. It can be considered that this was the commencement of the dissemination process in literature and history to the public, and this duty still remains a basic type of work being carried out today.

There has been an attempt to encourage the publications of original quality pieces of work and to distribute them free on special occasions like at merit making birthday parties and at cremations. These books will then be divided so as a compulsory twenty percent of them are kept apart for sale and as gifts to various institutions. There are such books revolving in the book circles, numbering hundreds of thousands. This is an investment in which the government service does not have to pay at all. In the following era works on literature and history have progressed in the forms of their study, research and the arrangement of the texts and books as well as research into the cultural traditions. Also pieces of work written on Thai have been translated into Thai and distributed. The responsibilities of this service includes also being member of an international organization which deals with the regulations concerning publishing rights in this country. These advances have been made at the same time as the responsibilities of the Fine Arts department are increasing.

งานในหน้าที่ของกรมศิลปากร โดยปกติมักมีเกี่ยวข้องกับวัด เพราะเหตุว่าเป็นงานเกี่ยวกับการดูแลรักษาถาวรวัตถุซึ่งเป็นโบราณสถาน หรือเป็นศิลปวัตถุ โดยปกติก็ย่อมมีในวัดวาอาราม ถึงจะมีอยู่นอกวัดวาอารามบ้างก็เป็นวัดร้าง คือเคยเป็นวัดอยู่นั่นเอง ซึ่งอยู่ในที่เปลี่ยวบาง ที่ป่าบาง วัดร้างเหล่านั้น โบราณวัตถุ หรือถาวรวัตถุเหล่านั้น ถ้าพิจารณาในแง่ของกรมศิลปากรแล้ว ถือว่าเป็นของมีค่าในทางเป็นประวัติศาสตร์เป็นแบบอย่างศิลปะ และมีเรื่องราวเกี่ยวกับโบราณคดี เช่นมีตำนานเก่าแก่ ประวัติศาสตร์ที่ดี แบบอย่างศิลปะที่ดี เรื่องเก่าแก่ที่เป็นโบราณคดีที่ดี เป็นเรื่องราวเกี่ยวพันกับความเป็นอยู่ของชนชาวไทยในอดีต หรือมนุษย์ ซึ่งอยู่บนผืนแผ่นดินไทยในอดีต เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการศึกษาในทางประวัติศาสตร์ แบบอย่างศิลปะและโบราณคดีอย่างนี้ก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญทำให้เราารู้ได้เห็นได้ทราบถึงความเป็นไปในอดีตโดยอาศัยถาวรวัตถุนั้น ๆ

นายธนิศ อยูไพฑูริ
อธิบดีกรมศิลปากร
บรรยายถวายพระคณาธิการทั่วพระราชอาณาจักร
๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๔

งานพิพิธภัณฑ์สถานกับการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม

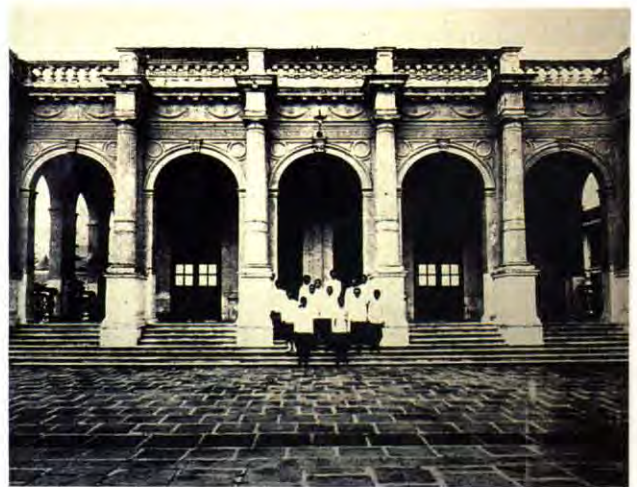
ปัจจุบัน จะมีประชาชนชาวไทยสักกี่คนที่สนใจในศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และอดีตของตนเองอย่างแท้จริง ทั้งศึกษา ค้นคว้า และร่วมอนุรักษ์ให้ศิลปวัฒนธรรมที่ยังคงยืนหยัดแสดงความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาติได้ชั่วนิรันดร์ และสั่งสอนให้อนุชนได้ซึมซับความภาคภูมิใจในอดีตที่รุ่งเรืองเพื่อจรรโลงอธิปไตยทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้เป็นสง่า เป็นเกียรติ เป็นศักดิ์เป็นศรีของความเป็นไทยได้ตลอด นับวันคำถามนี้ยิ่งแข็งแรงแเพื่อหาคำตอบจากคนไทยในทุกหมู่เหล่า ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เนื่องจากปัญหาของการไหลบ่าทางวัฒนธรรมของต่างชาติทั้งจากตะวันตกและตะวันออก ซึ่งกำลังมีอิทธิพลอยู่ในคนไทยทุกกลุ่มและทุกอนุทวีปแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็วัฒนธรรมทางด้านความเป็นอยู่ เช่น อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม รวมไปถึงความนึกคิดและภาษา ซึ่งกำลังก็บกลานเข้าสู่ความสนใจของคนไทยทั่วไปในทุกระบบของการสื่อสารการตื่นตัวที่จะอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยรัฐบาลได้เสนอให้มิ วันอนุรักษ์มรดกไทยขึ้น โดยใช้วันที่ ๒ เมษายน ของทุกปี เป็นวันคล้ายวัน พระราชสมภพในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม-ราชกุมารีด้วย พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในมรดกทางวัฒนธรรมของไทยในทุกด้าน และทรงพยายามที่จะฟื้นฟูสนับสนุนให้มรดกทางวัฒนธรรมของไทย ไม่ว่าจะเป็งานศิลปกรรม ดนตรี วรรณกรรม และประเพณีต่างๆ ให้ยังคงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป

ความสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์มรดกไทยทางด้านศิลปวัฒนธรรมนั้น ได้ถูกไขนอญในจิตของผู้ปฏิบัติหน้าที่ในด้านการพิพิธภัณฑ์สถานอยู่เสมอมา พยายามทุกวิถีทางที่จะกระทำได้เพื่อจะส่งเสริมให้ประชาชนคนไทยทุกหมู่เหล่าได้มีความรู้ ความเข้าใจ และรู้จักในตัวเอง และมรดกอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้ให้ และสืบทอดต่อกันมานานนับพันปี ไม่ว่าจะเป็การเขียนบทความลงตีพิมพ์ในนิตยสาร วารสาร หรือเอกสารอื่นๆ ที่พอจะเห็นคุณค่า ลงเผยแพร่ รวมถึงการใช้สื่อมวลชนแขนงอื่นๆ ทั้งวิทยุ และโทรทัศน์ รวมถึงการจัดนิทรรศการชั่วคราว นิทรรศการถาวร และนิทรรศการเคลื่อนที่ที่มุ่งสู่ประชาชนโดยตรง โดยผสมผสานไปกับงานบันเทิงอื่นๆ แม้จะมีอุปสรรคและงบประมาณที่จำกัด แต่ กิจการด้านนี้ของกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติก็มิได้หยุดนิ่งกับเพิ่มมากขึ้น แม้จะมีอุปสรรคและปัญหาที่เกิดจากข้อจำกัดหลายอย่างก็ตาม

อดีตของศิลปวัฒนธรรมในงานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

กว่าที่งานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการจะมีสถานะเป็นกองอย่างเช่นปัจจุบันก็ใช้เวลานานถึง ๑๑๖ ปี จะอับเฉาหรือรุ่งเรืองก็ขึ้นอยู่กับราชสำนักและผู้บริหารเสียเป็นส่วนมาก เพราะธรรมเนียมไทยนั้น งานใดที่ทางราชสำนักโดยเฉพาะเจ้านายผู้ใหญ่ทรงสนพระราชหฤทัย ก็จะได้รับ การสนับสนุนให้เจริญรุดหน้าได้อย่างรวดเร็ว แต่ถ้าเจ้านายผู้ใหญ่ไม่ทรงมีเวลาจะหมั่นกวาดขันซักถาม ก็จะขาดผู้ให้การสนับสนุน งานนั้นๆ ก็จะดำเนินไปเสมือนเรือที่ปราศจากคนแจวพายและหางเสือ จะแล่นไปอย่างไรก็ตามแต่คลื่นลมจะพาไปนั่นเอง

ศิลปวัฒนธรรมของชาตินั้น มีทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ในรูปธรรมนั้นสามารถเห็นได้ เข้าใจได้ง่าย เมื่อมีผู้อธิบาย สอนสั่ง แนะนำ เช่น งานศิลปกรรมแขนงต่างๆ ซึ่งมี ปฎิมากรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และงานช่างฝีมืออื่นๆ ที่เรียกว่า ช่างสิบหมู่ นั่นเอง รวมไปถึงวรรณกรรมและดนตรี ส่วนนามธรรมนั้น มักจะเป็นเรื่องของประเพณีพื้นฐานทางจิตใจซึ่งคนไทยจะมีความเอื้อเฟื้อ มีเมตตากรุณา

หอคองคอเดีย หรือศาลาหทัยสมัคม ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ใช้เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน เรียก “มิวเซียม” เปิดให้ประชาชนชมครั้งแรก เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2417
The Concordia Hall or Sala Sathai Samakhom where the first public museum was housed and open to the public on September 19, 1874

และกิจกรรมารยาทต่างๆ ที่แสดงออกถึงการได้รับคำสั่งสอนอบรม ให้เป็นผู้เรียบร้อย อ่อนน้อม นั่นเอง งานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะเกี่ยวข้องกับงานศิลปวัฒนธรรมในด้านรูปธรรมเป็นส่วนมาก นั่นคือเกี่ยวกับการให้ความรู้ ความเข้าใจในศิลปกรรม รูปแบบต่างๆ ของแต่ละยุคสมัยที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของบรรพบุรุษ ทั้งด้านภูมิปัญญา ความเป็นอัจฉริยะที่เพียบพร้อมไปด้วยความสามารถ ผสมผสานกับความละเอียดอ่อนของปรัชญาแห่งชีวิตที่มีรากฐานจากศรัทธาที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาหลักทศรทอย่างมั่นคงและลึกซึ้งนั่นเอง ศิลปวัฒนธรรมของไทยจึงมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างจากชาติอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด

ความเป็นผู้มีจิตใจที่อ่อนโยนของคนไทยทุกชั้นและทุกหมู่เหล่าจะสะท้อนออกมาให้เห็นในงานศิลปกรรมในทุกแขนง ผู้มีอำนาจ ซึ่งหมายถึง อำนาจในพลั้งคนและพลังทรัพย์ย่อมสร้างสรรเกื้อหนุนให้เกิดงานศิลปกรรมที่งดงามได้มาก และเมื่อศิลปกรรมนั้นผนวกกับศรัทธาในพระพุทธศาสนา ศิลปกรรมนั้นย่อมอลังการและบริสุทธิ์สงบ กล่าวได้ว่างานศิลปกรรมของไทยนั้นนับแต่อดีตเป็นต้นมา จะเป็นงานที่เนื่องในพระพุทธศาสนา หรือเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น นั่นคือ การสร้างศิลปกรรมเพื่อถวายเป็นพุทธบูชานั่นเอง และผู้ที่สนับสนุนให้มีการสร้างศิลปกรรมเพื่อเป็นพุทธบูชาอย่างมากมาย คือ พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่และพระสงฆ์นั่นเอง การเลือกสรรสิ่งใดเพื่อเป็นพุทธบูชาชาวพุทธถือว่าเป็นการทำบุญอันสูง จะเพิ่มบารมีให้กับผู้สร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างวัดและสร้างพระพุทธรูป เราจึงพบว่าเมืองไทยเป็นประเทศที่มีวัดมากมาย โดยเฉพาะตาม

เมืองใหญ่ๆ ในอดีตไม่ว่าจะเป็น สุโขทัย เชียงใหม่ เชียงราย สุพรรณบุรี ลพบุรี อยุธยา ฯลฯ จะพบซากวัดร้างและวัดโบราณเป็นจำนวนมาก รวมทั้งวัดที่สร้างในระยะหลังๆ ก็มีจำนวนเหลือคณาสุดที่กรมศิลปากรจะดูแลได้ทั่วถึง ของโบราณและพระพุทธรูปโบราณที่ตกค้างปรักหักพังอยู่ตามวัดร้างหรือวัดโบราณเกรงว่าจะเกิดอันตรายสูญหาย หรือถูกทำลายไป ก็ได้มีการนำมารวบรวมไว้ในวัด ให้เจ้าอาวาสและพระลูกวัดช่วยกันดูแล เกิดการรวบรวมของโบราณที่มีคุณค่าเหล่านี้ไว้ตามวัดใหญ่ๆ มากมาย และดำเนินการสืบทอดกันมานานแล้ว แม้แต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ขณะทรงผนวชอยู่ พระองค์ได้ทรงจุดศรัทธาไปตามเมืองใหญ่ๆ อาทิ สุโขทัย อยุธยา เป็นต้น ก็โปรดให้รวบรวมของโบราณเหล่านี้ ทั้งพระพุทธรูป เทวรูป ศิลาจารึก พระแท่นมณฑลศิลา และของโบราณอื่นมาไว้เช่นกัน และเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเสวยราชย์ ความสนพระราชมุทิต์ในงานศิลปกรรมโบราณอื่นๆ ยังทรงมีอยู่ ประกอบกับโปรดของสวยามด้วย พระองค์จึงโปรดให้นำโบราณวัตถุที่ทรงรวบรวมกับสิ่งของอื่นๆ ที่ประเทศอื่นๆ ส่งมาถวาย มารวมจัดไว้ในพระที่นั่งราชฤดี อันเป็นตึกแบบฝรั่งที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นทางด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้ราชอาคันตุกะคณะทูตชาวต่างประเทศ ดังเช่น เซอร์ยอห์น เบาว์ริง ได้เข้าชมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในโอกาสสำคัญๆ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการเริ่มการจัดพิพิธภัณฑสถานขึ้นในราชอาณาจักรไทย

นอกจากพระที่นั่งราชฤดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ขึ้นด้านหลังพระที่นั่งสุทไธสวรรย์เมื่อ พ.ศ.

ศาลาสหทัยที่ใช้เป็นพิพิธภัณฑสถาน จัดแสดงเครื่องราชบรรณาการต่างประเทศ
Sala Sahathai as a museum for royal presents from foreign nations

พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
Phra-Thinang Siwamokkaphiman at the National Museum, Bangkok

๒๓๕๕ ซึ่งมีพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑน์เป็นพระที่นั่งขนาดใหญ่อยู่ห้องหนึ่ง และทรงใช้เป็นที่จัดแสดงโบราณศิลปวัตถุและของแปลกประหลาดต่างๆ ที่ย้ายมาจากพระที่นั่งราชฤดีโดยเฉพาะ จากการที่ทรงสนพระราชหฤทัยในโบราณศิลปวัตถุเช่นนี้ ทำให้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางผู้ใหญ่ และคหบดีทั่วไปสนใจไปด้วย และมีผู้นำของโบราณชั้นทุลเกล้าฯ และน้อมเกล้าฯ ถวายอยู่เสมอ ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ก็แพร่หลายยิ่งขึ้น ดังได้พบพระราชนิพนธ์และพระบรมราชาธิบายของพระองค์อยู่จำนวนมาก และความรู้ยิ่งแพร่หลายมากยิ่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เพราะจากการที่พระองค์เสด็จประพาสประเทศต่างๆ ทั้งในเอเชียและยุโรปนั้น ทำให้พระองค์ทรงมีโอกาสเสด็จไปทอดพระเนตรพิพิธภัณฑสถานในประเทศนั้นๆ ก็ทรงนำแบบอย่างการจัดพิพิธภัณฑสถานมาจัดทำในประเทศไทยด้วยเช่นกัน อาทิ ทรงนำรูปแบบของอาคารหอประชุมของทหารที่เมืองปัตตาเวียมาสร้าง “หอคองคอคอดเคียว” สำหรับเป็นที่ประชุมทหารมหาดเล็กเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ โดยทรงแบ่งส่วนหนึ่งซึ่งเรียกว่า “มิวเซียม” เป็นที่จัดแสดงโบราณศิลปวัตถุที่โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑน์ของรัชกาลที่ ๔ และพิธีเปิดหอคองคอคอดเคียวหรือพิพิธภัณฑสถาน หอคองคอคอดเคียวในวันเสาร์ เดือนสิบ ขึ้นเก้าค่ำ ปีมะจอก ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๔๑๗ กรมศิลปากรจึงถือเอาวันที่ทรงประกอบพิธีเปิดมิวเซียมเป็นวันกำเนิดของพิพิธภัณฑสถานแห่งแรกของราชอาณาจักรไทย ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานประเภททั่วไป มี นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (HENRY ALABASTER) ดันตระกูลด สเวตศิลา เป็นผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถาน หอคองคอคอดเคียว

พ.ศ. ๒๔๑๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำโบราณศิลปวัตถุออกจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานตามหลักวิชาสากล มีการแบ่งโบราณศิลปวัตถุ เป็น ๓ ประเภท และจัดแบ่งเป็นห้องๆ ไปได้แก่ โบราณศิลปวัตถุของไทย ๑ ห้อง เครื่องราชูปโภคและเครื่องดนตรี ๑ ห้อง และศิลปวัตถุจากต่างประเทศอีก ๑ ห้อง พิพิธภัณฑสถานนี้ เปิดให้สาธารณชนได้เข้าชมเป็นครั้งแรก โดยมี นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ เป็นผู้อำนวยการ หม่อมเจ้าประวิง ชุมสาย เป็นผู้ช่วย สิบเอก ทัด แห่งกรมทหารช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ เป็นภัณฑารักษ์ ซึ่งต่อมา ท่านได้เลื่อนยศตำแหน่ง เป็น พลโท พระยาสาโมสรรสรพการ (ทัดศิริสัมพันธ์) เมื่อรัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นว่ากิจการพิพิธภัณฑ-
๕๓

รอยพระพุทธรบาท แผ่นเงิน จากพิพิธภัณฑน์แห่งชาติไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี Buddha's footprint, Chaiya National Museum, Suratthani province

พระที่นั่งพุทธไสสวรรคย์ และหมู่พระวิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (วังหน้า)

Phutthaisawan Chapel and part of the Phra Wiman group, National Museum, Bangkok

ศาลาสำรมณมุขมาคย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

Sala Samranmukhamat at the National Museum, Bangkok

รอยพระพุทธรูป สลัก ศิลปะสุโขทัย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
Buddha's footprint, Sukhothai art, National Museum, Bangkok

สถานที่ที่สนใจของประชาชนมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดแสดงเป็นพิเศษเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาต่อไปอีกทุกปี และทรงมีหมายประกาศให้บุคคลภายนอกผู้สนใจส่งของมาร่วมจัดแสดงไว้ด้วย โดยของนั้นจะต้องเป็นของที่มีฝีมือดีเยี่ยม และเมื่อเสร็จสิ้นงานแล้ว ก็มารับคืนไปได้ และถ้าของนั้นดี สวยงาม เป็นที่พระพระราชหฤทัย ก็ทรงพระราชทานรางวัลให้ด้วย เพื่อให้เป็นกำลังใจให้บุคคลเหล่านั้นได้รักษาไว้

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๒๕ คราวงานสมโภชพระนครครบ ๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ที่ยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ที่ท้องสนามหลวง เรียกว่า “เอ็กซ์ฮิบิเชน” (EXHIBITION) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณผู้บัญชาการกรมอาลักษณ์ ทรงดำเนินการ รวมทั้งมีการจัดหนังสือไทยเมื่อเริ่มมีการพิมพ์เป็นครั้งแรกด้วย โดย นาย ก.สร.กุหลาบ เป็นผู้จัด นอกจากนี้ ที่พิพิธภัณฑ์สถาน นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ ได้นำโบราณศิลปวัตถุออกจัดแสดงให้แขกเมืองได้ชมในโอกาสต่างๆ อีกหลายครั้ง รวมทั้งมีการนำของจากราชอาณาจักรไทยไปจัดแสดงยังต่างประเทศในนิทรรศการสำคัญๆ ตามที่ได้รับคำเชิญมาดังเช่น การนำของไปร่วมจัดแสดงที่กรุงลอนดอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นต้น

โถเบญจรงค์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
Benjarong covered jar, National Museum, Bangkok

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสนพระทัยศึกษาประวัติของโบราณสถานต่างๆ อยู่เสมอดังนั้น เมื่อพระองค์เสด็จประพาสหัวเมืองใดก็ตาม มักจะเสด็จไปทอดพระเนตรและโปรดให้รวบรวมโบราณวัตถุที่ทอดทิ้งอยู่ให้มากกลับมาเก็บรักษาไว้ในกรุงเทพฯ บ้าง ไว้ที่ศาลากลางจังหวัดนั้นๆ บ้าง ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลหลายท่านก็สนใจรวบรวมโบราณวัตถุไว้ และมีบางท่านสนใจศึกษามาก ถึงกับมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานในจังหวัดด้วย ก็คือ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) โดยท่านได้จัดตั้ง “อยุธยาพิพิธภัณฑ์สถาน” ขึ้นที่ พระราชวังจันทร์เกษม พระนครศรีอยุธยา อันเป็นต้นกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจันทร์เกษม ในสมัยต่อมานั่นเอง

ภายในห้องจัดแสดง พระที่นั่งภัณฑุมาสน์ (หมู่พระวิมาน) ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

The exhibition in Phra-Thinang Phimukmonthian at the National Museum, Bangkok

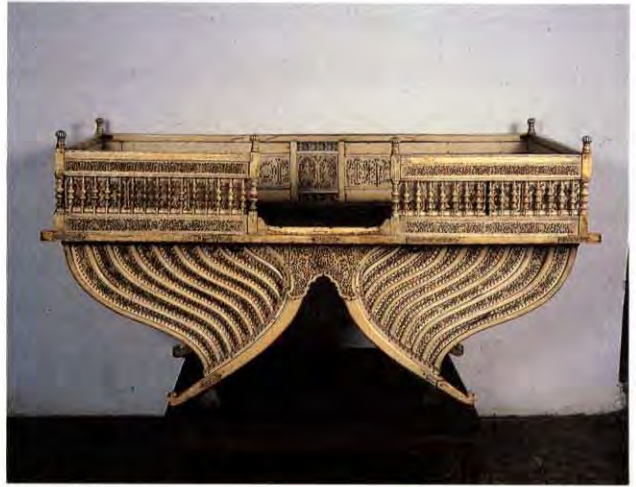
พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ซึ่งทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์สุดท้าย ได้เสด็จทิวงคต พระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้าว่างลง และด้วยเหตุที่มีประกาศยกเลิกตำแหน่ง กรมพระราชวังบวรสถานมงคล โดยตั้ง ตำแหน่ง “สยามมกุฎ

ราชกุมาร” แทน ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้าย หอมิวเซียม ไปตั้งอยู่ใน พระราชวังบวรสถานมงคล โดยใช้พระที่นั่งส่วนหน้า ๓ หลัง เป็นที่จัดแสดงโบราณศิลปวัตถุ คือ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

หอมิวเซียม หรือพิพิธภัณฑสถาน ได้ถูกยกฐานะเป็น กรมพิพิธภัณฑสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ในสังกัดกระทรวงวัง พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดี มีภักตจารักษ์ ๒ ท่าน คือนายจีน และ หม่อมราชวงศ์อ้วน ต่อมา วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๓๒ กรมพิพิธภัณฑสถานถูกย้ายไปสังกัดกรมศึกษาธิการด้วยเหตุผลที่ว่าพิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา และพ.ศ. ๒๔๓๔ กรมศึกษาธิการเปลี่ยนเป็น กระทรวงธรรมการ กรมพิพิธภัณฑสถานก็อยู่ในสังกัดนี้ ตำแหน่งอธิบดี เปลี่ยนเป็น ผู้บัญชาการ พ.ศ. ๒๔๓๔ นี้ กรมพิพิธภัณฑสถานได้ย้ายสังกัดมาอีกครั้ง โดยขึ้นกับ กองบัญชาการ กระทรวงธรรมการ มี พระยาผดุงสกุลกฤตย ปลัดบัญชาการ ควบคุมดูแล ในยุคนั้น พิพิธภัณฑสถานจะเปิดให้ประชาชนได้เข้าชม สัปดาห์ละ ๒ ครั้ง และจะมีผู้เข้าชมมากในโอกาสงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา และ พระราชพิธีฉัตรมงคล

สมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการประกาศตั้ง “กรรมการหอสมุดสำหรับพระนคร” เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๔๖๖ ให้รับผิดชอบงานสำรวจและตรวจรักษาโบราณวัตถุสถาน เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่องานด้านโบราณคดี ด้วยพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าในประเทศไทยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุ ต่างๆ อยู่มาก โบราณสถานเหล่านั้นเป็นหลักฐานสำคัญต่อพงศาวดาร และเป็นอุปกรณ์ในการตรวจหาความรู้ทางโบราณคดี ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ เป็นเกียรติยศ แก่ประเทศชาติใน ประเทศอื่นๆ รัฐบาลมีหน้าที่ดูแล สงวนรักษา โบราณสถาน และโบราณวัตถุ โดยตรง แต่ในสมัยนั้นในประเทศไทยโบราณสถานมีการสำรวจเฉพาะบางแห่งเท่านั้น เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานด้านนี้โดยตรง ดังนั้น จึงไม่มีระเบียบแบบแผนแน่นอน ด้วยประกาศการตั้งกรรมการหอสมุดสำหรับพระนครนี้ นับเป็นประกาศฉบับแรกที่กล่าวถึงการสงวน รักษาโบราณวัตถุสถาน ในพระราชอาณาจักร

พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำริให้รวมงานที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและโบราณคดีเข้าไว้ในสถาบันเดียวกัน และพระราชทานนามพระ

สัปคับงาช้างเหล็ก พระเจ้าเชียงใหม่ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
Ivory Howdah, presented to King Chulalongkorn by Prince of Chiang Mai, National Museum, Bangkok

อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี
Ban Chiang National Museum, Udonthani province

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี
Somdet Phra Narai National Museum, Lopburi

ที่นั่งในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถาน และมีพระราชบัญญัติโอนพิพิธภัณฑสถานให้ขึ้นอยู่ในความดูแลของหอพระสมุดสำหรับพระนคร แต่ต่อมา วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๔๖๕ ได้มีประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร แต่ตั้งแต่วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๔๖๕ ก็มีประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา ให้ดูแลงานด้านโบราณคดี วรรณคดี ศิลปากร และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร โดยมี สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา- นริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นอุปนายกแผนกศิลปากร พระเจ้า-บรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงเป็นอุปนายกแผนก วรรณคดี พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เป็นอุปนายกแผนกโบราณคดี ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ เป็น เลขานุการราชบัณฑิตยสภา

การเปลี่ยนแปลงของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานได้เริ่มตั้งแต่ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เมื่อ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้ปรับปรุงการจัดแสดง ทำให้พิพิธภัณฑสถานเปลี่ยนจาก พิพิธภัณฑสถานประเภททั่วไป เป็นพิพิธภัณฑสถานที่รวบรวมสงวนรักษาโบราณศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ นอกจากนี้ ในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๔๖๕ รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบนำโบราณวัตถุและศิลปวัตถุอันเป็นหลักฐานที่สำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ออกนอกประเทศ โดยกำหนดให้ผู้จะนำต้องได้รับอนุมัติจากราชบัณฑิตยสภาก่อน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด “พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร” ในวันที่ประกอบพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา คือ วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๖๕ ด้วยพระองค์เอง พร้อมด้วย สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราชินี ต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วใน พ.ศ. ๒๔๗๖ รัฐบาลได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้น สังกัดกระทรวงธรรมการ มีกองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดีด้วยกองหนึ่งซึ่งสังกัดกรมศิลปากร ต่อมา กองนี้ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน ในสมัยนั้น เป็น กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ จากนั้น ได้เปลี่ยนอีกครั้ง เป็น “กองโบราณคดี” โดยมีหน้าที่ดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน และดูแลโบราณสถานทั่วพระราชอาณาจักร

พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีการเปลี่ยนชื่อ พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เป็น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สำหรับพระนคร

พ.ศ. ๒๔๗๘ ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งได้มีการปรับปรุงอีก เป็น “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔” ให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทุกแห่งอยู่ในความควบคุมดูแลของกองโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

ต่อมา มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการพุทธศักราช ๒๕๑๘ ให้จัดตั้งกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขึ้นใหม่ โดยแยกออกจากกองโบราณคดีให้มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะงานพิพิธภัณฑสถาน

งานศิลปะเด็ก ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์
Art works of children in the Art Gallery, Bangkok

จากนั้นมา กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ดำเนินงาน มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่อยู่ในความรับผิดชอบ ๓๗ แห่ง โดยมีความพยายามขยายงานของพิพิธภัณฑสถานที่เป็นประเภทศิลปะและโบราณคดีออกเป็นประเภทอื่นๆ อาทิ เสริมความรู้ในเรื่องชาติพันธุ์วิทยา ธรณีวิทยา เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาล ในอันที่จะอนุรักษ์มรดกทางศิลปะและวัฒนธรรมของชาติให้ครอบคลุมในด้านอื่นๆ ตามแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙)

การดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในปัจจุบัน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินั้น เป็นแหล่งรวบรวมอนุรักษ์ดูแลโบราณศิลปวัตถุซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติมิให้สูญหายหรือเสื่อมสูญ แต่ให้เป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้าถึงร่องรอยประวัติศาสตร์ อารยธรรมของชาติ แก่อนุชนชาวไทยต่อไป งานของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินี้วันจะกว้างไกลและล้ำลึก เพราะมีเครือข่ายงานมากมายด้วยมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศที่ต้องรับผิดชอบทั้งสิ้นถึง ๓๗ แห่ง นอกจากจะต้องดูแลโบราณศิลปวัตถุภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแล้ว ยังต้องดำเนินการสำรวจโบราณศิลปวัตถุที่สำคัญๆ ตามวัดวาอารามอื่นๆ ทั่วทั้งประเทศด้วยเพื่อนำมาคัดเลือกและประกาศขึ้นทะเบียนโบราณศิลปวัตถุ นอกจากนี้ ยังศึกษา ค้นคว้าเพื่อให้บริการทางวิชาการและจัดนิทรรศการพิเศษเพื่อความเข้าใจในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติของชาติแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้ในมรดกวัฒนธรรมของชาติให้ชาวต่างประเทศได้เข้าใจ โดยให้ความร่วมมือกับพิพิธภัณฑสถานในต่างประเทศด้วยการจัดโบราณศิลปวัตถุไปแสดงยังต่างประเทศเพื่อให้ประชาชนในประเทศนั้นๆ ได้เข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณีของไทยดียิ่งขึ้น กับทั้งให้บริการแลกเปลี่ยนข้อมูลทางวิชาการกับนักวิชาการชาวต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังต้องสอดส่องดูแลควบคุมการอนุญาตค้าโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ รวมถึงการส่งออกนอกประเทศเพื่อมิให้โบราณศิลปวัตถุที่มีคุณค่าถูกปลอมแปลงเพื่อการส่งออกอีกด้วย ซึ่งนับเป็นภาระหน้าที่ที่หนักยิ่งของงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ปัจจุบัน ได้มีการแบ่งงานภายในอย่างเป็นระบบโดยการแบ่งงานออกเป็น ๘ ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายบริหารงานทั่วไป ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายทะเบียนและคลังพิพิธภัณฑฯ ฝ่ายเทคนิคและ

อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ ถนนเจ้าฟ้า กรุงเทพมหานคร
The Art Gallery, Bangkok

ศิลปกรรม ฝ่ายพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ฝ่ายกิจการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ภูมิภาค ฝ่ายอนุรักษ์โบราณศิลปวัตถุ และฝ่ายบริการการศึกษาและประชาสัมพันธ์ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีระบบ เพราะการอนุรักษ์โบราณศิลปวัตถุของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นงานที่ต้องสัมพันธ์กับงานในฝ่ายต่างๆ เพื่อป้องกันโบราณศิลปวัตถุสูญหายและเสื่อมสภาพ นับแต่การนำโบราณศิลปวัตถุแต่ละชิ้นเข้ามาเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานซึ่งต้องมีต้นเรื่องผ่านจากฝ่ายบริหารงานทั่วไปไปสู่การตรวจสอบรูปแบบศิลปะและการกำหนดอายุสมัยของฝ่ายวิชาการ และส่งมอบไปยังฝ่ายทะเบียนและคลังพิพิธภัณฑฯ เพื่อจัดทำบัญชีประจำวัตถุพร้อมประกอบภาพถ่าย และก่อนที่จะนำของชิ้นนั้นไปจัดแสดงหรือเก็บรักษาก็จะผ่านการตรวจสอบรักษาสภาพและเสริมความมั่นคงของโบราณศิลปวัตถุจากนักวิทยาศาสตร์ของฝ่ายอนุรักษ์โบราณศิลปวัตถุเสียก่อนตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ และเมื่อจะนำของนั้นออกจัดแสดง ภัณฑารักษ์ฝ่ายวิชาการจะศึกษา ค้นคว้า และจัดทำคำบรรยายที่ให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณวัตถุที่ถูกต้องกับหลักวิชาการ เป็นการให้ความรู้และความเข้าใจแก่ประชาชนที่สนใจได้วิธีหนึ่งควบคู่ไปกับการจัดทำเอกสารทางวิชาการ

ออกแนะนำ เผยแพร่ นอกเหนือจากการจัดนิทรรศการชั่วคราวที่มีเนื้อหาทางวิชาการที่ลุ่มลึก

สิ่งเหล่านี้เป็นกิจกรรมสำคัญที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติดำเนินการเป็นกิจกรรมหลักในโอกาสสำคัญๆ ของชาติ อาทิ วันเด็กแห่งชาติ วันอนุรักษ์มรดกไทย และวันเข้าพรรษา ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนชาวไทยได้รู้คุณค่าของโบราณศิลปวัตถุที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทุกคนควรภาคภูมิใจถึงอารยธรรมที่รุ่งเรืองของชาติซึ่งสืบทอดมานานนับพันปี อันจะเป็นแรงผลักดันให้อนุชนรุ่นหลังเกิดความหวงแหนในอันที่จะช่วยกันอนุรักษ์ในมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของความเป็นเอกราชของชาติไทยนี้ให้คงอยู่คู่ความเป็นชาติไทยได้ตลอดไปชั่วกาลนาน

อย่างไรก็ดี การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณศิลปวัตถุอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่านี้ในอดีตเมื่อราว ๕๐ ปีล่วงมาแล้ว พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้เริ่มจัดทำกิจกรรมขึ้นอีกครั้งในเทศกาลเข้าพรรษา ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า กิจกรรมของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความเห็นประโยชน์อันกว้างไกล ของบรรดาพระคุณเจ้าที่ช่วยเก็บโบราณวัตถุที่ตกหล่นหรือทอดทิ้งอยู่ตามวัดร้างในป่าเขามารวมไว้ในบริเวณวัดบ้าง บนกุฏิของพระคุณเจ้าบ้าง เมื่อมีมากเข้าก็อาจถือว่ามีวัดต่างๆ ที่เก็บของโบราณรวบรวมไว้ นั่น เป็นพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนขึ้น โบราณศิลปวัตถุส่วนหนึ่งที่นำมาเปิดให้ประชาชนได้ชมกันก็เป็นของที่รับมาจากวัดต่างๆ นั่นเอง ดังนั้น เพื่อเป็นการตอบแทนที่พระคุณเจ้ามีพระคุณอย่างยิ่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติในด้านนี้ จึงได้มีการจัดนิทรรศการชั่วคราวในเรื่องต่างๆ ขึ้นโดยใช้เวลาในช่วงเข้าพรรษาเป็นเวลาเปิดนิทรรศการ และออกประกาศนิมนต์พระภิกษุสามเณรมาชมโบราณศิลปวัตถุที่พระคุณเจ้าได้มอบไว้ให้จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถาน และเพื่อให้พระภิกษุสามเณรซึ่งเป็นหัวใจและกำลังสำคัญในชุมชนต่างๆ ได้มีความรู้ ความเข้าใจ ในคุณค่าของโบราณศิลปวัตถุที่ท่านสะสมไว้ได้ดียิ่งขึ้นเพื่อท่านจะได้นำความรู้นี้ไปสั่งสอนแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านของพระคุณเจ้าต่อไป จะได้ช่วยเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ รวบรวม และดูแลรักษาให้โบราณศิลปวัตถุเหล่านั้นคงอยู่ เป็นที่ภาคภูมิใจแก่อนุชนรุ่นหลังต่อไปนั่นเอง และในการจัดนิทรรศการในเทศกาลเข้าพรรษา ได้มีการจัดพิมพ์เอกสารแจกพระภิกษุ สามเณร ที่รับนิมนต์มาชมนิทรรศการ พร้อมทั้ง ถวายภัตตาหารเพลด้วย ซึ่งถือเป็นการทำบุญที่ได้อันมีสงฆ์ที่เดียว

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
The National Museum, Khon Kaen

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจันทระเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
Chantharakasem National Museum, Ayutthaya

เศียรพระพุทธรูป ศิลปะล้านนา จากวัดพระธาตุหริภุญไชย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย จ.ลำพูน
Head of an Image of Buddha, Lanna art, Haripunchai National Museum, Lamphoon

พระพิมพ์ ทองคำ ในห้องมหรรมภัณฑ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
Votive tablets made of gold, National Museum, Bangkok

พระพุทธรูปปูนปั้น พบที่วัดพระพายหลวง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รมคำ
แหง จังหวัดสุโขทัย
Buddha Image found at Wat Phra Pai Luang, Ram Kamhaeng
National Museum, Sukhothai

ต่อมา เมื่อรัฐบาลประกาศให้มิวันเด็กแห่งชาติ พิ-
พิธภัณฑสถานแห่งชาติก็มีนโยบายที่จะปลูกฝังความรู้ในเรื่อง
ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ประเพณี แก่เด็กซึ่ง
เป็นอนาคตและทรัพยากรบุคคลของชาติได้มีความรู้ ความ
เข้าใจ ในอดีตที่รุ่งเรือง เป็นเอกราช มีสัญลักษณ์ที่โดดเด่น
เหล่านี้ จึงได้มีการจัดนิทรรศการและกิจกรรมพิเศษในโอกาส
วันเด็กแห่งชาติเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งวันด้วย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า
กิจกรรมในวันเด็กแห่งชาตินี้ จะไม่จัดให้หนักในวิชาการมากนัก
แต่จะเป็นนิทรรศการที่ให้ความรู้ในขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับมรดก
ทางวัฒนธรรมของชาติเท่านั้น อันเป็นการป้อนความรู้ ความ
เข้าใจและความภาคภูมิใจของความเป็นคนไทยของพวกเขา
เหล่านั้นทีละน้อยๆ เขาจะได้ซึมซับความภาคภูมิใจในความเป็น
ลูกหลานบรรพบุรุษไทยที่มีในสายเลือดอย่างไม่รู้สีกตัว
กิจกรรมนี้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ดำเนินมาตลอดจนปัจ-
จุบัน แม้ว่างบประมาณได้รับอย่างจำกัดเป็นอย่างมาก เพราะ
ผู้บริหารชั้นสูงโดยเฉพาะรัฐบาลมิได้เห็นความสำคัญในเรื่องการ
ปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับความรักชาติในแง่การทูลูบรู้งศิลปะ
วัฒนธรรมนี้เท่าใดนัก และละเลยมานานเกือบครึ่งศตวรรษ
โดยมิได้เล็งเห็นเลยว่าหากเด็กซึ่งเป็นอนุชนรุ่นหลังที่มีผู้กล่าว
ถึงเสมอๆ ว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชาติเหล่านี้
ขาดการปลูกฝังค่านิยมในความเป็นไทยด้วยการให้ความรู้ถึง
ความสำคัญและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมว่ามีความ
สำคัญต่อความภาคภูมิใจในชีวิตของเขาเท่าๆ กับการส่งเสริม
ให้มีการศึกษาถึงวิทยาการก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่จะพา
ชาติให้เป็นนิคสนั้นเสียแล้ว เขาก็จะเติบโตขึ้นในท่ามกลาง
เครื่องจักรกลที่ปราศจากจิตวิญญาณของความเป็นคนไทยที่
มีอยู่ในสายเลือด ขาดพลังยึดเหนี่ยวอันเป็นศูนย์รวมของ
จิตสำนึกถึงเผ่าพันธุ์ ในที่สุดก็จะหลงผิด ถูกกลืนหายไปท่าม
กลางกระแสคลื่นแห่งวัฒนธรรมของต่างชาติที่มีพลังเหนือกว่า
ดังนั้น จึงนำที่รัฐบาลจะได้คำนึงถึงเรื่องนี้อย่างจริงจัง และ จริงใจ
โดยมีนโยบายที่เคร่งครัดในการส่งเสริม สนับสนุน รุกเร้าให้มี
การศึกษาถึงศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีของชาติได้ที่ถูกต้อง
และพร้อมที่จะช่วยกันพัฒนาไปในแนวทางที่เหมาะสม อันเป็น
การลดบทบาทของวัฒนธรรมต่างชาติได้อีกโสดหนึ่ง กับทั้งเป็น
การลดสติการลักลอบนำโบราณศิลปวัตถุที่มีคุณค่าออกนอก
ประเทศในทุกทาง แต่พร้อมที่จะร่วมกัน อนุรักษ์ไว้ เป็น
สัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติไทยที่มีเอกราชในโลกเสมอมาได้
อย่างดีวิธีหนึ่ง เพราะทุกคนมีสามัญสำนึกเป็นอย่างเดียวกัน
นั่นเอง

ความหวังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเริ่มฉายแสงแห่งความสำเร็จบ้างเมื่อพระบาทสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพลาอนุภาพ ด้วยพระองค์ทรงเห็นความสำคัญ และทรงสนพระราชหฤทัยในเรื่องศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาติ จึงทำให้รัฐบาลได้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกไทย จึงได้ประกาศให้ วันที่ ๒ เมษายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันพระราชสมภพของพระองค์ท่านเป็นวันอนุรักษ์มรดกไทย มีประชาชนได้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท บริจาคโบราณศิลปวัตถุอันล้ำค่าให้เป็นมรดกของชาติ โดยทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อพระราชทานไว้จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นับตั้งแต่วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา เป็นประจำทุกปี และในวันสำคัญนี้ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้จัดนิทรรศการพิเศษเป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนอีกโอกาสหนึ่งด้วย และได้ปฏิบัติสืบต่อมาเป็นประจำจนปัจจุบัน

แผนงานที่ควรดำเนินการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

หนึ่งร้อยสิบหกปี ของกิจการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในราชอาณาจักรไทยนั้น นับว่าเป็นกิจการที่ดำเนินมานานพอสมควรทีเดียว ความพยายามที่จะให้จังหวัดต่างๆ ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานมีค่าแก่ความภาคภูมิใจของเหล่าอนุชนนั้น ได้เป็นแรงผลักดันให้กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีนโยบายที่จะสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดนั้นๆ ขึ้นเพื่อเป็นที่รวบรวมโบราณศิลปวัตถุที่พบในท้องถิ่นนั้นและใช้เป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้า ถึงอดีตของการสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ดำเนินการเรื่อยมากว่า ๓๐ ปี ปัจจุบัน มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั้งสิ้น ๓๗ แห่ง มีทั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ระดับภาค พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติระดับจังหวัด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในแหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในวัด

ปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีโครงการที่จะปรับปรุงกิจการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตามแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๗ พุทธศักราช ๒๕๓๕ - ๒๕๓๘ ดังนี้

๑. ปรับปรุงอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และการจัดแสดงที่ล้ำสมัย ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่สร้างเกิน ๑๐ ปี ให้มีความสวยงาม แข็งแรง สามารถใช้สอยที่ทันสมัย

ในการจัดแสดง ให้ความรู้ ความเข้าใจ แก่ประชาชนชาวไทย ได้ทุกระดับชั้น เพียบพร้อมด้วยเนื้อหาสาระ และความบันเทิง

๒. จัดสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติให้ครบเต็มตามรูปแบบที่วางไว้เพื่อจะได้สนองนโยบายของรัฐบาล ได้ครบถ้วนในทุกด้าน ในอันที่จะส่งเสริม สนับสนุน และเร่งเร้าให้คนในชาติมีความสำนึกถึงอารยธรรมของเผ่าพันธุ์ เกิดความภาคภูมิใจและร่วมกันอนุรักษ์ไว้ให้เป็นเอกลักษณ์ของชาติที่เป็นเอกราชตลอดไป

๓. โบราณศิลปวัตถุในชาตินั้น เป็นสื่อสำคัญที่โยงใยเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนไทยในอดีตที่เคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานของการศึกษาของคนในชาติ และเป็นรากฐานที่ลึกถ้ำและลุ่มลึกต่อการสร้างสรรค์ศิลปกรรม วัฒนธรรม และขนบประเพณีของชาติอย่างแท้จริงถ้ามีการส่งเสริมให้มีการศึกษาถึงพระธรรมคำสั่งสอนและปรัชญาของพระพุทธเจ้าในทุกหมู่เหล่า ทั้งนักเรียน นักศึกษา ประชาชน ตลอดจนข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านนี้ให้เข้าใจถึงความสำคัญความมีคุณค่าในโบราณศิลปวัตถุที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างดีแล้ว การศึกษาถึงต้นกำเนิดของมรดกวัฒนธรรมไทยนี้ซึ่งไม่เพียงพอ แต่เป็นการสั่งสอนให้รู้จักโลกเท่านั้น แต่ยังเป็นบทเรียนที่ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจความเป็นไปของโลก รู้จักตนเอง และเข้าถึงเหตุผลของการเกิดศิลปกรรมและวัฒนธรรมประเพณี และความอ่อนน้อมถ่อมตนของคนไทยนั่นเอง ดังนั้น แผนพัฒนาฯ ในฉบับที่ ๗ นี้ จึงมีความสัมพันธ์กัน ทั้งการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และถ้ามีการส่งเสริมให้เยาวชนได้สนใจศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้อย่างจริงจัง กล่าวได้ว่า ความเป็นคนไทยจะยังคงอยู่ในโลกนี้อย่างภาคภูมิใจ ทรง และโดดเด่นไม่แพ้ชาติใดในโลกอย่างแน่นอน

๔. เพื่อให้การดำเนินงานใน ข้อ ๓ เป็นผลสำเร็จในทางวิชาการ สมควรที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะได้รับการสนับสนุนโครงการการศึกษาค้นคว้าวิจัยประวัติศาสตร์ศิลปะอย่างแท้จริง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่กว้างและลุ่มลึกในอันที่จะนำมาแนะนำอบรมแก่นักวิชาการของพิพิธภัณฑสถานเอง ตลอดไปจนถึงการใช้เป็นข้อมูลแก่ประชาชนและเยาวชนทั่วไปด้วย

๕. โบราณศิลปวัตถุจะมีสภาพที่แข็งแรง มั่นคง ก็ต้องได้รับการรักษาพยาบาลอย่างถูกวิธีเหมือนคนทั่วไปที่ต้องหาแพทย์ตรวจร่างกาย ดังนั้น เพื่อเป็นการพัฒนากิจการที่สำคัญนี้ จึงสมควรที่จะขยายงานของฝ่ายอนุรักษ์โบราณ

ศิลปวัตถุที่เป็นห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ที่มีขีดความสามารถในการปฏิบัติงานที่จำกัดให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยการที่รัฐบาลน่าจะให้การสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติอย่างจริงจัง

๖. ชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนคติความเชื่อของกลุ่มชนต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันในราชอาณาจักรไทยนั้น เป็นสิ่งที่น่าสนใจไว้สำหรับเป็นศูนย์กลางค่านิยมวัฒนธรรม ประเพณีที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันของคนไทยทุกภาคทุกกลุ่ม รวมถึงกลุ่มย่อยๆ ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารจนได้รับความสุขทั่วหน้า จึงสมควรที่รัฐบาลจะสนับสนุนให้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชาติพันธุ์วิทยา ขึ้น อันรวมถึงให้การสนับสนุนโครงการการศึกษาค่านิยมวัฒนธรรมชาติพันธุ์วิทยาที่กำลังดำเนินการอยู่ ทั้งนี้ โดยหาทางประสานงานกับเอกชนเพื่อขอความสนับสนุนอีกใสดหนึ่งด้วยโดยเร็วที่สุด ก่อนที่หลักฐานต่างๆ จะสูญหายหรือกระจัดกระจายไปด้วยอิทธิพลของวิทยาการสมัยใหม่

๗. ควรมีโครงการอบรมให้ความรู้แก่บุคคลในกลุ่มต่างๆ เพื่อเป็นแนวร่วมในการร่วมกันหาแนวทางอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้อยู่คู่ชาติตลอดไป โดยการให้ความรู้อย่างจริงจังแก่หัวหน้าหรือผู้นำในระดับท้องถิ่น ดังเช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายอำเภอ เทศมนตรี ครู อาจารย์ และพระภิกษุสามเณร อย่างรีบด่วน และให้แนวร่วมนี้ครอบคลุมในพื้นที่ที่กว้างไกลกว่าที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งหากสามารถดำเนินการได้เป็นผลสำเร็จ ก็จะลดปัญหาการทำลายโบราณศิลปวัตถุและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติได้อย่างดีทางหนึ่ง ทั้งนี้ ด้วยการประสานงานกับหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยมีผู้บริหารระดับสูงเป็นแกนนำ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเห็นเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่รัฐบาลและผู้บริหารงานศิลปวัฒนธรรมทุกหมู่เหล่าพร้อมใจกันเล็งเห็นถึงความสำคัญของกิจการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอย่างแท้จริงและร่วมกันพัฒนากิจการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าไกลเยี่ยงอารยะประเทศทั่วโลกเพื่อจะได้ใช้เป็นศูนย์กลางแห่งพลังปัญญาที่ก่อให้เกิดความสำนึกถึงความเป็นคนไทยได้อย่างแน่นแฟ้นและเหนียวแน่น อันจะเป็นรากฐานของความมั่นคงของชาติ และเป็นเสถียรภาพของรัฐบาลตลอดไป

THE MUSEUM INSTITUTION AND THE PRESERVATION OF OUR ARTS AND CULTURE

National museums, like similar institutions elsewhere, are repositories for pieces of art and objects of antiquity and here in Thailand studies objects are made of these places and collections reflect aspects of Thai art and cultural traditions. It was Rama IV who first took an interest in antiquities and collected together Buddha images, Hindu stone deities and inscriptions from his travels within the country and set up his own museum at various locations in Bangkok, this idea later to be developed by Rama V, who moved exhibits around also and then Rama VI took an interest in such activities. It was to be in Rama VII's reign when the responsibilities for the organization of the museum in Bangkok were entrusted to George Coedes and Prince Damrong, who changed the way objects were arranged and in 1934 the museum was given name of National Museum of Bangkok. In 1975 the museum was separated from the archaeological division, both being part of the Fine Arts Department and under the control of the ministry of Education. Important activities of the national museum include arranging exhibitions on holiday occasions and on days of national importance to encourage Thais to take and interest in their national heritage. Princess Maha Chakri Sirindhorn, through her enthusiasm has aided this cause, and her birthday on April 2nd has become a day dedicated to the Preservation of national heritage, when, each year, items of priceless antiquity are given to the Princess who in turn hands them over to the National Museum. At present there are 37 national museums all over the country; some of them are in temples, others at sites where excavations of the exhibited antiquities have taken place. It is hoped that the National museums will raise interest, give rise to pride in our heritage and make people realize their importance.

โบราณสถานต่างๆ เหล่านั้น นอกจากจะสร้างขึ้น เพื่อเชิดชูคุณงามความดีของคนใดคนหนึ่ง หรือของหมู่ใดหมู่ หนึ่งเพื่อให้เป็นที่ยึดมั่นของประชาชนในทางรักษาจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด เพื่อแสดงถึงความพร้อมเพรียง เป็นสามัคคีธรรม และเพื่อแสดงถึงคุณธรรมอื่นๆ อีกหลายประการแล้ว ยังแสดง ถึงศิลปกรรมของชาติอันปรากฏอยู่ในรูปร่างและลวดลายของ ถาวรวัตถุนั้น ว่าวิจิตรงดงามหรือไม่เพียงใด และนั่นคือ วัฒนธรรมของชาติซึ่งเหลือไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาถึง ความเจริญและความเสื่อมของประเทศชาติตน

หลวงธรรมาธิปัตย์

อธิบดีกรมศิลปากร

๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๓ ธันวาคม ๒๔๕๘

พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
Phra Boromathat Chaiya, Suratthani province

ภารกิจด้านโบราณคดี

ประเทศไทยแต่เดิมนั้น การให้ความสนใจต่อโบราณวัตถุและโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานที่สำคัญทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติยังไม่เคยมีมาก่อน ดังจะเห็นได้จากการที่เมื่อแรกเริ่มสถาปนากองรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นศูนย์กลางการปกครองของประเทศนั้น ได้มีการรื้อย้ายอิฐกำแพงพระนครศรีอยุธยาเพื่อมาก่อสร้างกำแพงเมืองใหม่ที่กรุงเทพฯ การให้พ่อค้าประมุขผูกขาดขุดค้นหาสมบัติโบราณที่พระนครศรีอยุธยาก็มีขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมทั้งการรื้อทำลายกำแพงเมืองโบราณเพื่อการขยายขอบเขตสร้างเมืองใหม่ที่ทำกันโดยไม่มีจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์แต่อย่างใด

แม้แต่การขนย้ายพระพุทธรูปจากแหล่งโบราณคดีต่างๆ เช่น สุโขทัย อยุธยา ลพบุรี ฯลฯ เพื่อนำมาเก็บรักษาไว้ให้ปลอดภัยในกรุงเทพฯ เมื่อครั้งแรกเริ่มสถาปนากองรัตนโกสินทร์ ก็เป็นการมองเห็นความสำคัญของวัตถุเหล่านั้นในฐานะที่เป็นวัตถุทางศาสนาที่มีค่าในทางโศกทรัพย์ เพราะพระพุทธรูปที่ขนย้ายมาทั้งหมดนั้น ล้วนแต่ทำด้วยวัสดุมีค่าเป็นโลหะเช่น สำริด แทบทั้งสิ้น หาใช่พระพุทธรูปที่เป็นอิฐหินปูนทรายหรือไม่

จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เคยเสด็จทอดธุระไปตามโบราณสถานต่างๆ ในขณะที่ทรงผนวช เช่น สุโขทัย นครปฐม และสุพรรณบุรี ฯลฯ เมื่อเสด็จเสวยราชสมบัติแล้ว ได้เริ่มทรงเล็งเห็นความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองโดยเฉพาะประวัติศาสตร์จากเอกสารโบราณที่เป็นศิลาจารึกที่ได้มาจากสุโขทัย ดังได้ทรงพยายามในการอ่านศิลาจารึกที่เป็นอักษรภาษาไทยโบราณที่ได้ทรงนำมาเมื่อครั้งก่อนนั้น

อาจกล่าวได้ว่าสภาวะการณ์ทางการเมืองจากภายนอกประเทศในสมัยนั้นได้บีบบังคับเข้ามา เนื่องจากการล่าอาณานิคมของประเทศในยุโรป ทำให้ประเทศต่างๆ ที่เป็นเพื่อนบ้านของไทยต้องสูญเสียเอกราชไปที่ละเมืองสองเมือง การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ จึงเป็นพลังการต่อสู้ที่สำคัญอย่างหนึ่ง และเพื่อเป็นการสร้างความอันเป็นอันเดียวกันนี้ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติจึงได้รับการสนใจและสร้างเสริมให้มีการศึกษากันขึ้นอย่างกว้างขวางในกลุ่มชนชั้นผู้นำของประเทศในสมัยนั้น

สภาวะการณ์ทางการเมืองดังกล่าวได้ทวีความรุนแรง จนเห็นได้ชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์ได้ทรงใช้วิธีการทางการเมืองหลายประการในการรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ รวมทั้งการเสด็จประพาสประเทศในทวีปยุโรปหลายประเทศ ซึ่งหลังจากนั้นอีก ๑๐ ปี ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยทรงดำรงตำแหน่งสภานายกด้วยพระองค์เอง และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นอุปนายก

คำว่า “โบราณคดี” จึงเกิดขึ้นในสมัยนั้น พระราชดำริในการจัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นนั้นก็ด้วยเหตุที่ว่าผู้ที่สนใจศึกษา “โบราณคดี” มากขึ้น และ “เรื่องราวพงศาวดารไทยที่ยังจะต้องตรวจสอบให้ความจริงแจ่มแจ้งกว่าแต่ก่อนยังมีอีกมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งโบราณคดีสโมสร สำหรับตรวจตราสอบด้านเรื่องโบราณซึ่งเกี่ยวในพงศาวดารไทย”

นอกจากนี้ ยังได้พระราชทานตราพระราชลัญจกรรูปมังกรคาบแก้ว หรือมังกรเล่นแก้วเป็นตราสำหรับโบราณคดีสโมสรด้วย เหตุที่ทรงเลือกพระราชลัญจกรดวงนี้เป็นตราสำหรับโบราณคดีสโมสรนั้น มีกล่าวถึงในพระราชดำรัสเรื่องทรงตั้งโบราณคดีสโมสรตอนหนึ่งว่า

“...เครื่องหมายรูปมังกรคาบแก้วอันเป็นพระราชลัญจกรโบราณองค์หนึ่งซึ่งได้นำมาให้พร้อมกันในที่นี้ เหตุไฉนจึงจะได้ใช้ในรูปภาคมัจฉกรนี้ เหตุด้วยภาคมัจฉกร ฤกษ์ยามเป็นที่นับถือมาแต่โบราณกาลในแถบประเทศเราทั้งหลาย

พระอุโบสถวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน
Ubosot (the Ordination Hall) of Wat Phumin, Nan province

เจดีย์ช้างล้อม วัดมหาเจียง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
Chedi at Wat Mahayong, Ayutthaya province

หลุมขุดค้นบริเวณวัดโพธิ์ศรีใน ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
The excavation at Ban Chiang, Udon Thani province

ก่อนกว่าที่นับถืออย่างอื่น ๆ อันได้นำมาในภายหลัง เพื่อให้เป็นเครื่องหมายว่า ความคิด ความมุ่งหมายของสโมสรจะแสดงข้อความโบราณคดีอันมีในระหว่าง ๑๐๐๐ ปี ตั้งแต่บัดนี้ขึ้นไป...”

จากพระราชดำรัสนี้ชี้ให้เห็นว่า “โบราณคดี” ในความหมายของการจัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นมา ก็ด้วยต้องการให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติ ที่สืบไปจนถึงเวลาข้างหน้าให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้เสด็จขึ้นไปประพาสเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองอุดรดิตถ์ และเมืองพิษณุโลกตามลำดับ ได้ทรงตรวจตราโบราณวัตถุโบราณสถานและสอบสวนเรื่องตำนานเมืองเหล่านั้นซึ่งมีอยู่ในเอกสารโบราณ หลังจากนั้นจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” ขึ้นโดยจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ในการจัดพิมพ์ครั้งนั้นมีพระราชนิพนธ์คำนำตอนหนึ่งว่า

“แต่นอกจากที่จะเล่าเรื่องไปคูโบราณสถานต่างๆ ให้นักเลงโบราณคดีฟังและออกความคิด หวังใจว่าหนังสือเล่มนี้จะมีผลอย่างอื่นบ้าง คือประการหนึ่ง บางทีจะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่า ชาติไทยเราไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่เป็นคนป่า หรือที่เรียกตามภาษาอังกฤษว่า อันจิวิไลซ์ ชาติไทย เราได้เจริญรุ่งเรืองมามากแล้ว เพราะฉะนั้น ควรที่จะรู้สึกอายแก่ใจว่าในกาลบัดนี้นั้นน้อยว่าแต่จะสู้ผู้อื่น แม้แต่จะสู้คนที่เป็นคนโคตรของเราเองก็ไม่ได้ ฝีมือช่างหรือความอุตสาหกรรมของคนครั้งพระร่วงดีกว่าคนสมัยนี้ปานใด ถ้าอ่านหนังสือแล้ว บางทีจะพอนึกหรือเดาได้บ้าง ไม่มากก็น้อย ถ้าอ่านแล้วคงจะเห็นความเรียวของคนเราเพียงไร คนไทยโบราณมิแต่คิดและอุตสาหกรรมทำสถานที่ใหญ่โตงดงามขึ้นไว้ให้มันคน คนไทยสมัยนี้มีแต่จะรื้อจะถอนของเก่า หรือทิ้งให้โถม เพราะมัวหลงนิยมของใหม่...”

การปฏิบัติงานในโครงการโบราณคดีใต้น้ำ
The carrying out of work in underwater archaeology

พระธาตุแช่แห้ง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
Phrathat Chaehaeng, Nan province

วัดพระพายหลวง อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
Wat Phrapai Luang, Sukhothai province

พระราชนิพนธ์คำนำในหนังสือ “เที่ยวเมืองพระร่วง” แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความหมายและความสนใจของผู้นำไทยในสมัยนั้น ที่มองโบราณคดีว่าเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความสืบต่อทางอารยธรรมของประเทศชาติที่มีมาช้านาน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจต่อความเป็นชนในชาติที่เก่าแก่มีได้น้อยไปกว่าอารยประเทศอันเป็นที่รู้จักกันในสมัยนั้น นอกจากนี้ในตอนท้ายของพระราชนิพนธ์คำนำที่ยกมากล่าวข้างต้น ยังแสดงให้เห็นความกังวลพระทัยของพระองค์ที่มีต่อโบราณสถานต่างๆ ที่ท่านประสมมาว่า กำลังถูกทำลายลงไปทุกที

ในเนื้อหาของเรื่อง “เที่ยวเมืองพระร่วง” แสดงให้เห็นเช่นกันถึงการศึกษาด้านโบราณคดีตามความหมายในสมัยที่นำ

คำนี้มาใช้ในสมัยนั้นว่า เป็นการศึกษาเรื่องราวโบราณจากเอกสารเก่าๆ โดยใช้โบราณวัตถุโบราณสถานเป็นหลักฐานประกอบหรือเพื่อตรวจสอบเรื่องราวในเอกสารโบราณที่บางครั้งได้จัดบันทึกไว้ในลักษณะที่เป็นตำนานหรือปรัมปราคดีด้วย

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงมีตำแหน่งเป็นอุปนายกแห่งโบราณคดีสโมสร โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งสภานายกนั้น เท่ากับเป็นความต้องการให้สืบทอดเจตนารมณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเห็นได้ชัด ด้วยเหตุนี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ “ประกาศการจัดการตรวจรักษาของโบราณ” ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๐ หน้า ๒๕๕ วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๔๖๖

ประกาศฉบับนี้กำหนดให้กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เป็นพนักงานดูแลตรวจตรารักษาของโบราณในอาณาเขตสยาม โดยมีหน้าที่วิเคราะห์เลือกสรรและกำหนดว่า ของโบราณแห่งใดควรจะตรวจตรารักษาไว้สำหรับบ้านเมือง เสนอเรื่องการตรวจตรารักษาของโบราณต่อเจ้ากระทรวงทบวงกรม หรือเทศบาลและผู้อื่นตามที่เหมาะสม และให้ทำรายงานผลที่ได้จัดทำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายไม่น้อยกว่าปีละครั้ง

ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มนี้ นับได้ว่า เป็นการตรากฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อการอนุรักษ์วัตถุ

ธรรมจักร พบในบริเวณเมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
Wheel of the Law, found at the ancient city of Sri Thep, Petchaboon province

ศิลปโบราณวัตถุ พบในองค์พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓

Antiques and art objects found in the crypt of Chedi Sri Suriyothai, Ayutthaya province

ในฐานะที่เป็นโบราณวัตถุที่มีคุณค่าทางวิชาการเป็นครั้งแรก และเป็นประกาศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงติดตามผลด้วยพระองค์เองโดยตรง

และประกาศฉบับนี้อีกเช่นกัน ที่ทำให้เกิดเป็นงานในหน้าที่ของรัฐในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานขึ้น ดังนั้น หน่วยงานทางโบราณคดี จึงกำเนิดขึ้นในประเทศไทยอย่างเป็นทางการโดยมีหน้าที่ในขั้นต้นคือการควบคุมดูแลรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานสำคัญที่มีในประเทศไทย ด้วยวัตถุประสงค์ตามเจตนารมณ์ที่มีมาตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงจัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของพระองค์

กิจกรรมทางโบราณคดีในขั้นต้น ได้เปลี่ยนแปลงสังกัดของหน่วยงานที่ปฏิบัติไปบ้าง เช่น ขึ้นอยู่กับกรมศิลปากรบ้าง ขึ้นอยู่กับราชบัณฑิตยสถานบ้าง จนในที่สุด เมื่อมีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ได้รวมเอางานพิพิธภัณฑสถานและงานทางโบราณคดีไว้ในกองเดียวกัน โดยขึ้นอยู่กับกรมศิลปากร

งานโบราณคดีในขั้นต้นนี้ เป็นการสืบต่อภารกิจเดิมเกี่ยวกับการควบคุมดูแลรักษาโบราณสถานโบราณวัตถุภายในราชอาณาจักรไทย รวมทั้งการศึกษาเรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์โบราณของไทยมาโดยตลอด จนกระทั่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ นักโบราณคดีชาวฮอลันดา ได้เข้ามาศึกษาค้นคว้าเรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ในการเข้ามาศึกษาครั้งนั้น ได้มีการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่กองโบราณคดี

การปฏิบัติงานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง

The performance of preservation work of mural painting

กรมศิลปากรอย่างเป็นทางการ (การเข้ามาศึกษาของนักโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่เคยเข้ามาก่อนหน้านี้ มิได้เข้ามาทำงานในความหมายของคำว่า “โบราณคดี” ตามความเข้าใจของคนไทยสมัยนั้น)

หลังจากนั้น ได้มีชาวต่างประเทศเข้ามาศึกษาเรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยได้รับความร่วมมือจากกองโบราณคดีกรมศิลปากร เพิ่มมากขึ้นอย่างไม่ขาดสาย ในแต่ละปี ทำให้โฉมหน้าของวิชาการโบราณคดีมิได้จำกัดอยู่แต่ในความหมายถึงประวัติศาสตร์โบราณคดีของชาติอีกต่อไป แต่ได้แผ่ขยายไปสู่ความหมายที่เป็นสากลคือ ประวัติความเป็นมาของมนุษยชาติ

ปัจจุบัน กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้แบ่งส่วนราชการเพื่อการบริหารงานออกเป็น ๖ ฝ่าย และ ๑ โครงการ ดังนี้คือ

๑. ฝ่ายบริหารงานทั่วไป
๒. ฝ่ายแผนงานและวิเทศสัมพันธ์
๓. ฝ่ายวิชาการ
๔. ฝ่ายอนุรักษ์โบราณสถาน
๕. ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่
๖. ฝ่ายควบคุมดูแลรักษาโบราณสถานและ
๗. โครงการอุทยานประวัติศาสตร์

จากการแบ่งส่วนราชการภายในกองโบราณคดีในปัจจุบัน พอที่จะทำให้มองเห็นภารกิจหลักของกองโบราณคดีได้เป็นสามประการคือ

ภารกิจแรก คืองานทางวิชาการโบราณคดี ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีทั้งในช่วงเวลาประวัติศาสตร์ อันเป็นภารกิจดั้งเดิมที่ตกทอดมาแต่ก่อน กับช่วงเวลาก่อนประวัติศาสตร์อันเป็นการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีอย่างบริสุทธิ์ คือเป็นการศึกษาจากหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุและโบราณสถานซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานทางวิชาการโบราณคดีโดยเฉพาะ

ภารกิจที่สอง คืองานที่เกี่ยวข้องกับการบูรณะซ่อมแซม โบราณสถานในรูปต่างๆ เพื่อความคงอยู่ของโบราณสถานนั้นสืบต่อไปให้ยาวนาน

ภารกิจที่สาม คืองานที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องดูแลบำรุงรักษาโบราณสถาน มิให้เป็นอันตรายทั้งโดยมาตรการทางกฎหมาย และวิธีการในการบำรุงรักษา

ทั้งภารกิจที่สองและที่สาม เป็นภารกิจที่สืบเนื่องมาตั้งแต่รัฐได้เข้ามามีหน้าที่ทางโบราณคดีในขั้นต้น ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภารกิจที่สี่ เป็นภารกิจใหม่ ในการสร้างสภาพแวดล้อมของโบราณสถานเพื่อเสริมสร้างความจงใจให้คนเข้ามาศึกษาหาความรู้และพักผ่อนหย่อนใจจากการท่องเที่ยวชมโบราณสถาน

สรุป

งานโบราณคดีมีประวัติการคลี่คลายมาเป็นระยะ จากเริ่มแรกที่มีความหมายถึงการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชนชาติในสภาวะการณ์ที่ต้องการความเป็นปึกแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติ ต่อมาความหมายของคำว่าโบราณคดีได้ขยายขอบเขตออกไปสู่ความหมายที่เป็นสากล แต่การปฏิบัติงานทางโบราณคดีเพื่อวัตถุประสงค์ในความหมายเดิมก็ยังคงอยู่ควบคู่กันไป

ขณะนี้ ความสนใจต่องานโบราณคดีมิได้มีขีดวงจำกัดอยู่แต่ภายในกรมศิลปากรเท่านั้น แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ตลอดจนการมองเห็นคุณค่าของโบราณวัตถุ โบราณสถาน ในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการและความภาคภูมิใจของชนในชาติได้แพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็ได้เกิดมุมมองโบราณสถาน

ในอีกมุมมองหนึ่ง คือการมองโบราณสถานในฐานะที่เป็นทรัพยากรในการท่องเที่ยวที่นำรายได้เข้าประเทศในระดับสูง

มุมมองใหม่นี้ ทำให้เกิดภารกิจใหม่ขึ้นในกรมศิลปากรคือโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ซึ่งนำความวิตกกังวลและห่วงใยโบราณสถานมาสู่นักวิชาการด้านอนุรักษ์โดยทั่วไป โดยเกรงกันว่ากิจกรรมที่จะดำเนินการต่อโบราณสถานของกองโบราณคดีกรมศิลปากรจะมุ่งตอบสนองเพื่อการหารายได้จากการท่องเที่ยวจนเกินไป จนถึงขั้นทำลายโบราณสถานและสภาพแวดล้อมจนสูญเสียคุณค่าทางวิชาการ

แท้ที่จริงแล้ว แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานและการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโบราณสถานหาได้มีการขัดแย้งกันไม่ ถ้าหากได้มีการศึกษาจนเข้าใจในคุณค่าที่แท้จริงของโบราณสถาน อย่างน้อยจากที่กล่าวมาแต่ต้นถึงแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับกิจการโบราณคดีในประเทศไทย ก็น่าจะเป็นสิ่งที่แสดงคุณค่าพื้นฐานของโบราณสถานไปให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้มากกว่าที่จะคิดถึงโบราณสถานว่าเป็นเพียงฉลากประดับข้างทางของการเที่ยวเล่นไปเรื่อยๆ เพื่อความบันเทิงอย่างไร้ความหมาย

ปราสาทหินเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์
Prasat Hin Muang Tam, Buriram province

THE RESPONSIBILITIES IN ARCHAEOLOGY

The interest which has been shown towards objects of antiquity and ancient buildings in their capacity as important evidences of academic value and as source of our national history only began when Rama IV, on his travels as a monk, visited the monuments of antiquity in the north and central region of Thailand, It was he who appreciated the significance of these ancient edifices when reigning and started to collect together objects of antiquity and inscriptions for the purpose of historical study and research. Rama V founded an archaeological society for the first time, with the intention of studying the history of the country. It was Rama VI, who continued this idea by occupying the position of president of the archaeological society and passed a legislation known as the "proclamation for the survey and protection of ancient object." This involved appointing the committee of the Vajirayana library to be the staff responsible to oversee, search for and keep under care objects of antiquity within Thai territory. This proclamation was the first piece of stamped legislation in a written form which declared the purpose of preservation of objects in their significance as objects of antiquity which had value academically. This piece of legislation declared also that the state had its duties towards the protection of antiquities and ancient monuments. Thus archaeological work began in this country. It was in 1933 the Fine Arts Department was created by a legislation after the end of absolute monarchy and it was at this time that the museum and archaeological work remained in the same division and the Fine Arts Department was accountable for them. Later on the two sections were divided and for basic responsibilities for the archaeological division were set as a policy, (i) to conduct academic work in archaeology (ii) to conduct works related to restoration and repairs to ancient monuments in various forms (iii) to protect and care for the ancient monuments and lastly (iv) to improve the environment around the monuments and to bring in people to study and research or to rest and relax by touring the sites. The interest in archaeology is not confined to the Fine Arts Department but has now a widespread appeal. It has not only given pride to the Thais but is a major source of income for our country through tourism.

๕๐

ปีแห่งการสถาปนาศิลปินากร

๘๐ ปีแห่งการสถาปนากรมศิลปากร

กรมการช่างอย่างประณีต

ความดำริเริ่มในการสถาปนากรมศิลปากร โดยปรากฏหลักฐานในรายงานเสนาบดีสภาเกี่ยวกับการปรึกษาราชการเรื่องจะจัดการกระทรวงโยธาธิการใหม่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์ประธานที่ชุมนุมในวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๕๔ มีความตอนหนึ่งว่า “ยังการอีกแผนกหนึ่งที่กระทรวงโยธาธิการเคยทำ เช่นการซ่อมพระอารามและหล่อพระเป็นต้นอยากจะยกขึ้นเป็นอีกกรมหนึ่งเป็นแผนกการช่างประณีตและควรจะยกกรมพิพิธภัณฑ์ซึ่งพระยาศุภชโรดมว่า จะดูแลไปไม่ไหวนั้นมาบวกด้วย เพราะเป็นเรื่องโบราณทำนองเดียวกัน กรมนี้จะมีผู้บัญชาการขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดินแล้วแต่จะไปฝากไว้ในกระทรวงใดก็ได้ตามแต่จะเหมาะสมกับบุคคล ในขั้นนี้จะมอบให้กรมพระนเรศร์ทรงเป็นผู้บัญชาการอีกส่วนหนึ่งด้วย...ที่ประชุมเห็นชอบด้วยกระแสพระราชดำริแล้วมีพระราชดำรัสว่า...กรมการช่างอย่างประณีตนั้นชื่อ กรมศิลปากร...”

การสถาปนากรมศิลปากร

หลังจากที่ได้มีกระแสพระราชดำริตั้งความเบื้องต้นแล้ว ในวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๕๔ จึงได้มีการจัดราชการและเปลี่ยนนามกระทรวงโยธาธิการใหม่ กับตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่กรมหนึ่งมีความว่า “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า...แยกการช่างที่เป็นประณีตศิลปไว้ส่วนหนึ่ง และให้ยกกรมพิพิธภัณฑ์จากกระทรวงธรรมการมารวมกันตั้งขึ้นเป็นกรมศิลปากร มีผู้บัญชาการกรมขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดในกระทรวงใด ฤการกรมใด เป็นผู้บัญชาการเมื่อใดก็ได้แล้วแต่จะทรงพระดำริเห็นเหมาะสมกับบุคคล ในครั้งนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมุรธาธรทรงเป็นผู้บัญชาการกรมศิลปากรอีกส่วนหนึ่งด้วย...”

กรมศิลปากรเมื่อแรกสถาปนาขึ้นสังกัดกระทรวงวังขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงมุรธาธรขณะนั้นทรงเป็นผู้บัญชาการกรมศิลปากรมีหน้าที่ ๒ อย่างคือ รับงานกิจการช่างจากกระทรวง โยธาธิการ และงานกรมพิพิธภัณฑ์จากกระทรวงธรรมการมาทำ

ต่อมาในวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๖๘ โอนงานพิพิธภัณฑน์ไปอยู่ในความดูแลของกรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร

ศิลปากรสถาน

วันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๖๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีประกาศรวมกรมศิลปากรเข้ากับราชบัณฑิตยสภาและเรียกชื่อใหม่ว่า “ศิลปากรสถาน”

การจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ในวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๓๖ ได้มีประกาศพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นอีกครั้งหนึ่ง สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม และในวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๓๗ ได้มีการแต่งตั้งพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรเป็นคนแรก

กรมศิลปากรได้เปลี่ยนสังกัดขึ้นอยู่กัส่วนราชการต่างๆ และปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการตามความเหมาะสมหลายครั้ง คือ

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๓๖ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการเป็น ๕ กอง คือ กองกลาง กองสถาปัตยกรรม กองศิลปกรรม กองพิพิธภัณฑน์และโบราณคดี กองหอสมุด

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๓๖ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการเป็น ๕ กอง คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองศิลปวิทยาการ กองประณีตศิลปกรรม กองพิพิธภัณฑน์และโบราณวัตถุ กองหอสมุด กองสถาปัตยกรรม

วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๔๕ มีพระราชบัญญัติโอนกรมศิลปากรไปขึ้นอยู่ในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๕ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการเป็น ๖ กอง คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองวรรณคดี กองโบราณคดี กองสถาปัตยกรรม กองการสังคีต มหาวิทยาลัยศิลปากร

วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๑ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการเป็น ๘ กอง คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองวรรณคดี กองวัฒนธรรม กองโบราณคดี กองสถาปัตยกรรม กองหัตถศิลป์ กองดุริยางคศิลป์ กองโรงเรียนศิลปากร

วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕ มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมฉบับที่ ๖ โอนกรมศิลปากรมาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการเป็น ๕ กอง คือสำนักงานเลขานุการกรม กองการสังคีต กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กองโบราณคดี กองศิลปศึกษา กองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ กองสถาปัตยกรรม กองหัตถศิลป์ กองหอสมุดแห่งชาติ

วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๑๘ มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการเป็น ๑๐ กอง คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองศิลปศึกษา กองหัตถศิลป์ กองสถาปัตยกรรม กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กองหอสมุดแห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กองโบราณคดี กองการสังคีต

งานในหน้าที่ของกรมศิลปากร เป็นงานบำรุงรักษา และผดุงส่งเสริมศิลปะ และวิทยาการโดยเฉพาะ เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นเอกราชทางศิลปะและวัฒนธรรมของชาติให้มั่นคงถาวร เพื่อเชิดชูไว้ซึ่งสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติที่เคยมีสมบัติทางวัฒนธรรม อันสูงส่งของตนเองมาแต่เบื้องบรรพกาล นอกจากธำรงรักษาแล้ว กรมศิลปากรจำเป็นต้องหาทางเผยแพร่ศิลปะและวิทยาการให้เข้าถึงประชาชน หรือให้ประชาชนเข้าถึงศิลปวิทยาเหล่านั้น โดยหาวิธีชักจูงให้เกิดความรู้ ความนิยมทั้งในด้านการฝีมือและวิชาการของบรรดาศิลปินและผู้เชี่ยวชาญในทางวิทยาการสาขาต่างๆ เหล่านี้ ไปตามความประณีตของศิลปะด้วย อันเป็นการทำให้เกิดความเจริญทางจิตใจของประชาชนในชาติ ทั้งจำเป็นต้องปรับปรุงศิลปวิทยาการบางอย่าง และสร้างชิ้นใหม่ แก้ไขให้มีทางก้าวหน้า เพื่อแสดงสัญลักษณ์อันเป็นเนื้อแท้ของไทยให้ปรากฏ และเป็นที่ยู่อัจฉริยะทั้งหลายไปในนานาประเทศทั่วโลก

ถ้าพิจารณาตามหลักการ โดยเพียงเล็งถึงผลงานที่ผลิตออกไปในหน้าที่ของกรมศิลปากรแล้ว ไม่ว่าจะเป็ผลงานทางศิลปะหรือทางวิทยาการ จำต้องให้อยู่ในขั้นมาตรฐานอันประณีตสูงส่ง หรือต้องเล็งผลให้ประณีตสูงส่ง ถ้าเป็นงานศิลปะ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณคดี นาฏศิลป์ และดนตรี ก็ต้องอยู่ในขั้นวิจิตรศิลป์ (Fine Arts) หรือวิเศษุทธิศิลป์ (Pure Arts) ถ้าเป็นวิทยาการได้แก่ หอสมุด พิพิธภัณฑ์ และโบราณคดี ก็ต้องเป็นวิทยาการที่มีหลักวิชาโดยเฉพาะ สามารถสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้ งาน

ในหน้าที่ของกรมศิลปากรจึงไม่ควรแสดงผลงานอันเป็นอย่างธรรมดาสามัญทั่วไป ตัวอย่างเช่น การแสดงโขน ละคร แม้จะใช้นักเรียนเป็นผู้แสดง ก็ต้องเป็นนักเรียนที่ได้รับการฝึกฝนมาด้วยดีในศิลปะทางนั้น เพื่อให้เข้าอยู่ในขั้นของศิลปิน มิใช่แบบสมัครเล่น และมิใช่ฝึกหัดเล่นกันเฉพาะครั้งคราว หรือเพื่อเป็นความรู้รอบตัว ถ้าเป็นงานช่างทางจิตรกรรมและประติมากรรม ก็ต้องเป็นช่างศิลป์อันประณีต

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทยในทศวรรษหน้า

แผนแม่บทการศึกษา อนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ส่วนของกรมศิลปากร

ตามแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม

ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๘)

วัฒนธรรมไทยเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์ความสามัคคีและความมั่นคงของชาติ เป็นสิ่งที่แสดงถึงศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ และความภาคภูมิใจในร่วมกันของคนไทย เป็นปัจจัยให้คนได้ประพฤติในทางที่ดีงาม มีคุณธรรม เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคมและประเทศชาติ สมควรต้องรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมไทยอย่างจริงจังและกว้างเป็นพิเศษ ตามนัยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ระบุไว้ว่า “รัฐพึงส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาติ”

คณะรัฐมนตรีจึงกำหนดนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อเป็นหลักให้หน่วยงานของรัฐและเอกชน รวมทั้งประชาชน ร่วมกันรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมอย่างมีเป้าหมายตรงกัน และประสานสอดคล้องต้องกัน ได้ประกาศ ณ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ โดย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ดังนี้

๑. ส่งเสริมการบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยทุกด้าน ให้เจริญด้วยการศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนา และพัฒนาวัฒนธรรมไทย ให้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต การพัฒนาประเทศด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการป้องกันประเทศ ป้องกันการทำลายวัฒนธรรมและศาสนา และทำนุบำรุงศาสนาให้บริสุทธิ์ เพื่อเป็นหลักในการพัฒนาจิตใจประชาชน

๒. เผยแพร่วัฒนธรรมไทยทุกด้าน นำไปสู่ประชาชนถึงขั้นปฏิบัติให้แพร่หลายยิ่งขึ้นเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีต่อเอกลักษณ์ ศักดิ์ศรี ความสามัคคี และความมั่นคงของชาติ ตลอดจนเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ

๓. ส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมกลุ่มชนในท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจ เห็นคุณค่าและยอมรับวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิด

ความประสานงานทางวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขในชาติ และมีความรัก ห่วงแหนวัฒนธรรมไทยยิ่งขึ้น

๔. สนับสนุน ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างประเทศ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ รวมทั้งรู้จักเลือกสรรวัฒนธรรมของต่างชาติที่เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทย หรือผลจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยนำมาถ่วงดุล ปรับปรุง ดัดแปลงให้เหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย และความมั่นคงปลอดภัยของชาติ

๕. สนับสนุน ส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐและเอกชน ที่ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมได้ประสานงานกันอย่างใกล้ชิด โดยการระดมสรรพกำลังทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมให้มั่นคง เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของประชาชน ตลอดจนร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เพื่อให้วัฒนธรรมมีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พิจารณาแล้วเห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและการใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ได้มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจากพื้นฐานรากเหง้าเกษตรกรรมจนเป็นอุตสาหกรรม นับว่าประสบผลสำเร็จระดับหนึ่ง ที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศก้าวหน้า ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุและมีผลต่อเนื่องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจิตใจอย่างมากด้วย กล่าวคือในทางด้านวัตถุได้มีการนำวิทยาการ และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิตและดำรงชีวิตมากขึ้น ทางด้านสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสับสนในเรื่องของมโนทัศน์ และค่านิยม มีความขัดแย้งระหว่างบทบาทหน้าที่ของบุคคลและสถาบันต่างๆ ทางสังคมมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างและแบบประเพณีดั้งเดิมของสังคมไทยให้แปรเปลี่ยนไปด้วย ใน

ขณะเดียวกันระบบความสัมพันธ์ของสังคม “ประชาธิปไตย” ก็เป็นไปอย่างสับสนด้วยการใช้เงินและอิทธิพลเป็นฐานของแนวทางที่เป็นธรรมทางด้านจิตใจ คนไทยทยอยห่างออก จากศรัทธาความเชื่อในศาสนธรรมซึ่งเคยใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดภาวะเสื่อมทรามทางศีลธรรมและจริยธรรมอย่างน่าวิตก ประกอบกับการที่ระบบข่าวสารและการติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก กระแสวัฒนธรรมต่างๆ จึงไหลบ่าเข้าสู่สังคมไทย เป็นผลให้มีการรับวัฒนธรรมต่างๆ ภายใต้อิทธิพลของความต้องการที่จะทันสมัย และก้าวหน้าอย่างขาดการเลือกสรรให้ประสานสอดคล้องกับรากฐานเดิมของวัฒนธรรมไทย

เพื่อให้สังคมไทยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีการพัฒนาอย่างก้าวหน้าและเหมาะสม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยยึดมิติทางวัฒนธรรมเป็นกรอบความคิดแม่บทที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุล และมีประสิทธิภาพมากกว่าอดีต ในการนี้จำเป็นอยู่อย่างที่จะต้องศึกษา วิเคราะห์ปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่และคาดว่าจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในห้วงเวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) ปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าว ประกอบกับในระหว่างปี ๒๕๓๑ - ๒๕๔๐ สมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ ครั้งที่ ๔๐ ได้มีมติเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๒๙ ประกาศให้ช่วงเวลานี้เป็นทศวรรษวัฒนธรรม โดยอนุญาตให้ UNESCO เป็นแกนนำในการรณรงค์ให้ประเทศสมาชิก เร่งปรับแผนนโยบายให้วัฒนธรรมเป็นแกนนำของการพัฒนาทั้งปวง โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะ

๑. ยอมรับมติวัฒนธรรมของการพัฒนา ซึ่งเป็น การบรรจุวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา
๒. ยืนยันและส่งเสริมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม คือ
 - ๒.๑ การอนุรักษ์และเพิ่มพูนการรักษาอมรดก ประวัติศาสตร์ การถ่ายทอดวัฒนธรรม
 - ๒.๒ การอนุรักษ์และการปรับคุณค่าทาง วัฒนธรรม

๓. ขยายขอบเขตของการมีส่วนร่วมช่วยในวัฒนธรรม ด้านที่ดี ของชีวิต รวมถึง

- ๓.๑ การร่วมมืออย่างกระฉับกระเฉงใน วัฒนธรรมการดำรงชีวิต

๓.๒ ส่งเสริมและสร้างสรรค์ความคิดสร้างสรรค์

๔. ส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมระดับนานาชาติ รวมถึง

๔.๑ กระตุ้นให้มีการติดต่อสื่อสารนานาชาติ

๔.๒ เพิ่มพูนความเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกัน

กระทรวงศึกษาธิการได้จำแนกปัญหาทางด้าน วัฒนธรรมที่สำคัญออกเป็น ๘ ประการ และกำหนดแนวทาง การแก้ไขปัญหาไว้ ๑๔ แนวทาง ที่คณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติเสนอแนะไว้ ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้พิจารณากรอบ และแนวทางที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอแล้ว มีมติให้เพิ่ม แนวทางแก้ไขอีก ๒ แนวทาง คือ เน้นการบริหารจัดการมรดกทางโบราณคดีและการนำสื่อมวลชนเข้ามาช่วยในการอนุรักษ์และป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ตามข้อ เสนอของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ รวมแนวทางการแก้ไขปัญหทั้งหมดเป็น ๑๖ แนว ทาง

เฉพาะงานด้านมรดกทางโบราณคดี ศิลปกรรม นาฏดุริยางคศิลป์ รวมทั้งสถาบันที่สงวนรักษามรดกวัฒนธรรม เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอจด หมายเหตุแห่งชาติและสถาปัตยกรรมแห่งชาติ เป็น มรดกทางศิลปวัฒนธรรมชนิดหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพและ สัมผัสได้ เป็นรูปแบบวิญญาณของสังคมไทยในอดีตที่เห็นได้ ชัดเจน และมนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมพื้นบ้าน สังคมกสิกรรม อุตสาหกรรม หรือสังคมสมองกลในอนาคต มนุษย์เผ่าพันธุ์นั้นๆ จะขาดวิญญาณของการเป็นเผ่าพันธุ์ไม่ ได้ ฉะนั้นการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมจึงเป็นการ ผดุงรักษาประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์นั้นๆ

กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่และ ความรับผิดชอบในการผดุงรักษาส่งเสริม เผยแพร่ศิลปวิทยา การ และวัฒนธรรมของชาติ ในด้านศิลปกรรม วรรณกรรม การศึกษาค้นคว้าด้านโบราณคดีประวัติศาสตร์ การจดหมายเหตุแห่งชาติ และการดูแลบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และ ศิลปวัตถุของชาติ

มีหน่วยงานภายในตามพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วน ราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ๑๐ กอง คือ สำนักงานเลขานุการ กองศิลปศึกษา กองหัตถศิลป์ กองสถาปัตยกรรม กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กองหอสมุด

แห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กองพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ กองโบราณคดี และกองการสังคีต

ได้รับนโยบายจากกระทรวงศึกษาธิการ นำนโยบาย
และแนวทางดังกล่าวมาจัดทำแผนงานและโครงการในแผน
พัฒนาฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๘) โดยการตั้งคณะ
ทำงานขึ้นมา ๒ ชุด คือ

๑. คณะกรรมการอำนวยการวางแผนพัฒนาการ
ศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๗ ของกรมศิลปากร
จัดทำแผนงาน/โครงการ/กิจกรรม ของกรมเพื่อบรรจุไว้ใน
แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๘) มีอธิบดี
กรมศิลปากร เป็นประธาน ผู้อำนวยการกองต่างๆ เป็นกรรม
การ เลขาธิการกรมศิลปากรเป็นกรรมการและเลขานุการ มีผู้
แทนจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ผู้
แทนกรมศาสนา และผู้แทนจากสำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นที่ปรึกษา

๒. คณะทำงานเพื่อยกร่างแผนพัฒนาการศึกษา
ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๗ ของกรมศิลปากร
คณะกรรมการอำนวยการวางแผนฯ ได้ตั้งคณะทำงานขึ้นมา
ศึกษาในชั้นรายละเอียด มีนายสมคิด โชติกวณิชย์ รองอธิบดี
กรมศิลปากรเป็นประธาน เลขานุการกรมและผู้อำนวยการ
กองโบราณคดีเป็นรองประธาน มีเจ้าหน้าที่แผนงานกอง
ต่างๆ เป็นกรรมการ และหัวหน้าฝ่ายแผนงานและติดตามผล
สำนักงานเลขานุการกรม เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะทำงานได้ประชุมปรึกษาหารือกันหลายครั้ง
ได้ศึกษาปัญหาต่างๆ ที่คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติแล้ว ให้
เป็นกรอบแนวทางการดำเนินงาน เห็นว่าเป็นประโยชน์ใน
การนำมาเป็นแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์และพัฒนาศิลป
วัฒนธรรมของชาติ แต่มีบางปัญหาที่กล่าวไว้ไม่ชัดเจน โดยเฉพาะ
ในการขาดแคลนบุคลากร ในการอนุรักษ์และพัฒนา
ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดที่กรมศิลปากรกำลังประสบ เพราะ
การอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาตินั้น
จะต้องใช้บุคลากรที่ปรึกษาเฉพาะเรื่องเป็นสำคัญ และหลัก
สูตรการเรียนการสอนในวิชาชีพนี้ยังไม่เปิดสอนในประเทศไทย

คณะกรรมการฯ ได้ศึกษาสถิติ และระดมปัญหา
การดำเนินงานต่างๆ จนสามารถจัดเป็นหมวดหมู่ ปัญหา
การทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ ได้ดังนี้

ปัญหาที่ ๑ ปัญหาบุคลากรทางวัฒนธรรม

การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะสาขา
นาฏศิลป์ มีวิทยาลัยอยู่ ๕ แห่ง แต่มาตรฐานการเรียน
การสอนยังไม่บรรลุระดับที่ต้องการ จำเป็นจะต้องปรับปรุง
หลักสูตรเพื่อผดุงรักษาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรม เนื่องจาก
หน้าที่ของกรมศิลปากรในการผดุงรักษาศิลปวัฒนธรรมยังมี
อีกหลายแขนง เช่น ทางด้านการพิพิธภัณฑสถาน และ
การอนุรักษ์การจัดการอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี
วิชาสถาปัตยกรรมไทย การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง วิชา
โบราณคดีได้นำ ไม่มีหลักสูตรสอนในโรงเรียน และสถาบัน
การศึกษาในประเทศ ต้องส่งเจ้าหน้าที่ไปอบรมตามสถาบัน
ต่างๆ ในต่างประเทศเป็นสำคัญ ซึ่งแต่ละปีจะได้ทุนประมาณ
๒ - ๓ ทุน ไม่เพียงพอแก่ความต้องการ จำเป็นจะต้องดำ
เนินการฝึกอบรมในหลักสูตรพิเศษ โดยจะร่วมกับมหาวิทยาลัย
ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดหลักสูตรเร่งรัดออกมารับ
ผิดชอบอบรมเจ้าหน้าที่และบุคลากรภายนอกไว้รองรับแผน
การดำเนินงาน

ปัญหาที่ ๒ ปัญหาด้านงานวิจัยการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม

ในอดีต กรมศิลปากรเป็นสถาบันในการตัดสินใจ
ปัญหาข้อขัดแย้งทางวิชาการด้านศิลป นาฏดุริยางคศิลป์
ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี วรรณกรรม สืบทอด
จากราชบัณฑิตยสภา แต่ปัจจุบันการศึกษาค้นคว้าวิชาการดำ
เนินการกว้างขวางขึ้น มีแนวคิดและวิธีวิจัยต่างๆ มากมาย
แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดความขัดแย้งทาง
วิชาการอย่างมาก การศึกษาค้นคว้าภายในกรมศิลปากรยัง
กระจัดกระจายอยู่ ไม่ได้จัดทำเป็นระบบแบบแผนและล้าหลัง
สถาบันอื่นๆ ทำให้ขาดคำปรึกษาการวิจัยให้หน่วยงานต่างๆ
นำไปประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวทางการวางรากฐาน การ
เรียนการสอนและแนวทางการพัฒนาสังคมแต่ละท้องถิ่น
อย่างแท้จริง จำเป็นจะต้องดำเนินงานสำรวจศึกษาวิจัย
มรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อให้สามารถระดมทรัพยากร
บุคลากร ให้ปฏิบัติงานประสานกันอย่างมีระบบ

ปัญหาที่ ๓ ปัญหาเรื่องการเผยแพร่ อนุรักษ์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม

นอกจากกรมศิลปากรจะขาดบุคลากรในการอนุ
รักษ์และพัฒนา มรดกทางศิลปวัฒนธรรมแล้ว ในการปฏิบัติงาน
การเผยแพร่และปลูกฝังให้เยาวชนซึ่งจะสืบทอดมรดกศิลป

วัฒนธรรมไทย ให้เข้าใจคุณค่าและทราบแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรมในระบบยังไม่เพียงพอ สื่อมวลชนต่างๆ ทั้ง ที.วี. วิทยุ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ ยังจัดสัดส่วนในการเผยแพร่คุณค่ามรดกทางศิลปวัฒนธรรมไม่มากเท่าที่ควร ทำให้วัฒนธรรมต่างชาติที่ขัดกับวิถีชีวิตของสังคมไทยหลังไหลเข้ามาเรื่อยๆ จำเป็นจะต้องเร่งงานด้านการประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ปลูกฝังวัฒนธรรมไทยเพิ่มขึ้น

อนึ่ง ศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ และ/หรือ ประจำท้องถิ่น ที่จัดว่ามีคุณค่าสูง โดยเฉพาะขนบธรรมเนียมประเพณี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาษาและวรรณกรรม ในหลักฐานและรูปแบบอันหลากหลาย ซึ่งได้บรรจุและสั่งสมความรู้ ความหมายและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่ในอดีต ให้คนรุ่นต่อมาได้เรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเอง และมีความภูมิใจในความเป็นชาติไทยโดยส่วนรวม สิ่งเหล่านี้กำลังสูญหายไป เนื่องจากการขาดความเอาใจใส่ในการอนุรักษ์และส่งเสริมในทางที่ถูกที่ควร การขาดความเข้าใจในเรื่องความหมายและความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ ทำให้การอนุรักษ์และส่งเสริมเป็นไปได้เพียงการรักษาและซ่อมแซมแต่สิ่งที่เป็นรูปธรรมในหน่วยราชการเท่านั้น ซึ่งไม่อาจทำได้อย่างรวดเร็วทันเหตุการณ์และครอบคลุมอย่างทั่วถึง เนื่องจากขาดบุคลากรและงบประมาณ ประกอบกับวัฒนธรรมของไทยได้สั่งสมสืบทอดมาเป็นระชนานกว่าหนึ่งพันปี ทำให้มีสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมมากมาย และกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุกหนระแหง นอกจากนี้ แนวความคิดและมาตรฐานที่จะทำให้ประชาชนสำนึกและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพิทักษ์รักษาศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว ยังไม่ได้รับการส่งเสริมพัฒนาให้ถึงขั้นที่เป็นกำลังหลักในการดำรงรักษาทรัพย์เหล่านี้ไว้ได้ดีเท่าที่ควร

การจัดการมรดกทางศิลปโบราณคดี โบราณสถาน ยังขาดกฎบัตรของระดับมาตรฐานการดำเนินงานของชาติขาดแนวทางการจัดการมรดกทางโบราณคดี ตลอดจนวิธีการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานประเภทต่างๆ ยังไม่ได้จัดระเบียบเป็นทางราชการ

ปัญหาที่ ๔ ปัญหาการส่งเสริม สนับสนุนการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม

ความร่วมมือทางด้านวัฒนธรรมระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในองค์กรภาครัฐ หรือระหว่างองค์กรภาคเอกชนนั้น มีความจำเป็นที่สุดที่จะทำให้การดำเนินงานทางด้านวัฒนธรรมให้ประสบผลสำเร็จและขยายขอบเขตการมีส่วนร่วมไปอย่างกว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้

เนื่องจากองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็มีลักษณะเด่นไปคนละด้าน กล่าวคือองค์กรภาครัฐมีบุคลากรและงบประมาณจำนวนมาก ทั้งผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ปฏิบัติงานในสนาม สามารถปฏิบัติงานได้อย่างกว้างขวาง ครอบคลุมพื้นที่ได้มาก แต่มีปัญหาด้านการขาดความร่วมมือและประสานงานกัน

ส่วนองค์กรภาคเอกชน ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ใกล้ชิดกับประชาชน ย่อมเข้าใจสภาพปัญหาและแนวทางในการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี เช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ คณะอนุกรรมการหรือกลุ่มอาสาสมัครของจังหวัด ที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือเรื่องวัฒนธรรมงานวัฒนธรรมในส่วนภูมิภาคจะดีกว่าในส่วนกลาง

อย่างไรก็ตาม จากสภาพลักษณะปัญหาการดำเนินงานขององค์กรภาครัฐบาลและเอกชนก็จะสามารถร่วมมือกันผนึกกำลังร่วมกันได้ ถ้าหากผู้บริหารระดับสูงของจังหวัดต่างๆ เอาใจใส่รับผิดชอบดำเนินการเรื่องนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดหลายจังหวัดได้เอาใจใส่ ทำให้การดำเนินงานศิลปวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่น ประชาชนช่วยกันป้องกันดูแลศิลปวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ต่างคนต่างช่วยด้วยความเต็มใจ ทำให้สังคมนั้นมีค่ามาก และในการที่จะดำรงชาติ ดำรงบ้านเมืองของเราไว้

นอกจากนี้การส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่จำเป็นมากเพราะเป็นการทำให้ชาวต่างชาติเข้าใจและยอมรับวัฒนธรรมของเราให้มากขึ้นกว่าเดิมจะส่งผลให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศมากขึ้น จะกระตุ้นให้มีการเผยแพร่วัฒนธรรมไทยในต่างประเทศอย่างกว้างขวางเพื่อให้เกิดการยอมรับในเอกลักษณ์ ศักดิ์ศรีของชาติ

ปัญหาที่ ๕ ปัญหาระบบและโครงสร้างการบริหารด้านวัฒนธรรมหย่อนประสิทธิภาพ การระดมสรรพกำลังเพื่อดำเนินงานด้านวัฒนธรรมยังอยู่ในวงจรจำกัดมาก

ระบบบริหารงานด้านวัฒนธรรมของชาติในปัจจุบันเป็นระบบที่ไม่มีประสิทธิภาพ และมีลักษณะครอบงำ กล่าวคือหน่วยงานและองค์กร ที่กำหนดนโยบายและแผนวัฒนธรรมมีหลายระดับตั้งแต่แผนวัฒนธรรมแห่งชาติ แผนวัฒนธรรมระดับกรม ตลอดจนองค์กรที่ให้การสนับสนุนอีกหลายองค์กร ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนอื่นๆ ยังไม่มีประสิทธิภาพในการประสานนโยบายและแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ หน่วยงานปฏิบัติขาดการประสานนโยบายและแผนปฏิบัติงาน

ต่างฝ่ายต่างทำ จึงขาดระบบการประสานงานระหว่างภาครัฐบาลและเอกชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของชาติ

อีกทั้งกฎหมายเกี่ยวกับงานวัฒนธรรมไม่ทันสมัย มีช่องโหว่และไม่เอื้ออำนวยให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ สามารถดำเนินงานด้านวัฒนธรรมนั้น ยังไม่เปิดโอกาสแก่องค์กรหรือบุคลากรในท้องถิ่น ซึ่งจะสามารถเป็นกำลังในการดำเนินงานวัฒนธรรมของชาติได้เป็นอย่างดี เช่น สภาตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัคร ชมรม คณะสงฆ์ และองค์กรภาครัฐและเอกชนต่างๆ ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ ตลอดจนองค์กรต่างประเทศและระหว่างประเทศ ซึ่งล้วนแต่มีกำลังความสามารถที่จะช่วยรับภาระในการดูแลศิลปวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น

๒. นโยบายของกรมศิลปากร

บำรุงรักษา สืบทอดทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษา ค้นคว้า วิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ปลุกฝังจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชน เกิดความรู้ ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและภูมิใจในมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ที่เป็นรากฐานของตนเองและท้องถิ่น สนับสนุน ส่งเสริมการประสานงานระหว่างสถาบันการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน รวมทั้งบทบาทของสื่อมวลชนและองค์กรท้องถิ่น ให้มีการพัฒนาบุคลากรทางด้าน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ให้สอดคล้องสมดุลงับการพัฒนาทุกๆ ด้าน และเหมาะสมกับสภาพของสังคมและเศรษฐกิจ โดยคำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมเป็นกรอบความคิดแม่บทในการพัฒนา

๓. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อปลุกฝังจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชน เกิดความรู้ความเข้าใจ ภูมิใจในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของตนเองและของชาติ และเป็นกำลังสำคัญในการดูแลรักษาให้คงอยู่ตลอดไป

๒. เพื่อศึกษา ค้นคว้า วิจัยงานด้านศิลปวัฒนธรรมทุกสาขาให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนาประเทศ

๓. เพื่อเผยแพร่งานด้านการอนุรักษ์ การจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ให้ชาวไทยทุกคนร่วมกันรับผิดชอบ สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยมีศิลปวัฒนธรรม

เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางจิตใจ และดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชาติ

๔. เพื่อเสริมสร้างบุคลากรในการสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมทุกสาขารองรับแผนการดำเนินงาน โดยปรับปรุง เร่งรัดหลักสูตรในการผดุงรักษาให้ได้มาตรฐาน

๕. เพื่อพัฒนาระบบการบริหารด้านวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพในการประสานนโยบายและแผน โดยการขยายโอกาสแก่องค์กรภายในและนอกประเทศ ตลอดจนบุคลากรท้องถิ่น

๖. เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานด้านวัฒนธรรมทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนให้ประสานกันอย่างใกล้ชิด สนับสนุนการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างประเทศที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของชาติ

๔. ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน

ในการบริหารงานด้านศิลปะและวัฒนธรรมให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ทางการศึกษา สังคม และเกื้อกูลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงยุทธศาสตร์ต่างๆ ดังนี้

๑. สร้างขวัญ กำลังใจ และคุณธรรมแก่บุคลากรขององค์กร

ในสังคมยุคปัจจุบัน สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปของข้าราชการ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ เมื่อเทียบกับองค์กรอื่นหรือหน่วยงานของเอกชน จะเห็นได้ว่ามีความไม่สมดุลระหว่างรายได้และผลประโยชน์ที่ได้รับตอบแทนจากการทำงานอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้บริหารไม่เข้าใจไม่เห็นความสำคัญและให้ความมั่นใจในการปฏิบัติงานด้วยแล้ว จะทำให้เกิดความแตกแยกทอดทิ้งในการปฏิบัติงาน การระดมสรรพกำลังที่มีอยู่จึงไม่เกิดผลดีในทางปฏิบัติเท่าที่ควร ประสิทธิภาพของทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ทำงานได้ไม่เต็มขีดความสามารถ ฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเสริมสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานของข้าราชการเหล่านั้นในรูปแบบของสวัสดิการ การยกย่องให้เกียรติในการปฏิบัติงาน ชักจูงให้เกิดความรัก ความรับผิดชอบ พร้อมทั้งจะเสียสละและอุทิศตนให้แก่หน่วยงานอย่างเต็มที่ มีจุดหมายและอุดมการณ์ร่วมกัน ในอันที่จะพัฒนาหน่วยงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. การประสานแผนปฏิบัติการ

แผนงาน งานหรือโครงการที่กำหนดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาทางด้านศิลปวัฒนธรรมจนบรรลุวัตถุประสงค์/เป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับแผนการปฏิบัติงาน ซึ่งจะต้องมีการระดมทรัพยากรบุคคล เครื่องมือและวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาช่วยกัน โดยกำหนดแนวทางในการประสานงานระหว่างแผนงาน งาน โครงการ อย่างชัดเจน และสามารถสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะงานด้านสร้างสรรค์ จะต้องเข้ามาสัมพันธ์กับงานวิชาการอย่างใกล้ชิด เพื่อนำผลงานทางวิชาการกลับไปสู่แผนการปฏิบัติงานอย่างได้ผล และเกิดประโยชน์ ถึงมือประชาชนในพื้นที่เป้าหมายอย่างแท้จริง ในอันที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในสังคม ทั้งในด้านการศึกษา และเศรษฐกิจของท้องถิ่นให้ดีขึ้น ซึ่งหากผลของการดำเนินงานตามแผน ไม่ได้ดังเป้าหมายที่ต้องการของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ก็จะทำให้แผนต่างๆ ที่กำหนดไว้ขาดการสนับสนุนจากประชาชนเจ้าของพื้นที่

๓. การจัดทำกฎบัตรและมาตรฐานคู่มือการปฏิบัติงาน

แม้ว่าจะเร่งสร้างขวัญ กำลังใจแก่ข้าราชการ และมีการประสานแผนการปฏิบัติให้สอดคล้องเกื้อกูลกันแล้ว การดำเนินงานก็อาจไม่บรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ต้องการ หากขาดมาตรฐานแนวทางในการปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งจะเป็นคู่มือให้กับข้าราชการ เจ้าหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ และให้ความรู้แก่หน่วยงาน บุคลากรในสาขาวิชาชีพอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีพื้นความรู้และประสบการณ์ในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมแตกต่างกันไป ฉะนั้นหน่วยงานของกรมศิลปากร ซึ่งมีความหลากหลายในสาขาวิชาชีพเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องทำกฎบัตรและแนวทางในการปฏิบัติงานในวิชาชีพของตน ให้เป็นคู่มือที่สามารถใช้เป็นมาตรฐานเพื่อยกระดับการดำเนินงานให้ทัดเทียมการดำเนินงานด้านอื่นๆ

๔. การจัดองค์กรของกรมศิลปากรในแต่ละจังหวัด

องค์กรของกรมศิลปากรที่กระจัดกระจายอยู่ในส่วนภูมิภาค การบริหารงานขึ้นอยู่กับกองต้นสังกัด ทำให้ขาดเอกภาพในการบริหารและการจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมในส่วนภูมิภาค เป็นเหตุต่างหน่วยต่างทำในลักษณะตัวใครตัวมัน ไม่มีการประสานงานและประสานทรัพยากรร่วมกันในอันที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน

อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ กรมศิลปากรจึงจำเป็นต้องเร่งแก้ไขให้มีการกระจายอำนาจไปสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น มีการเพิ่มอำนาจการบริหารงานในส่วนภูมิภาคเป็นหนึ่งเดียว โดยเมืองค์กร/หน่วยงานย่อยรองรับ เพื่อการประสานงานแก้ไขปัญหาในแผนงาน โครงการต่างๆ ร่วมกัน

๕. การกระจายอำนาจไปสู่ส่วนภูมิภาคและหน่วยงานอื่นๆ

เนื่องจากงานด้านศิลปวัฒนธรรมซึ่งอยู่ในหน้าที่ความรับผิดชอบของกรมศิลปากรในขณะนี้มียุ่่มาก กระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่จำนวนบุคลากรมีจำนวนจำกัด หรือเพิ่มขึ้นก็มีอัตราส่วนไม่เพียงพอกับการปฏิบัติงาน จึงจำเป็นต้องมีการกระจายอำนาจในการบริหารงานลงไปสู่ระดับต่างๆ รวมทั้งหน่วยงานอื่นๆ ในส่วนภูมิภาคมากขึ้น เพื่อให้การบริหารจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมเป็นของประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และองค์กรประชาชนในท้องถิ่น โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้กำหนดแนวทางปฏิบัติตามนโยบายและแผนงานระดับชาติ ทั้งการปฏิบัติตาม พ.ร.บ. การมอบอำนาจในการควบคุมดูแลปกป้อง และเข้ามามีส่วนในการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติด้วย

๖. การติดตามประเมินผลเพื่อปรับปรุงองค์กรแผนงาน งาน โครงการ

เมื่อเริ่มดำเนินการตามแผนงาน งาน โครงการที่บรรจุไว้ในแผนฯ แล้ว จำเป็นจะต้องมีการประเมินผลแก้ไข และปรับปรุงองค์กร แผนงาน งาน และโครงการต่างๆ อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอระบบที่ใช้ในการประเมินจะต้องมีประสิทธิภาพและทันสมัย เพื่อให้ทราบปัญหาข้อบกพร่องระหว่างดำเนินการในแผน และนำมาปรับปรุงแนวทางในการปฏิบัติงาน การบริหารการจัดการองค์กรและบุคลากรทางศิลปวัฒนธรรม ให้เกิดความสมดุลกับปริมาณงานที่รับผิดชอบ เพื่อยกระดับงานด้านศิลปวัฒนธรรมให้ได้ระดับมาตรฐานสากล และเป็นไปตามเป้าหมายหลักของแผนฯ ที่วางไว้

๕. มาตรการ/แผนงาน/งาน/โครงการ

จากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุ และต่อเนื่องมาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจิตใจของคนในสังคม ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น นำไปสู่ปัญหาด้านต่างๆ รวมทั้งปัญหาทางด้านศิลปวัฒนธรรม กรมศิลปากรซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่มี

หน้าที่ในการดูแลรับผิดชอบในการจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ จึงได้กำหนดมาตรการ/แผนงาน/งาน/โครงการ เป็นแนวทางปฏิบัติงานด้านการเผยแพร่ อนุรักษ์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งเพื่อลดความรุนแรงของปัญหาดังกล่าว ดังต่อไปนี้

มาตรการ

๑. พัฒนาหลักสูตร สื่อการเรียนการสอนด้านศิลปะและวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับวัยของนักเรียนแต่ละระดับ รวมทั้งครุภัณฑ์ และให้ความสำคัญแก่บุคลากรผู้นำในการสืบทอดทางวัฒนธรรม

๒. ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวกับงานด้านศิลปะและวัฒนธรรมให้ทันสมัย รัศมุนเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

๓. ให้มีการชี้แจงประสานความเข้าใจในการดำเนินงานด้านศิลปะและวัฒนธรรมแก่บุคลากรทางการศึกษาทั้งในและนอกระบบ เพื่อให้สามารถนำไปถ่ายทอดให้แก่เยาวชนและประชาชนได้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

๔. ปรับปรุงสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์งานด้านศิลปะและวัฒนธรรมให้ทันสมัยทันยุคทันสมัย

๕. จัดทำคู่มือเผยแพร่งานด้านศิลปะและวัฒนธรรม และแนวทางการอนุรักษ์ เพื่อเผยแพร่แก่สถานศึกษา หอสมุด ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดต่าง ๆ

๖. จัดให้มีการโฆษณา และใช้สื่อต่างๆ ตลอดจนจอคอมพิวเตอร์สื่อมวลชนในการเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าและสาระของศิลปะและวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น และให้ตระหนักว่าศิลปะและวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบทุกฝ่าย

๗. ปรับปรุงและกำหนดแนวทางในการบริหารสถาบันทางวัฒนธรรมให้มีอำนาจหน้าที่เหมาะสมและสอดคล้องกับกลไกทางสังคม ให้สามารถประสานและเอื้ออำนวยประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

๘. ขยายขอบข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐบาล เอกชน และองค์กรระหว่างประเทศในการค้นคว้าวิจัยด้านการอนุรักษ์มรดกทางศิลปะและวัฒนธรรม พร้อมทั้งให้มีการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๕. จัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อเป็นแหล่งกลางในการให้บริการข้อมูล และการค้นคว้าสำหรับบุคลากรทางวัฒนธรรมและประชาชนทั่วไป

๑๐. ประเมินผลเพื่อกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของหน่วยงานทางวัฒนธรรม และเริ่มพัฒนาให้ได้ตามเกณฑ์ โดยการปรับปรุงบุคลากร อาคารสถานที่ เทคนิคการจัดการให้เหมาะสม

๑๑. ให้มีการประสานกันอย่างใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเพื่อให้การดำเนินงานมีเป้าหมายและวิธีการที่สอดคล้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในอันที่จะพัฒนาทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ อันจะนำไปสู่การยกระดับรายได้และความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่น

๑๒. ฟื้นฟูการผลิตงานศิลปหัตถกรรมจากมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อเพิ่มพูนรายได้อันจะเป็นผลไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ

๑๓. ให้มีการแลกเปลี่ยนศิลปะและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ทั้งภายในและต่างประเทศ

๑๔. ประสานงานระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม สถาบันทางครอบครัว สถาบันทางศาสนา และการศึกษา ให้มีความสัมพันธ์ ช่วยในการให้ความรู้ เผยแพร่แก่เยาวชนและประชาชน เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุข ความอบอุ่น ความเป็นปึกแผ่นและป้องกันความแปลกแยกแตกร้างของสมาชิกทั้งในเมืองและชนบท

แผนงานบริหารทั่วไป

ปัญหาและหลักการ

กรมศิลปากรในฐานะองค์กรหนึ่งของรัฐที่มีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงในการทำ บำรุง สงวนรักษา ส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อเป็นศูนย์รวมแห่งความภูมิใจของทุกคนในชาติ ให้ธำรงอยู่คู่ชาติ และเผยแพร่ให้ปรากฏแก่ชาวโลก รวมทั้งเป็นความหวังของประเทศในการอนุรักษ์ป้องกันทรัพย์สินมรดกล้ำค่าของชาติมิให้สูญหาย ได้ดำเนินงานมานับตั้งแต่ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๔ จนถึงปัจจุบัน เป็นเวลา ๑๕ ปีแล้ว ปริมาณงานในความรับผิดชอบของกองต่างๆ ก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ ในปลายแผนพัฒนา ฉบับที่ ๖ ได้รับงบประมาณถึง ๑๐๐ ล้านบาท และคาดว่าจะถึง ๒,๐๐๐ ล้านบาท เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนา ฉบับที่ ๗

นโยบาย

ในแผนพัฒนา ฉบับที่ ๗ นั้น จะเร่งรัดการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแผนงาน/งานโครงการ ที่ได้ตั้งไว้ มีการกำกับ ตรวจสอบ ดูแลและกวดขันแผนการใช้จ่ายเงินงบประมาณให้ทันต่อเหตุการณ์ และใช้จ่ายงบประมาณให้เป็นไปตามแผนที่ตั้งไว้ ด้วยความรวดเร็ว เรียบร้อย รัดกุม และถูกต้องตามระเบียบวิธีปฏิบัติ

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อให้การดำเนินงานของหน่วยงานบริหารทั่วไปของกองต่างๆ ดำเนินงานไปด้วยความเรียบร้อย
๒. เพื่อให้มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินงบประมาณที่ได้รับให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าสูงสุด
๓. เพื่อให้ได้มาซึ่งบุคลากรเพื่อการปฏิบัติงานอันเกี่ยวข้องกับงานด้านศิลปวัฒนธรรมเพียงพอ กับปริมาณงานและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป
๔. เพื่อการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภายนอกทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน
๕. เพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

กรมศิลปากรจึงได้กำหนดมาตรการ และแผนงาน เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติงานด้านการเผยแพร่ อนุรักษ์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคตดังนี้

แผนงานการจัดการศึกษา

ปัญหาและหลักการ

ศิลปวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งแสดงถึงควมมีอารยธรรมของคนในชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปวัฒนธรรมที่เป็นวิชาชีพชั้นสูงอันได้แก่ วิชานาฏศิลป์ และดนตรี การช่างศิลป์ไทย และวิชาการอนุรักษ์ จำเป็นจะต้องได้รับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและสืบทอดให้ดำรงคงไว้ การใช้กระบวนการศึกษาก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะสืบทอดงานด้านนี้ไว้ให้กับอนุชนรุ่นใหม่ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในอนาคตที่จะผดุงรักษาและพัฒนาให้คงอยู่สืบไป ซึ่งปัจจุบันก็ยังประสบปัญหาที่สำคัญได้แก่

๑. ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรทางวัฒนธรรมที่จะสืบทอดงานด้านศิลปวัฒนธรรมในสาขานาฏดุริยางค์ศิลป์, ด้านการพิพิธภัณฑน์ การช่างศิลป์ไทยและโบราณคดีฯ

๒. ปัญหาคุณภาพการจัดการเรียน การสอนยังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร

นโยบาย

อนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบทอดการศึกษาศิลปวัฒนธรรมในสาขานาฏดุริยางค์ศิลป์ การช่างศิลป์ไทยและวิชาชีพเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรมให้มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในสาขาที่ขาดแคลน

วัตถุประสงค์

๑. ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนวิชานาฏศิลปนาฏดุริยางค์ศิลป์ ให้ได้ปริมาณและคุณภาพสูงขึ้น
๒. เพิ่มสถาบันการศึกษาและฝึกอบรม
๓. ร่วมกับสถาบันการศึกษาอื่นฝึกอบรมวิชาชีพพิเศษที่ไม่มีสอน
๔. เพิ่มคุณภาพของสถานศึกษาในสังกัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
๕. เร่งการผลิตและพัฒนายกระดับกำลังคนในสาขาที่ขาดแคลน

แผนงานวิจัยการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

ปัญหาและหลักการ

ในอดีตกรมศิลปากรเป็นสถาบัน ในการตัดสินปัญหาข้อขัดแย้งทางวิชาการด้านศิลปะ ได้แก่ด้านนาฏดุริยางคศิลป์ ด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี วรรณกรรม สืบทอดจากราชบัณฑิตยสภา ปัจจุบันมีการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการกว้างขวางขึ้น ทำให้เกิดความขัดแย้งทางวิชาการอย่างมาก จำเป็นต้องนำผลการวิจัยมาช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และเพื่อให้การดำเนินงานในแผนวิจัยศิลปวัฒนธรรมเกิดประโยชน์เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงจึงควรขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นในแผนพัฒนาฯ ที่ผ่านมานี้ได้แก่

๑. งานวิจัยของกรมศิลปากรยังกระจัดกระจายอยู่ ไม่มีการรวบรวมให้เป็นระเบียบแบบแผนเดียวกัน ทำให้ขาดค่าผลการวิจัยออกเผยแพร่ให้หน่วยงานต่างๆ นำไปประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวทางในการวางรากฐานการเรียนการสอนและการปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่งานด้านศิลปวัฒนธรรม

๒. ขาดแคลนงบประมาณและนักวิจัยในสาขาวิชา เฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรม ที่จะมาสนับสนุนให้งานวิจัยเกิดประสิทธิภาพกับการดำเนินงานอย่างแท้จริง

นโยบาย

ส่งเสริมให้มีการศึกษา ค้นคว้า วิจัยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของคนและท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย และมีระบบ เพื่อนำผลวิจัยไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

๑. ส่งเสริม และสนับสนุนให้มีการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมทั้งในและต่างประเทศอย่างแพร่หลายและเป็นระบบ

๒. พัฒนาประสิทธิภาพนักวิจัย งานวิจัย ให้ได้มาตรฐานทัดเทียมกับการวิจัยด้านอื่นๆ พร้อมทั้งเผยแพร่งานวิจัยออกไปแก่สาธารณชน

๓. ส่งเสริมความร่วมมือการวิจัยงานศิลปวัฒนธรรม จากองค์กรภาครัฐบาล เอกชนและประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง

แผนงานเผยแพร่ อนุรักษ์และ พัฒนา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

ปัญหาและหลักการ

กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานหนึ่งของรัฐบาล ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งมีอยู่กระจัดกระจายนับพันแห่ง ในปัจจุบันการดำเนินงานด้านนี้แม้จะพยายามเร่งดำเนินการให้ทันต่อเหตุการณ์ แต่ก็ยังไม่สามารถครอบคลุมพื้นที่ได้ทั่วถึงเนื่องจาก

๑. บุคลากรในการดูแลรักษา อนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติยังไม่เพียงพอที่จะปฏิบัติงานให้ทันกับเหตุการณ์และทั่วถึงทุกพื้นที่

๒. เป้าหมายและยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์คุณค่ามรดกทางศิลปวัฒนธรรมยังไม่ได้สัดส่วนกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและกระแสวัฒนธรรมที่หล่อไหลเข้ามาจากต่างชาติทำให้คนไทยขาดความมั่นใจในการอนุรักษ์ สืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงไว้

๓. การขาดความเข้าใจความหมายและความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมของชาติ ทำให้การอนุรักษ์และส่งเสริมเป็นไปได้เพียงการรักษาและซ่อมแซมสิ่งที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น ส่วนในด้านการศึกษาปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนเจ้าของวัฒนธรรมมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพิทักษ์รักษาศิลปวัฒนธรรมยังไม่ถึงขั้นที่จะเป็นกำลังหลักในการดำรงรักษาทรัพย์เหล่านี้ไว้ดีเท่าที่ควร

นโยบาย

ทำนุบำรุง รักษา สืบทอดทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ อนุรักษ์ พื้นฟูและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ปลูกฝังจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและภูมิใจในมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของคนและท้องถิ่น

วัตถุประสงค์

๑. เผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าและสาระของศิลปวัฒนธรรมในด้านต่างๆ แก่เยาวชนและประชาชนทุกระดับ เพื่อให้ตระหนักว่ามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เป็นสมบัติของทุกคนที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบ ในการส่งเสริม ทำนุบำรุงรักษาและพัฒนาให้เหมาะสม

๒. ศึกษา ค้นคว้า เก็บรวบรวมข้อมูลด้านการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมทุกแขนงให้เป็นระบบแผนเดียวกัน เพื่อเป็นแกนนำไปในการพัฒนา

๓. เร่งดำเนินการจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพและรวดเร็วยิ่งขึ้นทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม กระแสวัฒนธรรมของต่างชาติซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการทำลายมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

แผนงานส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษา ศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม

ปัญหาและหลักการ

ความร่วมมือทางด้านวัฒนธรรมระหว่างหน่วยงานต่างๆ ในองค์กรภาครัฐ หรือระหว่างองค์กรภาคเอกชนนั้นมีความจำเป็นที่สุด ที่จะทำให้การดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมประสบผลสำเร็จและขยายขอบเขตการมีส่วนร่วมไปอย่างกว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้

นอกจากนี้การส่งเสริมความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศเป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะการทำให้ชาวต่างชาติเข้าใจและยอมรับวัฒนธรรมของเราให้มากขึ้นกว่าเดิมนั้น จะส่งผลให้เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศมากขึ้น

ปัญหาการส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม มีดังนี้

๑. การประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรของรัฐและภาคเอกชนในการจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมยังมีข้อจำกัดมากมาย ทำให้การดำเนินงานไม่มีเอกภาพเท่าที่ควร

๒. การส่งเสริม แลกเปลี่ยนความร่วมมือในการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาและพัฒนางานด้านศิลปวัฒนธรรมยังไม่กว้างขวางเท่าที่ควรทั้งภายในและต่างประเทศ

นโยบาย

สนับสนุนส่งเสริมการประสานงานระหว่างสถาบันการศึกษา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ขยายขอบข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐบาล เอกชนและองค์กรระหว่างประเทศให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนางานด้านศิลปวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์

๑. ส่งเสริมการเรียนรู้รากฐานที่แท้จริงของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และรณรงค์ให้เยาวชนและประชาชนตระหนัก ในการร่วมกันดูแล รับผิดชอบมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ

๒. ส่งเสริมและสร้างสรรค์ความร่วมมือกับมิตรประเทศในการระดมทรัพยากรเพื่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรม

๓. พัฒนาศูนย์สารสนเทศทางด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางด้านศิลปวัฒนธรรมระหว่างประเทศ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจอันดี และความร่วมมือทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจและสังคม

แผนงานบริหารการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

ปัญหาและหลักการ

ปัญหาที่เกิดขึ้นในการบริหารการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมเป็นปัญหาเกี่ยวกับระบบและโครงสร้างการบริหารงาน ได้แก่

ภาครัฐบาลและภาคเอกชนแล้ว มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติก็ควรจะดำรงคงอยู่ตลอดไป

๑. ระบบการบริหารงานด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติหย่อนประสิทธิภาพในการประสานนโยบายและประสานแผนปฏิบัติงานระหว่างหน่วยงานของรัฐบาลและภาคเอกชน และยังไม่เปิดโอกาสให้องค์กรหรือบุคลากรท้องถิ่นสามารถเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของชาติได้เป็นอย่างดี

๒. กฎหมาย ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับงานด้านศิลปวัฒนธรรมไม่ทันสมัย รัดกุม มีช่องโหว่และไม่เอื้ออำนวยให้หน่วยงานที่รับผิดชอบงานได้อย่างเต็มที่

นโยบาย

ให้มีการพัฒนาองค์กรและบุคลากรทางด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้สอดคล้องสมดุลกับการพัฒนาทุก ๆ ด้าน

วัตถุประสงค์

๑. ปรับปรุงระบบกลไกเทคนิควิธีการบริหารและการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

๒. ปรับปรุงให้โครงสร้างองค์กร ในการบริหารงานด้านศิลปวัฒนธรรมของกรมให้เกิดความคล่องตัว

๓. ปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมให้ทันสมัยรัดกุม สามารถเอื้ออำนวยต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างจริงจัง

๔. กระจายอำนาจการบริหารจากส่วนภูมิภาค สนับสนุนให้ประชาชน ธุรกิจ เอกชนตลอด จนองค์กรของรัฐในระดับท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น

จากแผนงานทั้ง ๖ แผนงานที่กรมศิลปากรได้วางแนวทางไว้สำหรับการบริหารงานศิลปวัฒนธรรมของชาตินี้ ได้มีการปฏิบัติและได้รับการสนับสนุนในการดำเนินงานทั้งจาก

โครงสร้างแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ ๗

(พ.ศ. ๒๕๓๔ - ๒๕๓๕)

๑. แผนงานการจัดการศึกษา

โครงการพัฒนาวิทยาลัยนาฏศิลป์ (กศศ)

โครงการพัฒนาขยายการศึกษาช่างศิลป์ (กศศ)

โครงการศูนย์ฝึกอบรมช่างสิบหมู่ (กหศ)

โครงการฝึกอบรมวิชาชีพเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรม (ศก/มหาวิทยาลัย)

โครงการพัฒนาบุคลากรของกรมศิลปากร (สส)

๒. แผนงานวิจัยการศึกษา ศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม

โครงการศึกษาวิจัยศิลปวัฒนธรรมไทย

โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางโบราณคดี

โครงการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์และวรรณกรรม กวป.

โครงการค้นคว้าวิจัยศิลปกรรมไทย

โครงการสำรวจศึกษาวิจัยมรดกไทยเพื่อการประกาศขึ้นทะเบียน

โครงการศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมเพื่อการอนุรักษ์

โครงการศึกษาวิจัยมรดกศิลปกรรมไทยดีเด่นเพื่อการผลิตสินค้าที่ระลึก (กบค. กพช. กหศ.)

โครงการศึกษา วิจัยผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจต่อสิ่งแวดล้อมด้านศิลปวัฒนธรรม (กบค. กพช.)

๓. แผนงานอนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่การศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม

โครงการประชาสัมพันธ์ศิลปวัฒนธรรมไทย (สส.)

โครงการบำรุงรักษาโบราณสถานทีประกาศขึ้นทะเบียน (กบค.)

โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ (กบค.)

โครงการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณคดี ๕ จังหวัดภาคใต้ (กบค.)

โครงการผดุงรักษาเผยแพร่คูริยวงค์นาฏศิลป์ชั้นสูง เพื่อการสืบทอด

โครงการอนุรักษ์วรรณกรรมของชาติ (กวป.)

โครงการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ (กพช.)

โครงการขยายและปรับปรุงพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ (กบค.)

- โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (กบค.)
- โครงการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีของชาติ (กบค.)
- โครงการปรับปรุงพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั่วประเทศ (๓๒แห่ง กพข.)
- โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติใหม่ (กพข.)
- โครงการก่อสร้างและพัฒนาโรงประติมากรรมและงานหัตถศิลป์ (กพค.)
- โครงการพัฒนาหอสมุดแห่งชาติ (กพข.)
- โครงการจัดตั้งหอสมุดแห่งชาติสาขาและห้องสมุดเคลื่อนที่ในส่วนภูมิภาค (กพข.)
- โครงการจัดพิมพ์เอกสารทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม
- โครงการจัดตั้งและพัฒนาดังหมายเหตุแห่งชาติ (กจข.)
- โครงการสนองแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (กบค.)

๔. แผนส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม

- โครงการส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมภายในประเทศ (กบค.)
- โครงการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย (สส.)
- โครงการความร่วมมือระหว่างกรมศิลปากรกับองค์กรระหว่างประเทศ
- โครงการศูนย์สารสนเทศวิชาการแห่งชาติ
- โครงการศูนย์สารสนเทศทางศิลปวัฒนธรรม (สส.)
- โครงการส่งเสริมความร่วมมือกับสถานศึกษาเพื่อเสริมความรู้ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี (กบค. กพข. กวป.)

๕. แผนงานบริหารศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

- โครงการปรับปรุงกฎหมายและมาตรการในการรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (สส.)
- โครงการจัดทำพระราชบัญญัติจดหมายเหตุแห่งชาติ (กจข.)
- โครงการปรับปรุงองค์กรในการบริหารและการจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรม (สส.)
- โครงการประสานงานกับส่วนราชการในการบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม
- โครงการสวัสดิการข้าราชการครูและลูกจ้างประจำของกรมศิลปากร

PLANS FOR THE PRESERVATION OF THAI CULTURAL HERITAGE DURING THE NEXT DECADE

The Fine Arts Department in the capacity of a state organization has the duty and responsibility to foster and maintain, preserve and protect as well as support and propagate the arts and the culture of our country so that it is an object of pride to every citizen in the land. The hope is that the arts and culture will abide side by side in the nation and will be disseminated so that the world's population can appreciate it. Also support will be given to co-operation in the work being done by the educational religious and cultural institutions, both of the private and public sector and belonging to the state; to the role of the media and the local organizations, personnels are to be developed to take charge of the conservation of the environment and the organization of the cultural heritage, so that this fits in with the developments in every field and appropriate to the state of the society and the economy. The Fine Arts Department also provides the hope for the nation in its aim to preserve and protect possessions of priceless value so that they do not vanish. In the past eighty years this work has proceeded with the problems being faced summarized as follows;

1. Problem of shortage of personnels in performing culturally related work.
2. Problem of the paucity in output in academic research, in education, in religion and in arts and culture.
3. Problem of the lack of dissemination through public relations in matters relating to preservation and development of arts and culture.
4. Problem of the absence of co-operation between state and private sector in supporting and promoting education, religion and culture.
5. Problem of the lack in efficiency system and structure of administration of works related to

culture which are lacking in efficiency. Concentration of force so as to cultural work could have proceeded is done with in restricted circles.

From the aforementioned problems the Fine Arts Department well realizes that efficiency in administrative work related to arts and culture benefits education society and helps to develop the economy and is essential when considering the various strategies which are;

1. Build up moralx, encourage the staff of the organizations and instill in their moral virtue to carry out and develop the work so as to achieve their objectives set out with the utmost efficiency.
2. Co-operation in setting out the plan for the carrying out of the work so as to achieve results and give rise to real benefits.
3. Devising a charter and a standard manual for use in work. This is to set out the course to take in the performance of high standard work. This is for the benefit of both the authorities who are directly involved with the work and for workunits of certain personnels.
4. Organizing a section of the Fine Arts Department in every province so that work can be well co-ordinated and make full benefit of fully and worth the allowance being set aside for it.
5. Delegation of authority towards the provinces and other work units so that the running and organization of cultural heritage will truly belong to the people.

6. Following up to assess the results in order to strengthen the organization, workplans, work and projects so that problems being brought to light-terations can be made so that the administration of

the cultural section can be achieved according to the set out objectives.

The economical and social change which have taken place in the many former decades have resulted in social; material and spiritual alteration in the arts as well as in culture. The Fine Arts Department has thus taken measures and devised plans to carry out dissemination of work, presentation work and the development of arts and culture. It is hoped that these activities will proceed in the future.

i) General administration plan - to quicken the process of work according to the plan or programme which has been set up and co-ordinate with the workunits related to the people outside the Fine Arts Department, whether they may belong to the government or to the private sector. Also make alterations to the way work will be carried out so that it is achieved with utmost efficiency.

ii) Organization plan for education - proceed with preservation work, revive it and pass on the knowledge in art and culture like the musical arts, dancing Thai art and professions related to art and culture so that quality is maintained in these vocations and fits in with the needs of the market for jobs.

iii) Plan for research studies in religion, art and culture - to support the study research the cultural heritage which are the roots of our society and these of the provincial areas. This is to be done in a widespread fashion and systematically. The aim is to apply the results of the research to the performance of the work which would be resulting inefficiency.

iv) Plan for propagation, preservation and development of religion art and culture.- Foster and maintain protect pass on the cultural heritage of the country. Preserve revival and dissemination art and culture. Implant in the conscience of the youths and the people knowledge and understanding so that

people see the value and are proud of the cultural heritage which form the roots of their society and their native culture.

v) Plan for propagation, preservation and development of religion, art and culture. Proceed with work to promote and support the co-operation of the education, religious and cultural institutions. Expand co-ordination between the government and the private sector and the international organization, so that they share in the development of our arts and culture.

vi) Administrative plan for education, religion, art and culture.- To go ahead with the development of the organizations and personnels involved in the conservation of the environment and the organization of the cultural heritage so that it fits in with every facet of development.

For all six plans which the Fine Arts Department have drawn up for the administration of the works related to Thai art and culture, there has been a carrying out and support in this process by the government and the private sector already. The cultural heritage of the country will remain forever, it seems

อธิบดีกรมศิลปากรในรอบ ๘๐ ปี (๒๔๕๔ - ปัจจุบัน)

อธิบดีเป็นตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสูงสุดในกรมศิลปากร และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่กรมศิลปากรตลอดระยะเวลา ๘๐ ปีที่ผ่านมา ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ถึงปัจจุบัน เท่าที่สอบพบหลักฐานปรากฏมีผู้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรมีรายชื่อดังนี้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงมูรธาธร
เป็นผู้บัญชาการกรมศิลปากร ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงดำรงตำแหน่งตั้งแต่วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๕๔

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ (กิมเหลียง วัฒนปฤดา)
ดำรงตำแหน่ง ๑ เมษายน ๒๔๗๗

ศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ)
ดำรงตำแหน่ง ๑๐ สิงหาคม ๒๔๘๕

พันโท หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนินทุ)
ดำรงตำแหน่ง ๗ มีนาคม ๒๔๙๓

นายชนิด อยู่โพธิ์
ดำรงตำแหน่ง ๑๕ ตุลาคม ๒๔๙๕

นายเชื้อ สาริมาณ
ดำรงตำแหน่ง ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑

นาวาเอก สมภพ ภิรมย์
ดำรงตำแหน่ง ๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๕

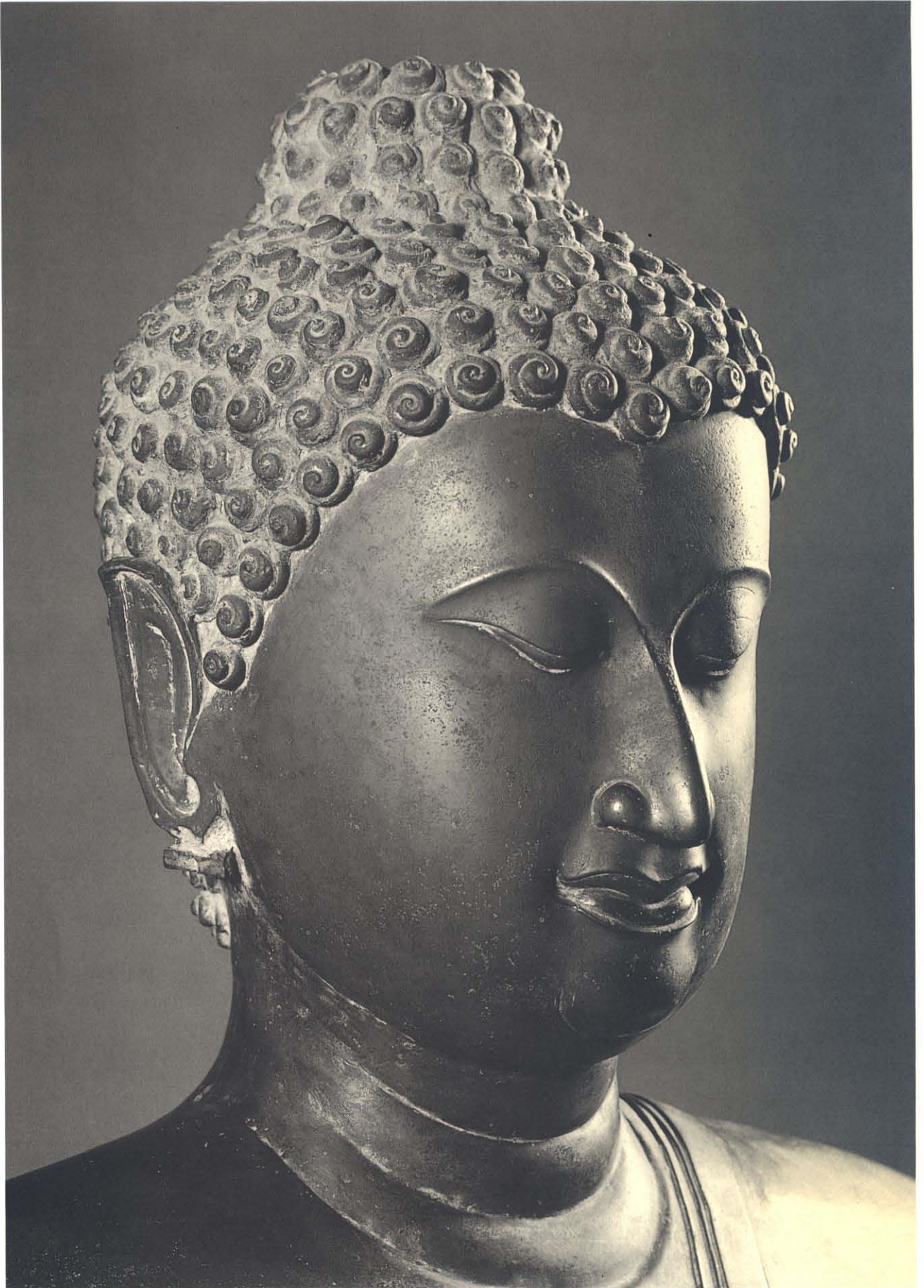
นายรังสฤษดิ์ เขาวนศิริ
ดำรงตำแหน่ง ๔ กันยายน ๒๕๑๘

นายเดโช สวานานนท์
ดำรงตำแหน่ง ๑ ธันวาคม ๒๕๑๙ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๒๕

คุณหญิงอารี กุลตันท์
ดำรงตำแหน่ง ๑ ตุลาคม ๒๕๒๕ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๒๗

นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์
ดำรงตำแหน่ง ๑ ตุลาคม ๒๕๒๗ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๓๒

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
ดำรงตำแหน่ง ๑ ตุลาคม ๒๕๓๓ ถึงปัจจุบัน

รายนามผู้บริหารของกรมศิลปากร

คุณหญิงกฤตทรัพย์ เกษแม่นกิจ

อธิบดีกรมศิลปากร

นายสมคิด โชติกวณิชย์

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นายมงคลบุญวงศ์

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นายนิคม มุสิกคามะ

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นางกนกพร อรรถรากรณ์

เลขานุการกรม

นายสุนน จำศิริ

ผู้อำนวยการกองการสังคีต

นายศกรินทร์ วิเศษะพันธุ์

ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ(รักษาการ)

นายประโชติ สังขนุกิจ

ผู้อำนวยการกองโบราณคดี

นายสวัสดิ์ ปิยะกาญจน์

ผู้อำนวยการกองศิลปศึกษา

นางประกอบ ตากเกษร

ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

เรืออากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น

ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม

นายกนก บุญโพธิ์แก้ว

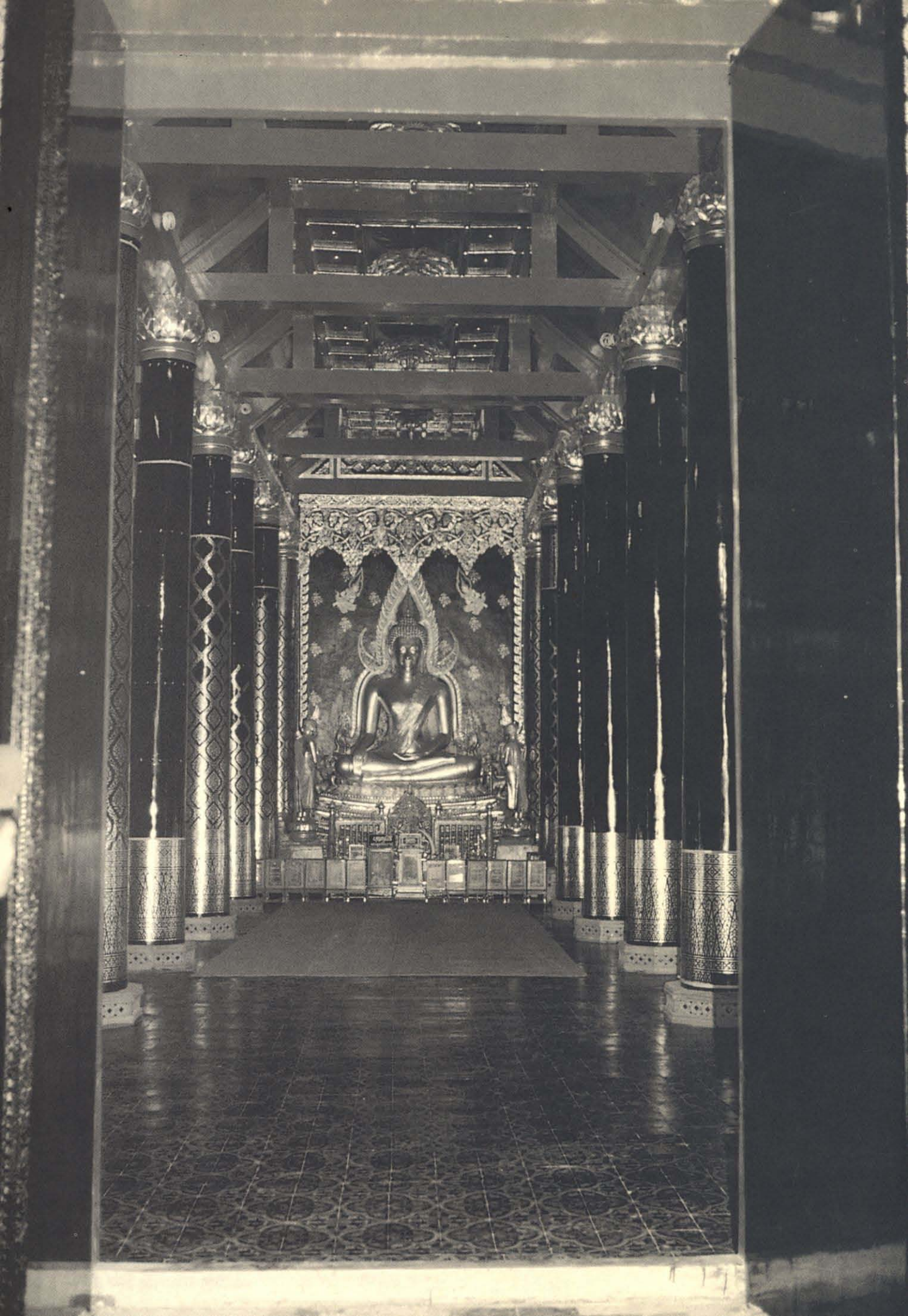
ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์

นางธรรมา กนกมณี

ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ

นางสาวศิวิไลย์ ภูเพ็ชร

ผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (รักษาการ)

คำสั่งกรมศิลปากร

ที่ ๑๔๔/๒๕๓๔

เรื่อง แต่งตั้งคณะที่ปรึกษาและคณะทำงานจัดทำหนังสือในโอกาส ๘๐ ปี กรมศิลปากร

โดยที่เห็นสมควรแก้ไขปรับปรุงการแต่งตั้งคณะที่ปรึกษาและคณะทำงานจัดทำหนังสือในโอกาส ๘๐ ปี กรมศิลปากร จึงให้ยกเลิกคำสั่งกรมศิลปากร ที่ ๕๐๐/๒๕๓๓ ลงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๓ และแต่งตั้งคณะที่ปรึกษาและคณะทำงานจัดทำหนังสือในโอกาส ๘๐ ปี กรมศิลปากร ประกอบด้วยคณะที่ปรึกษาและคณะทำงาน ดังนี้

คณะที่ปรึกษา

๑. อธิบดีกรมศิลปากร	ที่ปรึกษา
๒. รองอธิบดีกรมศิลปากร
(นายสมคิด ไซติกวณิชย์)	ที่ปรึกษา
๓. รองอธิบดีกรมศิลปากร
(นายมงคล บุญวงศ์)	ที่ปรึกษา
๔. รองอธิบดีกรมศิลปากร
(นายนิคม มูลิกะคามะ)	ที่ปรึกษา
๕. นายเสรี หวังในธรรม	ที่ปรึกษา
๖. นายสาโรจ จารักษ์	ที่ปรึกษา
๗. เลขาธิการกรมศิลปากร	ที่ปรึกษา
๘. ผู้อำนวยการกองการสังคีต	ที่ปรึกษา
๙. ผู้อำนวยการกองจดหมายเหตุแห่งชาติ	ที่ปรึกษา
๑๐. ผู้อำนวยการกองโบราณคดี	ที่ปรึกษา
๑๑. ผู้อำนวยการกองศิลปศึกษา	ที่ปรึกษา
๑๒. ผู้อำนวยการกองสถาปัตยกรรม	ที่ปรึกษา
๑๓. ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์	ที่ปรึกษา
๑๔. ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์	ที่ปรึกษา
๑๕. ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ	ที่ปรึกษา
๑๖. ผู้อำนวยการกองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ	ที่ปรึกษา

คณะทำงาน

๑. รองอธิบดีกรมศิลปากร
(นายสมคิด ไซติกวณิชย์)	ประธานคณะทำงาน

๒. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายนิคม มูลิทะกามะ)	รองประธานคณะกรรมการ
๓. นางประกอบ ลากเพชร	รองประธานคณะกรรมการ
๔. นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์	คณะกรรมการ
๕. นายพนวัฒน์ สมพันธ์	คณะกรรมการ
๖. นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์	คณะกรรมการ
๗. นายปัญญา นิตยสุวรรณ	คณะกรรมการ
๘. นางอุไรวรรณ ดันติวงษ์	คณะกรรมการ
๙. นายสุรพล คำริห์กุล	คณะกรรมการ
๑๐. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแพง	คณะกรรมการ
๑๑. นางฉวีรัฐภัทร จันทวิษ	คณะกรรมการ
๑๒. นางสาวบุหลง ศรีกนก	คณะกรรมการ
๑๓. นายการุญ นัตยสุวรรณ	คณะกรรมการ
๑๔. นางจิราพร รัตนวราหะ	คณะกรรมการ
๑๕. นายสิงห์คม บริสุทธิ์	คณะกรรมการ
๑๖. นายพัชรพงศ์ ณ ป้อมเพชร	คณะกรรมการ
๑๗. นางสาวบุรณี บุรณศิริ	คณะกรรมการ
๑๘. นายอดิศักดิ์ เชื้อรัตน์	คณะกรรมการและเลขานุการ
๑๙. นางวิสันธิ์ โพธิสุนทร	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๐. นางสาวอารีพร อำนวยกิจเจริญ	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการดังกล่าว มีหน้าที่ดำเนินงานและควบคุมดูแลการจัดทำหนังสือในโอกาส ๘๐ ปี กรมศิลปากร ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีเนื้อหาสาระทางวิชาการและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการดำเนินงานของ กรมศิลปากร การพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน เยาวชน ตลอดจนนักวิชาการและผู้สนใจต่อไป ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔

ลงชื่อ กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ
(คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ)
อธิบดีกรมศิลปากร

สำเนาถูกต้อง
(นางสาวอารีพร อำนวยกิจเจริญ)

นักวิชาการเผยแพร่ ๕

ใบแก้คำผิด

- หน้า ๙ ย่อหน้าที่ ๓ บรรทัดที่ ๓,๖ ปกปั๊กซ์ แก้เป็น ปกปั๊ก
- หน้า ๔๑ คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๖ แก้เป็น พ.ศ. ๒๔๗๖
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๖ บรรทัดที่ ๒ เดียวกัน แก้เป็น เกี่ยวกับ
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๒ ตัด สากล ออก
- หน้า ๔๒ คำบรรยายภาพ หัวโขนในเรื่อง “รามเกียรติ์” แก้เป็น ดุริยเทพ
คอลัมน์ขวา บรรทัดที่ ๕ โรงเรียนนาฏศิลป์ แก้เป็น โรงเรียนนาฏศิลป์
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๕ งานนาฏศิลป์ แก้เป็น งานนาฏศิลป์
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๑ หลวงบุญมานพ แก้เป็น หลวงบุญมานพ
- หน้า ๔๓ คำอธิบายภาพ พระศิวะ แก้เป็น พระปัญจสิขร
- หน้า ๔๔ คำอธิบายภาพ พระราม แก้เป็น พระปรคนธรรพ
- หน้า ๔๕ คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๒ ศิลป แก้เป็น ศิลป์
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๔ บรรทัดที่ ๔,๗,๑๕ นาฏศิลป์ แก้เป็น นาฏศิลป์
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๔ บรรทัดที่ ๖ นาฏดุริยางคศิลป์ แก้เป็น นาฏดุริยางคศิลป์
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๔ บรรทัดที่ ๘,๙ ตัด “รวมทั้งเก็บข้อมูลบันทึกและถ่ายทอดการแสดงตามศิลป์ไทย
ท้องถิ่นทั่วประเทศไทยและสากล” ออก
- หน้า ๕๗ คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๑ กับ แก้เป็น ถึง
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๔ ฉบับทอง แก้เป็น ฉบับทองใหญ่
- หน้า ๕๘ คำอธิบายภาพ หนังสือ แก้เป็น หนังสือพิมพ์
เชิงอรรถ “ฉบับรองทอง แก้เป็น “ฉบับรองทรง
- หน้า ๕๙ คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๓ บรรทัดที่ ๖ Vajirajan แก้เป็น Vajirajañ
- หน้า ๖๐ คำบรรยายภาพ หอสมุด แก้เป็น หอพระสมุด
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๒ จอมเกล้าอยู่หัว แก้เป็น จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- หน้า ๖๑ คำบรรยายภาพ หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่
National Library, Chiang Mai
แก้เป็น หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา
King Rama IX Commemoration Library, National
Library Branch at Nakhon Ratchasima
- หน้า ๖๕ คอลัมน์ซ้าย บรรทัดที่ ๒ Center แก้เป็น Centre
- หน้า ๖๖ คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๑,๒,๓,๔,๕,๖ ตัด สาขา ออก
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๒ รับผิดชอบ แก้เป็น ความรับผิดชอบ
- หน้า ๘๓ คอลัมน์ขวา บรรทัดที่ ๒ ต้นฉบับ แก้เป็น ต้นฉบับ
คำบรรยายภาพ พระบรมราชานุสาวรีย์ แก้เป็น พระบรมราชานุสาวรีย์
- หน้า ๘๔ คำบรรยายภาพ พระบรมราชานุสาวรีย์ แก้เป็น พระบรมราชานุสาวรีย์

- หน้า ๘๖ คอลัมน์ซ้าย บรรทัดที่ ๑ กรมศิลปากร แก้เป็น กรมศิลปากร
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๒ กรมศิลปากร แก้เป็น กรมศิลปากร
- หน้า ๘๗ คอลัมน์ขวา บรรทัดที่ ๑,๒ งานด้านข้อมูลลิขสิทธิ์แห่งชาติ แก้เป็น งานลิขสิทธิ์แห่งชาติ
งานสร้างอนุสาวรีย์หรือ แก้เป็น งานสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและ
- หน้า ๙๑ ชื่อเรื่อง งานพิพิธภัณฑ์สถาน แก้เป็น งานพิพิธภัณฑ์สถาน
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๓๐ แก้เป็น พ.ศ. ๒๕๒๘
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๓ พิพิธภัณฑ์สถาน แก้เป็น พิพิธภัณฑ์สถาน
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๔ ส่งเสริม แก้เป็น ส่งเสริม
- หน้า ๙๒ คอลัมน์ซ้าย บรรทัดที่ ๑ กิรยา แก้เป็น กิรยา
- หน้า ๙๗ คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๒๓,๒๔ “เพื่อมิให้โบราณศิลปวัตถุที่มีคุณค่าถูกลบเปลี่ยนแปลงเพื่อ
การส่งออกอีกด้วย” แก้เป็น “เพื่อมิให้มีการนำโบราณศิลปวัตถุที่มีคุณค่าถูกลบส่งออกนอกประเทศ”
- หน้า ๙๙ บรรทัดที่ ๑๕ - ๑๙ ตัด “แม้ว่างบประมาณ...ถึงเสมอๆ ว่าเป็น” ออก และเติม ถ้าหาก
- หน้า ๑๐๐ คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๓๐ แก้เป็น พ.ศ. ๒๕๒๘
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๓ พิพิธภัณฑ์สถาน แก้เป็น พิพิธภัณฑ์สถาน
คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๑๑ ตัด พอ ออก
- หน้า ๑๐๘ คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๑ บรรทัดที่ ๙ ทาน แก้เป็น ทาน
คอลัมน์ซ้าย ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๒ ความหมาย แก้เป็น ความหมาย
- หน้า ๑๐๙ คอลัมน์ขวา ย่อหน้าที่ ๒ บรรทัดที่ ๙ ตัด และ ออก
- หน้า ๑๑๑ บรรทัดที่ ๑ bjects แก้เป็น objects
บรรทัดที่ ๕ edcfices แก้เป็น edifices
บรรทัดที่ ๒๕ Farms แก้เป็น Forms
- หน้า ๑๔๑ บรรทัดที่ ๑ คำสั่ง แก้เป็น คำสั่ง

๑๑๒๓๖

DS

๕๖๗

๙๕๖๘

ศิลปากร, กรม.

๘๐ ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกไทย =

80 years of Thai cultural
heritage preservation.

